ISSN 2617-572X
DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4

Електронне наукове видання

«ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»

№ 4(34)/2023

Електронне наукове видання

«ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»

Electronic scientific publication

«PUBLIC ADMINISTRATION AND NATIONAL SECURITY»

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

№ 4 (34)

Київ 2023

ББК 66.061.43
УДК 351
П88

Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека» зареєстровано в міжнародних каталогах наукових видань та наукометричних базах даних: Index Copernicus International (ICI); Polish Scholarly Bibliography; Google Scholar; ResearchBib; Electronic Journals Library; Bielefeld Academic Search Engine (BASE); CrossRef.

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Видання включено до Переліку наукових фахових видань
МОН України (категорія Б) з державного управління (спеціальність 281),
на підставі Наказу Міністерства освіти та науки України
№ 358 від 15.03.2019.

У виданні опубліковані наукові статті з висвітленням теоретичних та практичних аспектів у сфері публічного управління та національної безпеки. Для наукових працівників, викладачів, студентів, фахівців у сфері національної безпеки, працівників державних установ, юридичних компаній, судів, правоохоронних органів й інших зацікавлених осіб.

Матеріали публікуються мовою оригіналу в авторській редакції.

Редакція не завжди поділяє думки і погляди автора. Відповідальність за достовірність фактів, імен, географічних назв, цитат, цифр та інших відомостей несуть автори публікацій.

У відповідності із Законом України «Про авторське право і суміжні права», при використанні наукових ідей і матеріалів цієї збірки, посилання на авторів та видання є обов'язковими.

© Автори статей, 2023
© Електронне наукове видання «Публічне адміністрування та національна безпека», 2023

ISSN 2617-572X Elektronne naukove vidannâ "Publìčne admìnìstruvannâ ta nacìonal'na bezpeka"

Редакція

Головний редактор

Головний редактор — **Романенко Євген Олександрович**, доктор наук з державного управління, професор, проректор з наукової роботи Національного авіаційного університету, академік Української Технологічної Академії, академік Міжнародної Кадрової Академії та Академії наук публічного управління, Заслужений юрист України (Київ, Україна)

Заступники головного редактора

Непомнящий Олександр Михайлович — доктор наук з державного управління, професор, академік Академії будівництва України, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)

Жукова Ірина Віталіївна — кандидат наук із державного управління, доцент, заступник директора з навчально-виховної роботи Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти», виконавчий директор президії громадської організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Редакційна колегія

Арошидзе Паата — доктор економічних наук, професор, Асоційований професор Держаного університету імені Шота Руставель (Грузія)

Ахметова Лайла Сейсембековна — професор політології, доктор історичних наук, професор кафедри ЮНЕСКО, міжнародної журналістики і медіа в суспільстві факультету журналістики Казахського Національного університеті (КазНУ) ім. аль-Фарабі (Казахстан)

Бурик Зоряна Михайлівна — доктор наук з державного управління, старший викладач кафедри регіонального управління та місцевого самоврядування Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна)

Гечбаія Бадрі Нодаровіч — доктор економічних наук, професор, Асоційований професор Батумського державного університету ім. Шота Руставелі (Грузія)

Гурковський Володимир Ігорович — доктор наук з державного управління, старший дослідник, професор кафедри інформаційної політики та цифрових технологій Національної академії державного управління при Президентові України, перший заступник директора ВГО «Центр дослідження проблем публічного управління» (Київ, Україна)

Гвожьджєвіч Сильвія — кандидат наук, кафедра адміністрації та національної безпеки Державної професійної вищої школи ім. Якуба з Парадижу в Гожуві-Великопольському (Польща)

Дєгтяр Андрій Олегович — завідувач кафедри менеджменту та адміністрування Харківської державної академії культури Міністерства культури України, доктор наук з державного управління, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Харків, Україна)

Дєгтяр Олег Андрійович — доктор наук з державного управління, доцент, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Харківського національного університету міського господарства ім. О.М. Бекетова (Харків, Україна)

Драган Іван Олександрович — доктор наук з державного управління, старший науковий співробітник, професор кафедри економічної безпеки, публічного управління та адміністрування Житомирського державного технологічного університету МОН України (Житомир, Україна)

Іваницька Ольга Михайлівна — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри теорії та практики управління Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут ім. Ігоря Сікорського» (Київ, Україна)

Кіслов Денис Васильович — доктор наук з державного управління, доцент, академік Української академії наук, Академік Національної Академії наук вищої освіти України, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)

Козаков Володимир Миколайович — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України (Київ, Україна)

Кринична Ірина Петрівна — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління та місцевого самоврядування Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Дніпро, Україна)

Мідельський Сергій Людвигович — професор, Академік, Президент Регіональної Академії Менеджменту (Казахстан)

Мотренко Тимофій Валентинович — доктор філософських наук, професор, професор кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом, Академік Національної академії педагогічних наук України (Київ, Україна)

Новак-Каляєва Лариса Миколаївна — доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державного управління Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України (Львів, Україна)

Пархоменко-Куцевіл Оксана Ігорівна — доктор наук з державного управління, завідувач кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)

Радченко Олександр Віталійович — доктор наук з державного управління, професор, професор Університету Яна Длугоша в Ченстохові (Польща)

Ромат Євгеній Вікторович — доктор наук з державного управління, завідувач кафедри маркетингу та реклами Київського національного торговельно-економічного університету (Київ, Україна)

Ситник Григорій Петрович — доктор наук з державного управління, кандидат технічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри державного управління Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)

Сурай Інна Геннадіївна — доктор наук з державного управління, доцент, професор кафедри публічного управління та публічної служби Національної академії державного управління при Президентові України (Київ, Україна)

Кухарчук Петро Михайлович — кандидат наук з державного управління, доцент, професор кафедри суспільно-гуманітарних дисциплін Комунального закладу «Житомирський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» Житомирської обласної ради (Житомир, Україна)

Шмагун Антоніна Вікторівна — кандидат наук з державного управління, доцент кафедри публічного управління і проектного менеджменту Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» (Київ, Україна)

Якимчук Аліна Юріївна — доктор економічних наук, професор, професор кафедри державного управління, документознавства та інформаційної діяльності Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)

Яровой Тихон Сергійович — кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри публічного адміністрування Міжрегіональної Академії управління персоналом (Київ, Україна)

Агнєшка Кістер — доцент, доктор наук, Факультет економіки, Університет Марії Склодовської Кюрі (Польща)

Недбалек Карел — доктор філософії (PhD) в галузі права, доцент, професор Європейського професійного докторату, MBA, адвокат (Чехія)

№ 4 (34)
2023
травень
ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ
«ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»
ELECTRONIC SCIENTIFIC PUBLICATION
«PUBLIC ADMINISTRATION AND NATIONAL SECURITY»

ЗМІСТ

ГУМАНІТАРНА І ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Васиньова Надія Сергіївна
КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ: ПЕРЕШКОДИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ 7

ДОСЛІДЖЕННЯ, РОЗРОБКИ, ПРОЕКТИ З ПИТАНЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА АДМІНІСТРУВАННЯ

Краузе Ольга Ігорівна, Юрик Наталія Євгенівна
СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ ПРАЦІ 13

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

Скриньковський Руслан Миколайович, Середа Валерій В'ячеславович, Ковалів Мирослав Володимирович, Гарасим Павло Станіславович
СИСТЕМНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ 19

ФУНКЦІОНУВАННЯ І РОЗВИТОК МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Коваленко Дмитро Іванович, Захарін Сергій Володимирович
ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 27

Майстренко Катерина Миколаївна
КОРУПЦІЯ СЕРЕД ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: РЕАЛІЇ, ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ 35

Макаренко Максим Валерійович
СМАРТ-ТЕХНОЛОГІЇ (SMART TECHNOLOGY) ЯК НОВІТНІ ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВОГО РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ 41

Малиш Наталія Андріївна, Москаленко Світлана Олексіївна, Халецька Аліна Анатоліївна
КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ 47

Мельниченко Анатолій Анатолійович
НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ РИНКУ ПРАЦІ ТА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ 53

Шевчук Роман Володимирович
ЕФЕКТИВНІСТЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ТА ЯКОСТІ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ І МЕДИЧНОГО ОБЛАДНАННЯ В УКРАЇНІ 60

ІНШЕ

Горобинська Маріанна Володимирівна, Бестужева Світлана Василівна
МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ В УМОВАХ VUCA-СВІТУ 65

Назаренко Микола
РЕМАНУФАКТУРИНГ ПРОМИСЛОВОГО ОБЛАДНАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ 71

CONTENTS

HUMANITARIAN AND POLITICAL SECURITY OF THE STATE

Vasynova Nadiia
COMMUNICATIVE INTERACTION BETWEEN LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES AND THE PUBLIC: OBSTACLES AND WAYS TO OVERCOME THEM 7

RESEARCH, DEVELOPMENT, PROJECTS ON PUBLIC ADMINISTRATION AND ADMINISTRATION

Krause Olga, Yuryk Nataliia
SOCIAL RESPONSIBILITY OF LABOR MARKET ENTITIES 13

NATIONAL SECURITY OF THE STATE

Skrynkovskyy Ruslan, Sereda Valeriy, Kovaliv Myroslav, Harasym Pavlo
THE SYSTEMATICITY OF LEGISLATION IN UKRAINE IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY 19

FUNCTIONING AND DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION MECHANISMS

Kovalenko Dmytro, Zakharin Serhii
FUNCTIONING OF THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW 27

Maistrenko Kateryna
CORRUPTION AMONG PUBLIC OFFICERS: REALITIES, WAYS TO OVERCOME 35

Makarenko Maksym
SMART TECHNOLOGIES AS THE NEWEST TOOLS OF DIGITAL DEVELOPMENT OF THE MEDICAL INDUSTRY 41

Malysh Nataliia, Moskalenko Svitlana, Khaletska Alina
PUBLIC CULTURAL POLICY IN THE CONTEXT OF ENSURING NATIONAL RESILIENCE 47

Melnychenko Anatolii
DIRECTIONS OF STATE REGULATION OF THE INTERACTION OF THE LABOR MARKET AND THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES OF UKRAINE 53

Shevchuk Roman
EFFICIENCY OF PUBLIC ADMINISTRATION IN ENSURING THE SAFETY AND QUALITY OF MEDICINES AND MEDICAL EQUIPMENT IN UKRAINE 60

OTHER

Gorobynskaya Marianna, Bestuzheva Svitlana
METHODS AND TOOLS FOR MANAGING AN ORGANIZATION IN THE VUCA WORLD 65

Nazarenko Mykola
INDUSTRIAL EQUIPMENT REMANUFACTURING AS A TOOL FOR UKRAINE'S POST-WAR RECOVERY ... 71

УДК 352.075.2

Васиньова Надія Сергіївна
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри публічної служби та управління навчальними й соціальними закладами
Державний заклад
«Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
Vasynova Nadiia
Candidate of Pedagogical Sciences, Docent,
Docent of the Department of Public Service and
Management of Educational and Social Institutions
Luhansk Taras Shevchenko National University
ORCID: 0000-0002-7019-0247

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-8860

КОМУНІКАТИВНА ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ТА ГРОМАДСЬКОСТІ: ПЕРЕШКОДИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

COMMUNICATIVE INTERACTION BETWEEN LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES AND THE PUBLIC: OBSTACLES AND WAYS TO OVERCOME THEM

Анотація. *У статті схарактеризовано протиріччя, що виникають у процесі комунікативної взаємодії влади та суспільства, до яких належить розбіжність між: інтересами конкретних представників публічної влади та поглядів населення в цілому та щодо перспектив розвитку суспільства, громади зокрема; достатньо високим рівнем розвитку інформаційних технологій, наявного потенціалу цифрової комунікації та відсутністю готовності влади використовувати наявні можливості спілкування з громадськістю тощо. Ступінь виразності виокремлених протиріч значною мірою залежить від політичної досконалості влади та розвиненості демократичних інститутів. Автором зазначено, що врахування наявних протиріч у комунікації між владою та суспільством забезпечить якісно новий, партнерський характер взаємодії влади із суспільством, зокрема стейкхолдерами (заінтересованими сторонами).*

Визначено та розкрито чотири рівні реалізації взаємодії в органах місцевого самоврядування: інформування, консультування, діалог, партнерство. Крім того, виокремлено перешкоди, які існують (виникають) у процесі налагодження, установлення комунікативної взаємодії органів місцевого самоврядування та громадськості, зокрема окреслено головні стратегічні завдання щодо їх вирішення.

Підкреслимо, що потреби модернізації комунікації в Україні на рівні державного управління є очевидними та обов'язковими, тим паче, для цього періоду, коли наслідки повномасштабної війни суттєво впливають і коригують характер взаємовідносин між владою та суспільством. Але в нових суспільних умовах, щоб це стало можливим і дієвим, потрібні радикальні зміни ментальності та ставлення стосовно до публічної адміністрації та громадянина.

Ключові слова: *комунікація, взаємодія, органи місцевого самоврядування, громадськість, комунікативні перешкоди, протиріччя, стратегічні заходи, європейська інтеграція.*

Summary. *The article describes the contradictions that arise in the process of communicative interaction between the government and society. These contradictions include the discrepancy between the interests of specific representatives of the public authorities and the views of the population as a whole and regarding the prospects for the development of society; between a fairly high level of information technology development, the existing potential for digital communication and the lack of of the authorities' readiness to use the available opportunities for communication with the public, etc. The expressiveness of the identified contradictions largely depends on the political perfection of the government and the development of democratic institutions. The author points out that consideration of the existing contradictions in communication between the government and society will ensure a qualitatively new partnership nature of the interaction between the government and society, namely stakeholders (interested parties).*

Four levels of interaction implementation in local self-government bodies are identified and described: informing, consulting, dialogue, and partnership. Furthermore, the obstacles that exist (arise) in the process of establishing and setting up communicative interaction between local self-government bodies and the public are highlighted, in particular, the main strategic tasks for their solution are outlined.

We emphasize that the need to modernize communication at the level of Public Administration in Ukraine is obvious and mandatory, especially for the current period, when the consequences of a full-scale war significantly affect and adjust the nature of relations between the government and society. But in the new social conditions, for this to become possible and effective, radical changes in mentality and attitude towards public administration and citizens are needed.

Key words: *communication, interaction, local self-government bodies, the public, communication obstacles, contradictions, strategic measures, European integration.*

Постановка проблеми. У період повномасштабної війни в Україні та одночасно в умовах європейської інтеграції очевидною є потреба в модернізації процесів комунікації на рівні державного управління та формуванні певного стабілізуючого, об'єднуючого інструменту в суспільстві, до якого ми відносимо ефективні моделі комунікації в системі взаємодії держави з соціумом, зокрема органів публічної влади з суспільством, надаючи їм партнерського статусу, забезпечуючи цільовим впливом тощо. Також слід вказати, що від рівня сформованості та реалізації комунікативної стратегії органів державної влади залежить успішність інтеграції країни в глобальний інформаційний простір. Спілкування всередині та з боку державного управління має стратегічну роль, яка глибоко впливає на життя та діяльність громадян. Отже, на сучасному етапі української держави (її відновлення та курсу на європейську модернізацію України) принциповим питанням є налагодження партнерської комунікативної взаємодії влади та суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем формування комунікативного потенціалу місцевого самоврядування в Україні, аналізу комунікативних технологій взаємодії суспільства та органів публічного управління громадою присвячено праці таких науковців: А. Барікової, О. Герасименко, О. Кислюк, Л. Литвинової, Г. Почепцова, О. Рачинської, Є. Романенко, І. Семена, Д. Терещенка та ін.; обґрунтування цифрових комунікацій як зручного та дієвого інструменту для просування нових проєктів, співпраці та реалізації ідей у територіальних громадах висвітлюють О. Герасименко, І. Семен та ін. Н. Шотурма досліджує особливості забезпечення комунікативної політики органів місцевого самоврядування. Висвітлення проблем реалізації діалогу в громадянському суспільстві, оптимізації механізмів комунікативної взаємодії присвячені праці таких дослідників: Я. Дибчинської, О. Мартиненка, А. Мосейко, Д. Проценка, О. Рачинської, І. Терещенка, І. Шавкун та ін.

Ураховуючи наявний вагомий науковий доробок у цій сфері та зважаючи на достатньо високий рівень актуальності цього питання за сучасних умов, в умовах повномасштабної війни в Україні та європейської інтеграції **мета статті** полягає у виокремлені наявних перешкод у процесі комунікативної взаємодії органів місцевого самоврядування та громадськості, зокрема окресленні заходів щодо їх вирішення. Крім того, подальшого вивчення потребують існуючи протиріччя у процесі налагодження, установлення комунікативної взаємодії влади та суспільства.

Виклад основного матеріалу. Комунікацію в системі державного управління можна віднести до вирішального чинника, який впливає на досягнення ефективного та економічного функціювання усієї системи громадського адміністрування як специфічний інституційний інструмент реалізації державної політики. Якість інформаційних взаємовідносин між окремими суб'єктами громадськості визначається низкою чинників і впливає на системну структуру всієї організації державного управління. Це підкреслює значущість використання ефективних, нових форм і засобів комунікації, задля досягнення успіху у відкритому та чесному управлінні. Зокрема, плідний діалог між соціумом і владою — це фундамент демократичних управлінських відносин і досягнення справедливості в економічному й соціальному житті суспільного устрою. Цей діалог повинен стати одним із головних критеріїв оцінки якості управлінської культури, довіри громадян до влади, реальним індикатором формування в Україні активного громадянського суспільства й демократичної держави [7].

Проте, аналізуючи теоретичні засади дослідження можна виокремити протиріччя, що виникають у процесі комунікативної взаємодії органів державної влади та громадськості, до яких належить розбіжність між:

– інтересами конкретних представників публічної влади та поглядів населення в цілому та щодо перспектив розвитку суспільства, громади зокрема;
– достатньо високим рівнем розвитку інформаційних технологій, наявного потенціалу цифрової комунікації та відсутністю готовності влади використовувати наявні можливості спілкування з громадськістю. До цього можна віднести різноманітні за характером чинники: технологічні проблеми, неналежний рівень кваліфікації

співробітників щодо використання комп'ютерного забезпечення, наявність та переваження авторитарного стилю управління, зокрема авторитарного стилю комунікації з суспільством тощо. Ключовою складовою у цьому аспекті є налагодження саме комунікативного партнерства між органами державної влади — органами місцевого самоврядування — стейкхолдерами, до яких належать заклади освіти, мешканці громади тощо.

Аналіз наукової літератури дав можливість виокремити чотири рівні реалізації взаємодії в органах місцевого самоврядування (рис. 1).

Очевидно, що ефективнішим щодо розвитку взаємодії, зокрема комунікативної взаємодії, досягнення взаєморозуміння, довіри між органами місцевого самоврядування та громадськості, зокрема побудови демократичної системи комунікативного партнерства, є третій та четвертий рівні. Реалізація заходів, у межах яких створюється позитивне середовище щодо вдосконалення наявних процесів взаємодії з суспільством, і для середовища громадян зокрема, а саме: ухвалення рішень із урахуванням соціально значущих проблем; зменшення корупційних проявів; підвищення якості надання послуг; розвиток громади; реалізація соціальних проєктів тощо.

Водночас за результатами попереднього проведеного дослідження [9] з'ясовано, що для населення найбажанішою формою взаємодії з місцевою владою є безпосередня комунікація, що й підтверджує наші висновки щодо дієвих рівнів взаємодії. Проте, представники органів місцевого самоврядування вважають комунікацію опосередкованою через соціальні мережі, ЗМІ та офіційні сайти — ефективною формою взаємодії та механізмом активізації населення. Утім, спираючись на змістовний аналіз сайтів територіальних громад [3] з'ясовано, що сайт як платформа для діалогу у повному обсязі не використовується. Проте позитивним є те, що в кожного мешканця тієї чи іншої громади є можливість долучитися за розміщеним посиланням або QR-кодом до чат-боту громади у смартфоні, який можна використовувати як довідковий ресурс, щоб отримувати необхідну інформацію, подавати звернення, оцінювати роботу чиновників тощо. Але, наприклад, вагомим недоліком є те, що компонент «зворотний зв'язок» наявний не на всіх вебсторінках. Можна припустити, що сьогодні на рівні територіальних громад не створено в повному обсязі умов для дієвої взаємодії у громадах. А також, якщо говорити про онлайн-комунікацію, вона не повинна стати панацеєю. Місцеві органи влади мають збільшити свою присутність в наявних соціальних мережах і сприяти е-послугам, проте й запроваджувати нові канали й джерела зворотного зв'язку, а також нові платформи та мережі для залучення громадян та заінтересованих сторін.

Також, отримані дані вказують на розуміння щодо необхідності взаємодії громадськості з місцевою владою при вирішенні питань міста/села: 100% опитаного населення та 96,2% посадових осіб місцевого самоврядування. Бажання залучитися до вирішення питань міста/села мають 68,9% респондентів серед населення, 43,8% — надали

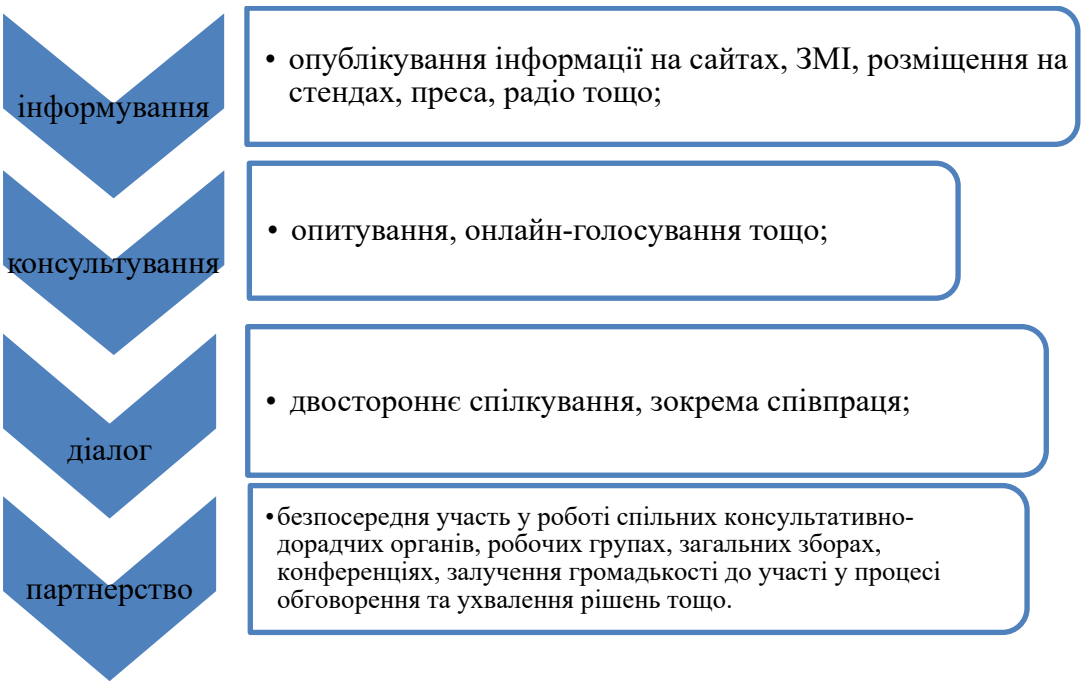

Рис. 1. Рівні реалізації взаємодії в органах місцевого самоврядування

Джерело: складено автором на основі [2; 5; 9; 10]

значення безпосереднім контактам як ефективним формам активізації населення; 62,5% респондентів зазначили, що відповідальною є за стан розвитку міста/села місцева влада, що вказує на відчуження населення від відповідальності за розвиток власної громади [9].

Цікавими є результати загальнонаціонального дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва спільно з фірмою «Ukrainian sociology service». Аналіз продемонстрував відсутність взаємодії і діалогу в українському суспільстві між населенням і владою. Серед основних причин, які заважають співпраці громадськості з місцевою владою, громадяни вважають корупцію в органах влади (35,7%), зневіру людей у тому, що їх вплив на владу може бути дієвим (33,8%), неготовність органів влади співпрацювати з громадськістю, непрозорість органів влади, відсутність інформації щодо її рішень [6].

До переліку недоліків комунікації між органами державної влади та суспільством І. Петрова відносить також нечіткість функцій комунікативних підрозділів, ухвалення без обговорення з ними управлінських рішень, в окремих випадках — незадовільну фахову компетентність працівників цих підрозділів. На думку вченої, місцеві службовці не завжди відзначаються умінням чи прагненням дохідливо, своєчасно пояснити або прокоментувати певний факт. У результаті дії й наміри влади можуть викликати нерозуміння, неприйняття з боку суспільства, що може негативно вплинути на ефективність державної політики. Доцільно врахувати наявність значного апарату управління, що сприяє бюрократизації, тінізації соціальних мереж та корупції [4]. Звідси питання прозорості та відкритості органів державної влади є важливою умовою ефективного комунікативного процесу. Погоджуючись з дослідженням Н. Шотурми відзначимо, що питання прозорості та відкритості влади в умовах реформування діяльності органів місцевого самоврядування відіграє не останню роль. В інтеграційному просторі відбуваються процеси посилення ролі та значення інформації як для суспільства в цілому, так і в житті кожного громадянина [8, с. 32]. Слід підкреслити, що теза про прозорість та відкритість є системоутворювальним чинником взаємодії органів державної влади та суспільства, яка перевірена досвідом європейської демократії.

Вирішення окреслених проблемних питань та виокремлених системних протиріч можливе як на законодавчому рівні, так і локальному («на місцях»). До головних стратегічних завдань належить таке:

1. Розробка антикорупційних програм, створення антикорупційних рад, запровадження антикорупційних інструментів щодо протидії та запобіганню корупції в органах державної влади. А головне у цьому напрямі — подолання демонстративної боротьби із корупцією.

2. Проведення моніторингу взаємодії органів місцевого самоврядування з місцевою громадою, зокрема мешканцями.

3. Ведення посади адміністратора задля обслуговування вебсайтів (за її відсутністю).

4. Розробка, просування інноваційних форм взаємодії з суспільством.

5. Підвищення відповідальності органів влади перед суспільством на основі реалізації різноманітних форм міжсекторного соціального партнерства, таких як: «влада — бізнес — громадські організації», «влада — громадські організації», що на думку О. Рачинської [5], забезпечує вирішення суспільно важливих проблем. Але спираючись на вище обґрунтоване, до цього ланцюга взаємодії та партнерства слід додати заклади освіти, зокрема ЗВО, що забезпечить вирішення практичних питань у цій сфері.

6. Проведення навчання, підвищення кваліфікації фахівців щодо вивчення інформаційних технологій, комунікаційних аспектів, зокрема розвитку комунікативних навичок.

7. Оновлення освітніх програм у закладах вищої освіти щодо підготовки фахівців у сфері публічного управління із урахуванням окресленого вище.

8. Запровадження консультацій громадян із різних питань (громадські приймальні, чат боти, діалогові платформи тощо).

9. Розширення співпраці громад із закладами вищої освіти, наприклад, з метою розробки та запровадження проєктів у різних сферах (соціальних, екологічних тощо), створення сайтів. Крім того, викладачі ЗВО можуть проводити певні семінари, тренінги для фахівців органів місцевого самоврядування, територіальних громад тощо.

Отже, на наше переконання, подолання зазначених суперечностей забезпечить якісно новий, партнерський характер взаємодії влади та суспільства, а встановлена співпраця територіальних громад із університетами забезпечить вирішення певних проблемних питань у цій сфері. Ключовою складовою у цьому аспекті є налагодження саме комунікативного партнерства між органами державної влади та територіальними громадами та суспільством.

На думку О. Рачинської, комунікативне партнерство це не просто як поєднання, поділ, координацію компетенцій органів державного управління, органів місцевого самоврядування, громадськості, а й раціональне використання буферної, посередницької ролі партнерства між державою і населенням, громадянами [5]. Тобто це один із інструментів побудови відносин із суспільством, де громадяни мають особливу роль у процесі взаємодії, яка базується на високому рівні довіри до влади.

Висновки. Підсумовуючи, підкреслимо, що потреби модернізації комунікації в Україні на рівні державного управління є очевидними та

обов'язковими, тим паче, для цього періоду, коли наслідки повномасштабної війни суттєво впливають і коригують характер взаємовідносин між владою та суспільством. Але в нових суспільних умовах, щоб це стало можливим і дієвим, потрібні радикальні зміни ментальності та ставлення стосовно до публічної адміністрації та громадянина. Крім того, вимагає інтерактивних взаємовідносин активне використання інформаційно-комунікативних технологій у діяльності органів державної влади, зокрема забезпечуючи інформаційну взаємодію із суспільством, що відкриває нові можливості для нашої країни проводити внутрішню і зовнішню політику, надають широкі можливості для розвитку відкритого суспільства та вдосконалення демократичних процесів.

До перспектив подальших досліджень відносимо аналіз світового досвіду побудови моделей комунікативної взаємодії влади та громадянського сектора та умов їх адаптації в Україні.

Література

1. Васиньова Н. С. Комунікативні технології управління закладом освіти / Держ. закл «ЛНУ імені Тараса Шевченка». Старобільськ, 2021. 238 с. URL: http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8370/1/2021.pdf (дата звернення: 07.05.2023).

2. Васиньова Н. С. Налагодження діалогової комунікації в органах місцевого самоврядування. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: «Публічне управління та адміністрування». 2022. Т. 33(72) № 5. С. 121–125. URL: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/5_2022/5_2022.pdf (дата звернення: 07.05.2023); doi: https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.5/19.

3. Децентралізація. URL: https://decentralization.gov.ua/newgromada (дата звернення: 07.05.2023).

4. Петрова І. Інформаційне забезпечення органів місцевого самоврядування в сучасній Україні. Наукові праці. Серія: Історія. 2011. Т. 147. Вип. 134. С. 45–48.

5. Рачинська О. А. Оптимізація механізмів комунікативної взаємодії у сфері публічного управління. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 4. С. 158–164. doi: 10.32702/2306-6814.2019.4.158.

6. Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва. «Чи зможе громадянське суспільство вплинути на українську політику?». URL: https://dif.org.ua/ua/polls/2011-year/chi-zmozhe-gromadjanske-suspilstvo-vplinuti-na-ukrainsku-politiku_.htmhttps://dif.org.ua/category/opinion-polls (дата звернення: 07.05.2023).

7. Шавкун І., Дибчинська Я. Публічне управління: комунікаційний аспект. URL: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/monodrupradmin_513.pdf (дата звернення: 07.05.2023).

8. Шотурма Н. В. Особливості забезпечення комунікативної політики органів місцевого самоврядування. Регіональні студії. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». Вип. 26. 2021. С. 29–33. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39557 (дата звернення: 07.05.2023).

9. Шифр «Взаємодія. Управління». URL: https://www.mnau.edu.ua/files/olimp/kon-gromadi/rez/18.pdf (дата звернення: 07.05.2023).

10. Orlov V., Poliakova V., Shylova V., Kuzmych A. and Leshchenko O. Communication of the Public Authorities and Self-Governmental Organizations: Challenges of the Digital Society IV International Scientific Congress «Society of Ambient Intelligence. 2021. Vol. 100. URL: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2021/11/shsconf_iscsai2021_03009.pdf; doi: https://doi.org/10.1051/shsconf/202110003009 (дата звернення: 07.05.2023).

References

1. Vasynova N.S. (2021). Komunikatyvni tekhnolohii upravlinnia zakladom osvity [Communicative technologies of educational institution management]. Derzh. zakl «LNU imeni Tarasa Shevchenka». Starobilsk, 238 s. Retrieved from: http://dspace.luguniv.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8370/1/2021.pdf [in Ukrainian].

2. Vasynova N.S. (2022). Nalahodzhennia dialohovoi komunikatsii v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia. [Establishing dialogue communication in local self-government bodies.]. Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: «Publichne upravlinnia ta administruvannia». 33 (72) № 5. S. 121–125. Retrieved from: http://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/5_2022/5_2022.pdf; doi: https://doi.org/10.32782/TNU-2663-6468/2022.5/19 [in Ukrainian].

3. Detsentralizatsiia. [Decentralization]. Retrieved from: https://decentralization.gov.ua/newgromada [in Ukrainian].

4. Petrova I. (2011). Informatsiine zabezpechennia orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v suchasnii Ukraini Naukovi pratsi. [Information provision of local self-government bodies in modern Ukraine]. Seriia: Istoriia. 147. Vyp. 134. S. 45–48. [in Ukrainian].

5. Rachynska O. (2019). Optimization of mechanisms of communicative interaction in the public administration sphere [Optimizing the mechanisms of communicative interaction in the field of public administration]. Investytsiyi: praktyka ta dosvid, vol. 4, pp. 158–164. doi: 10.32702/2306-6814.2019.4.158 [in Ukrainian].

6. Fond «Demokratychni initsiatyvy» im. Ilka Kucheriva. «Chy zmozhe hromadianske suspilstvo vplynuty na ukrainsku polityku?» [«Fund Democratic Initiatives» named after Ilka Kucheriva. «Will civil society be able to influence Ukrainian politics?»] Retrieved from: https://dif.org.ua/ua/polls/2011-year/chi-zmozhe-gromadjanske-suspilstvo-vplinuti-na-ukrainsku-politiku_.htmhttps://dif.org.ua/category/opinion-polls [in Ukrainian].

7. Shavkun I., Dybchynska Ya. Publichne upravlinnia: komunikatsiinyi aspekt. [Public administration: communication aspect.]. Retrieved from: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/monodrupradmin_513.pdf [in Ukrainian].

8. Shoturma N.V. (2021). Osoblyvosti zabezpechennia komunikatyvnoi polityky orhaniv mistsevoho samovriaduvannia. [Peculiarities of ensuring communication policy of local self-government bodies]. Rehionalni studii. Uzhhorod: Vydavnychyi dim «Helvetyka». Vyp. 26. S. 29–33. Retrieved from: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/39557 [in Ukrainian].

9. Shyfr «Vzaiemodiia. Upravlinnia». [Cipher «Interaction. Management»]. Retrieved from: https://www.mnau.edu.ua/files/olimp/kon-gromadi/rez/18.pdf [in Ukrainian].

10. Orlov V., Poliakova V., Shylova V., Kuzmych A. and Leshchenko O. (2021). Communication of the Public Authorities and Self-Governmental Organizations: Challenges of the Digital Society IV International Scientific Congress «Society of Ambient Intelligence». Vol. 100. Retrieved from: https://www.shs-conferences.org/articles/shsconf/pdf/2021/11/shsconf_iscsai2021_03009.pdf; doi: https://doi.org/10.1051/shsconf/202110003009

Стаття надійшла до редакції 10.05.2023

УДК 338.242

Краузе Ольга Ігорівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри промислового маркетингу
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
Krause Olga
PhD, Associate Professor,
Associate Professor of the Industrial Marketing Department
Ternopil Ivan Puluj National Technical University
ORCID: 0000-0002-0374-2582

Юрик Наталія Євгенівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя
Yuryk Nataliia
PhD, Associate Professor,
Associate Professor of Management and Administration Department
Ternopil Ivan Puluj National Technical University

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-8859

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ ПРАЦІ

SOCIAL RESPONSIBILITY OF LABOR MARKET ENTITIES

Анотація. *Питання впровадження принципів соціальної відповідальності держави, бізнесу і громадськості розглядались ще за часів Платона і Аристотеля. На сучасному етапі розвитку методологічною основою впровадження соціальної відповідальності в практику є Глобальний Договір ООН (1999 р.). Принципи і критерії впровадження соціальної відповідальності розглядаються як добровільна ініціатива і стосуються чотирьох сфер: права людини, трудові відносини, навколишнє середовище та боротьба з корупцією. Потреба в впровадженні принципів соціальної відповідальності обумовлена кризою довіри до основної парадигми бізнесу.*

Ринок праці, на сучасному етапі розвитку потребує формування та впровадження ідеології цивілізованого бізнесу та соціального захисту найманих працівників. Таки кроки сприятимуть покращенню іміджу компаній, формуванню лояльності стейкхолдерів, мотивуванню найманих працівників до підвищення професійного рівня та зростання продуктивності праці, зниженню показників плинності кадрів та зовнішньої трудової міграції висококваліфікованих фахівців. Концепція соціальної відповідальності роботодавця є складової корпоративної соціальної відповідальності і передбачає функціонування компанії задля досягнення прибутку і крім цього дотримання ряду принципів, спрямованих на захист прав найманих працівників, прописаних у плані досягнення кращого майбутнього ООН від 2015 р. «Цілі сталого розвитку». Останніми роками в Україні посилюється тенденція інтеграції до світових ринків, що підвищує актуальність впровадження принципів корпоративної соціальної відповідальності на ринку праці. Реалізація даних завдань ускладнена наявністю певних розбіжностей в стандартах побудови та ведення бізнесу, соціальної відповідальності компаній перед найманими працівниками та відсутністю комплексного підходу до втілення практики соціально відповідального бізнесу.

Світовий досвід сформував наступні критерії, що дозволяють визначити компанію як соціально-відповідальну: сумлінна сплата податків, виконання вимог міжнародного, державного та регіонального законодавства; виробництво та реалізація якісної продукції; реалізація корпоративних програм підвищення професіоналізму співробітників; програм з охорони та зміцнення здоров'я співробітників; морального стимулювання персоналу до продуктивної праці та професійного зростання; реалізація благодійних та спонсорських проєктів; формування позитивної громадської думки про бізнес. Основними документами, що регулюють соціальну відповідальність роботодавців є такі: Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці (1998 р.); Трьохстороння Декларація принципів щодо транснаціональних

компаній та соціальної політки (1977 р., 2000 р.); Кодекс поведінки учасників Європейського співтовариства з охорони праці ЄСОП; Національна стратегія тристороннього співробітництва з протидії ВІЛ/СНІДу у сфері праці; Міжнародний стандарт SA8000 «Соціальна відповідальність».

Ключові слова: *корпоративна соціальна відповідальність, ринок праці, трудові відносини, роботодавець, наймані працівники, сталий розвиток.*

Summary. *Issues of implementation of the principles of social responsibility of the state, business and the public were considered back in the days of Plato and Aristotle. At the present stage of development, the methodological basis for the introduction of social responsibility in practice is the UN Global Compact (1999). Principles and criteria for the implementation of social responsibility are considered as a voluntary initiative and relate to four areas: human rights, labour relations, the environment and the fight against corruption. The need to implement the principles of social responsibility is due to a crisis of confidence in core business.*

The labor market, at the present stage of development requires the formation and implementation the ideology of civilized business and social protection of employees. These steps will contribute to improving the image of companies, building stakeholder loyalty, motivating employees to improve their professional level and increase productivity, lower turnover rates and external labor migration of highly qualified specialists. The concept of social responsibility of the employer is a component of corporate social responsibility and provides for the functioning of the company to achieve profit and in addition, compliance with a number of principles, aimed at protecting the rights of employees, spelled out in the plan to achieve a better future for the UN (2015) the SDGs. In recent years, the trend of integration into world markets has been increasing in Ukraine, which increases the relevance of the implementation of corporate social responsibility principles at labor market. The implementation of these tasks is complicated by the presence of certain discrepancies in the construction standards and doing business, social responsibility of companies to employees and the lack of an integrated approach to the implementation of socially responsible business practices.

World experience has formed the following criteria to determine the company as fair payment of taxes, compliance with international, state and regional requirements legislation; production and sale of quality products; implementation of corporate enhancement programs professionalism; moral stimulation of personnel to productive work and professional growth; implementation of charitable and sponsorship projects; formation of positive public opinion about business. The main documents regulating the social responsibility of employers are the following: ILO Declaration of Fundamental Principles and Rights in the World of Work (1998); Tripartite Declaration of Principles on Transnational Companies and Social Policy (1977, 2000); Code of Conduct of the European Occupational Health and Safety Community Members; National Strategy for Tripartite Cooperation on HIV/AIDS at Work; International standard SA8000 «Social responsibility».

Key words: *corporate social responsibility, labor market, labor relations, employees, sustainable development.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку соціально відповідальна поведінка є обов'язковим елементом успішного підприємництва, провідні міжнародні та вітчизняні компанії перетворюють концепцію соціальної відповідальності на ефективний інструмент формування та втримання конкурентних переваг. Однією з складових соціальної відповідальності бізнесу є його соціальна відповідальність як роботодавця. Сутність соціальної відповідальності роботодавця полягає в дотриманні відповідних норм і принципів при прийомі та звільненні з роботи, забезпеченні належних умов праці, пакету соціального захисту працівників, умов професійного зростання та інше. При реалізації всіх цих заходів роботодавець повинен дотримуватись як законодавчих норм, так і принципів соціально-етичної поведінки. Потребують більш ґрунтовного дослідження такі питання, як: формування механізмів забезпечення соціальної відповідальності роботодавця; визначення концептуальних основ формування системи соціальної відповідальності роботодавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання соціальної відповідальності суб'єктів ринку праці знаходиться в площині наукових інтересів багатьох науковців та практиків. Проблеми, пов'язані з теоретичними і практичними аспектами соціальної відповідальності бізнесу в сфері трудових відносин, знайшли широке відображення в наукових працях таких авторів, як: О. Білан, О. Грішнова, О. Герасименко, О. Даниленко, В. Дмитрієв-Звруденко, В. Думанська, О. Золотарьова, О. Ільніцька, А. Колот, В. Лебедєва, І. Моторна, А. Слабковська, Н. Чернуха, Л. Шевченко, С. Ярмоленко.

Разом з тим потребують більш ґрунтовного доопрацювання такі питання, як визначення концептуальних основ формування системи соціальної відповідальності в сфері трудових відносин, формування та впровадження механізму забезпечення соціальної відповідальності роботодавців, що і зумовлює актуальність обраної теми.

Формулювання цілей статті. Основними цілями статті є дослідження наступних питань: розкриття сутності базових принципів соціальної відповідальності бізнесу та їх особливостей у контексті відносин роботодавців та найманих працівників; огляд основних положень, що регулюють соціальну відповідальність роботодавця; визначення основних причин недостатнього поширення концепції соціальної відповідальності суб'єктів вітчизняного ринку праці.

Виклад основного матеріалу дослідження. Впровадження принципів соціальної відповідальності держави, бізнесу і пересічних громадян не є чимось новим, питання соціальної відповідальності порушувались ще з часів античності. Наприклад, у працях «Держава», «Закони», «Політика» Платон стверджував, що відповідальність перед суспільством це моральний обов'язок перед державою, формуванню якого сприяють етичне виховання та філософські роздуми. У своїх працях Платон наголошує на подвійному характері соціальної відповідальності: моральний і законний. Моральний характер соціальної відповідальності є позитивним і полягає у відповідальності перед суспільством, державою. А законний — негативний, покарання (відповідальність за дії та вчинки (або бездіяльність)), тобто відповідальність перед законом, яка трансформується у відповідальність за його порушення.

Арістотель розглядає соціальну відповідальність у контексті проблематики взаємостосунків держави і громадянина. У його праці «Політика» держава виступає як об'єднання вільних громадян, що є «відносним цілим», повноцінне функціонування якого пов'язане персонально з кожним із громадян [10, с. 99–100].

Методологічною основою впровадження соціальної відповідальності в практику взаємовідносин бізнесу, держави та громадськості на сучасному етапі розвитку є Глобальний Договір, прийнятий ООН у 1999 р. як добровільна ініціатива у чотирьох основних сферах: права людини, трудові відносини, навколишнє середовище та боротьба з корупцією.

Економічні кризи, екологічні катастрофи, соціальні зворушення останніх років породили кризу довіри до основної парадигмі бізнесу — отримання прибутку, та довели, що світове співтовариство повинно змінити внутрішню сутність продуктивної діяльності людства, вперш за все в сфері економіки та ринку зайнятості.

Для ринку зайнятості на сучасному етапі розвитку важливо сформувати ідеологію цивілізованого бізнесу, соціального захисту найманих працівників, тому що такий підхід покращить імідж компанії в очах найманих працівників, ділових партнерів та споживачів, дозволить забезпечити «притік» висококваліфікованих фахівців, а вже наявних мотивує до підвищення кваліфікації, зменшить плинність кадрів, підвищить продуктивність праці та знизить показники зовнішньої трудової міграції висококваліфікованих фахівців.

Концепція соціальної відповідальності роботодавця є складової корпоративної соціальної відповідальності і передбачає функціонування компанії задля досягнення прибутку і крім цього дотримання ряду принципів, спрямованих на захист прав найманих працівників, прописаних у плані досягнення кращого майбутнього ООН від 2015 р. «Цілі сталого розвитку».

У вересні 2015 р. всі 193 члени ООН ухвалили план досягнення кращого майбутнього, яким передбачено 15 цілей досягнення сталого розвитку: подолання бідності, подолання голоду, міцне здоров'я, якісна освіта, гендерна рівність, чиста вода та належні санітарні умови, доступна та чиста енергія, гідна праця та економічне зростання, інновації та інфраструктура, скорочення нерівності, сталий розвиток міст і громад, відповідальне споживання, боротьба зі змінами клімату, збереження морських ресурсів, збереження екосистем суші, мир та справедливість, партнерство заради сталого розвитку [9].

Зазначений план передбачає десять принципів Глобального договору ООН, які згруповані у чотири блоки:

Блок 1 «Права людини»

Принцип 1. Ділові кола повинні підтримувати та поважати захист проголошених на міжнародному рівні прав людини;

Принцип 2. Ділові кола не повинні бути причетні до порушень прав людини.

Блок 2 «Трудові відносини»

Принцип 3. Ділові кола повинні підтримувати свободу об'єднань та реальне визнання права на укладання колективних договорів;

Принцип 4. Ділові кола повинні виступати за ліквідацію всіх форм примусової праці;

Принцип 5. Ділові кола повинні виступати за повну ліквідацію дитячої праці;

Принцип 6. Ділові кола повинні виступати за ліквідацію дискримінації у сфері праці та зайнятості;

Блок 3 «Довкілля»

Принцип 7. Ділові кола повинні підтримувати підхід до екологічних питань, заснований на принципі обережності;

Принцип 8. Ділові кола повинні запроваджувати ініціативи, спрямовані на підвищення відповідальності за стан довкілля;

Принцип 9. Ділові кола повинні сприяти розвитку і розповсюдженню екологічно безпечних технологій;

Блок 4 «Протидія корупції»

Принцип 10. Ділові кола повинні протидіяти всім формам корупції, включаючи здирництво та хабарництво [6].

Останніми роками в Україні посилюється тенденція інтеграції до світових ринків. Але розбіжності в стандартах побудови та ведення бізнесу, соціальної відповідальності компаній перед найманими працівниками, комплексного втілення практики соціально відповідального бізнесу ускладнює входження українського бізнесу у міжнародне ділове товариство. Сучасні умови розбудови соціально орієнтованої економіки вимагають від бізнесу

втілення міжнародних норм і практик, включаючи визнання та розвиток корпоративної соціальної відповідальності та її внесок у суспільну згуртованість, сталий розвиток і конкурентоспроможність бізнесу.

Світовий досвід сформував наступні критерії, що дозволяють визначити компанію як соціально-відповідальну: сумлінна сплата податків, виконання вимог міжнародного, державного та регіонального законодавства; виробництво та реалізація якісної продукції; реалізація корпоративних програм підвищення професіоналізму співробітників; програм з охорони та зміцнення здоров'я співробітників; морального стимулювання персоналу до продуктивної праці та професійного зростання; реалізація благодійних та спонсорських проєктів; формування позитивної громадської думки про бізнес.

Ведення бізнесу з дотриманням норм соціальної відповідальності є одним з основних інструментів формування організаційної культури, іміджу, ділової репутації, забезпечення сталого розвитку компанії та добробуту суспільства [8].

Сутність соціальної відповідальності бізнесу у контексті відносин роботодавців та найманих працівників полягає, насамперед, у дотриманні трудових, соціально-економічних і конституційних прав працівників та врахування їхніх інтересів. Користь бізнесу від впровадження принципів соціальної відповідальності, полягає в тому, що: зростає репутація компанії; підвищується рівень довіри до її діяльності, зростає рівень лояльності співробітників, клієнтів та ділових партнерів; підвищується професіоналізм кадрового потенціалу; зростає якість товарів і послуг; формується безпечне середовище діяльності; розвивається корпоративна політика. Основними документами, що регулюють соціальну відповідальність роботодавців є такі:

1) Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці (1998 р.) [1]. Зокрема в п. 2 даної Декларації заявлено, що всі члени Організації зобов'язані дотримуватись принципів, що стосуються основних прав у світі праці: свобода асоціації та реальне визнання прав на ведення колективних переговорів; скасування усіх форм примусової чи обов'язкової праці; реальна заборона дитячої праці; недопущення дискримінації в області праці та знань.

2) Трьохстороння Декларація принципів щодо транснаціональних компаній та соціальної політки (1977 р., 2000 р.) [3] встановлює принципи, що пропонують орієнтири транснаціональним компаніям, урядам, організаціям працедавців та працівників у сферах працевлаштування, тренінгів, умов праці та життя і промислових відносин;

3) Кодекс поведінки учасників Європейського співтовариства з охорони праці ЄСОП [2] містить практичні рекомендації стосовно відповідальності за безпеку зайнятості та охорони здоров'я як у державному, так і в приватному секторі;

4) Національна стратегія тристороннього співробітництва з протидії ВІЛ/СНІДу у сфері праці [5]. Зокрема в документі зазначається, що серед ВІЛ-інфікованих 88% складають особи молодого, репродуктивного та працездатного віку. В стратегії зазначено, що сфера праці відіграє вирішальну роль у протидії ВІЛ/СНІДу. Вона є цінною відправною точкою для охоплення працівників там, де вони проводять більшу частину свого життя, — на роботі.

Відповідно до даних офіційної статистики, на кінець 2022 р. в країні проживало 245000 ВІЛ-позитивних людей. Ускладнення даної проблеми пов'язано з тим, що з початком повномасштабного вторгнення рф на територію України у лютому 2022 р. постали проблеми епіднагляду на ВІЛ-інфекцією, ускладнилася логістика надання послуг із профілактики, тестування, лікування від ВІЛ-інфекції та клініко-лабораторний моніторинг перебігу ВІЛ/СНІДу. Загальний показник поширення ВІЛ, за даними сероепідмоніторингу, складає 0,8%, а на рівні регіонів — коливається від низьких цифр у Сумській (0,2%), Волинській, Черкаській, Рівненській, Тернопільській, Чернівецькій областях (по 0,3%) до найвищих — у Одеській області (1,4%). За даними офіційної реєстрації, найвищій рівень поширеності ВІЛ-інфекції на 100000 населення — в Одеській (1150,5), Дніпропетровській (955,9), Миколаївській (747,4), Херсонській (442,9), Київській (458,4), Чернігівській (432,0) областях та у м. Київ (633,3) [7].

Сфера праці на сьогоднішній день розглядається як один з основних майданчиків протидії поширення епідемії. Підприємства різняться за розміром, наявними ресурсами і відповідно можливостями протидії епідемії. Відповідно до можливостей підприємством може бути призначено відповідальну особу або сформовано комітет з питань ВІЛ або залучено наявний комітет з питань безпеки та гігієни праці чи відділ кадрів. Проєкт політики /стратегії доцільно розробляти з урахуванням побажань та потреб працівників. Політика/стратегія може бути дуже лаконічною, іноді у формі заяви щодо недопущення дискримінації працівників за ВІЛ-статусом, а також щодо вжиття певних заходів із профілактики ВІЛ на робочих місцях. Необхідно використовувати, пристосовувати та розробляти інструменти з підвищення обізнаності щодо протидії ВІЛ: зустрічі, відео, спонсорські заходи, дискусійні сесії або тренінги з залученням кваліфікованих фахівців, надання інформації про соціальні відповідні служби. Збереження робочого місця за ВІЛ-позитивним працівником на підприємстві, виокремлення часу, необхідного такому працівнику для звернення до відповідних інституцій є найкращою підтримкою,

яку може надати роботодавець. Такому працівнику має бути забезпечено емоційну підтримку.

Крім того, відповідно до Закону України «Про колективні договори і угоди», Генеральної угоди про регулювання основних принципів і норм реалізації соціально-економічної політики і трудових відносин в Україні рекомендовано під час укладання колективних договорів включати положення щодо профілактики ВІЛ-інфекції/СНІДу у виробничому середовищі та недопущення випадків дискримінації працівників із таким захворюванням [11].

5) Міжнародний стандарт SA8000 «Соціальна відповідальність» [4] — це добровільний моніторинг, сертифікація та оцінювання умов праці у міжнародних компаніях на глобальних ринках. Стандарт містить вимоги щодо таких елементів системи соціальної відповідальності роботодавців: дитяча праці; примусова праці; здоров'я і безпека; свобода асоціації і право на ведення колективних нарад; дискримінація (заборонена дискримінація за ознакою паси, касти, походження, релігії, інвалідності, статі, сексуальної орієнтації, політичних переконань, віку, виключення соціальних домагань); дисциплінарні заходи (заборона тілесних покарань, психічного або фізичного примусу, словесних образ); робочий час (відповідно до чинного законодавства, але не більше 48 годин на тиждень, мінімум один вихідний на тиждень, добровільні наднормові, оплачувані і такі, що не перевищують 12 годин на тиждень на регулярній основі; оплата праці (повинна відповідати законодавчим і галузевим стандартам, бути достатньою для задоволення основних потреб працівників і їхніх сімей, відсутність дисциплінарних відрахувань); система управління людськими ресурсами.

Ставлення найманих працівників до своєї роботи залежить від ряду факторів, які в сукупності визначають ступінь задоволеності та лояльності персоналу. Для уникнення непорозумінь та конфліктних ситуацій права та обов'язки працівників повинні бути чітко регламентовані.

Соціальний захист передбачає систему гарантій підтримання інтересів працівників у разі втрати або зниження доходів внаслідок безробіття і каліцтва, право на соціальне, медичне і пенсійне страхування і забезпечення, а також надання додаткового «соціального пакету» і різних соціальних послуг в сфері охорони здоров'я, відпочинку, сприяння у поліпшенні житлово-побутових умов. Соціальні пакети, що пропонують прогресивні підприємства, передбачають: індексацію заробітної плати у зв'язку із зростанням споживчих цін у більшій мірі, ніж було передбачено тристоронніми угодами в рамках соціального партнерства; забезпечення працівників безкоштовним або частково оплачуваним харчуванням; путівками в санаторії; туристичні бази і будинки відпочинку; абонементи в спортивні установи; утримання дітей працівників в дитячих установах; медичне страхування тощо.

Відповідно до дослідження Світового банку, встановлено, що основним джерелом зростання ВВП у розвинених країнах є людський капітал, на його частку припадає 62% приросту ВВП, тоді як виробничі фонди дають лише близько 16% приросту, а природні ресурси — 20–22%.

Слід зауважити, що соціальна відповідальність бізнесу, в тому числі соціальна відповідальність роботодавців не набули ще в Україні належного поширення, про що свідчать наступні порушення з боку роботодавців: порушення міжнародних прав людини та трудових стандартів; недотримання законодавчо встановлених соціально-трудових прав і гарантів працівників; низький рівень заробітної плати; заборгованості із виплати заробітної плати; невиправдана економія на інвестиціях в охорону праці та здоров'я, а також у професійне зростання працівників; поляризація доходів населення і соціальний розлам суспільства.

Висновки. Впровадження концепції соціальної відповідальності суб'єктів ринку праці ґрунтується на принципах, закріплених у Глобальному Договорі ООН, а також має враховувати вимоги міжнародного, державного та регіонального законодавства. Дотримання норм та принципів соціальної відповідальності в сфері трудових відносин є одним з основних інструментів формування організаційної культури, ділової репутації, мотивування кадрового складу до продуктивної праці, залучення кваліфікованих фахівців та в підсумку забезпечення сталого розвитку компанії.

Основний акцент в сфері трудових відносин соціально орієнтованого підприємства повинен бути зроблений на забезпеченні працівникам комфортних та безпечних умов праці, охорони здоров'я, можливостей професійного розвитку, етики взаємовідносин на всіх рівнях, прозорості менеджменту, мотивування до сприйняття корпоративних цінностей та спільного досягнення визначених цілей.

Література

1. Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці. Міжнародна конференція праці від 18 червня 1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260#Text (дата звернення: 18.06.1998)

2. Кодекс поведінки учасників Європейського співтовариства з охорони праці ЄСОП, 15.03.2019 р. URL: https://esosh.net/kodeks-uchasnikiv-esop/ (дата звернення: 15.03.2019)

3. Керівні принципи Організації Об'єднаних Націй з питань бізнесу та прав людини: Реалізація Рамкової програми ООН «Захист, повага і засоби захисту» // UN Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework (Рада ООН з прав людини, 2011 рік). URL: http://www.iepd.kiev.ua/?page_id=8524 (дата звернення: 20.05.2018)

4. Міжнародний стандарт «Соціальна відповідальність» (SA8000). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-07#Text (дата звернення: 01.10.2007)

5. Національна стратегія тристороннього співробітництва з протидії ВІЛ/СНІДу у сфері праці на 2012–2017 роки. Затверджено на засіданні національної ради 20.02.2012 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MUS19345 (дата звернення: 20.02.2012)

6. Десять принципів Глобального договору ООН. Global Compact Network Ukraine. URL: https://globalcompact.org.ua/pro-nas/desjat-principiv-gd-oon/ (дата звернення: 15.01.2023)

7. Епідемічна ситуація з ВІЛ-інфекції в Україні станом на 01.04.2023. URL: https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu (дата звернення: 15.04.2023)

8. Краузе О.І., Піняк І.Л., Шпилик С.В. Соціальна відповідальність в контексті діджиталізації бізнесу. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки». 2022. № 11. doi: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-11-8381

9. Цілі сталого розвитку. Global Compact Network Ukraine. URL: https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijkogo-rozvytku/ (дата звернення: 10.03.2023)

10. Чернуха Н., Слабковська А. Соціальна відповідальність як сучасна необхідність для батьків-усиновителів. Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка. 2020. № 34 (2). С. 99–104.

11. Ярмоленко С.А. Інформаційна акція «Профілактика ВІЛ-СНІДу на робочих місцях». Вінницька обласна військова адміністрація. 2018. URL: https://www.vin.gov.ua/dep-smp/15002-informatsiina-aktsiia-profilaktyka-vil-snidu-na-robochykh-mistsiakh (дата звернення: 03.12.2018)

References

1. Deklaratsiia MOP osnovnykh pryntsypiv ta prav u sviti pratsi. Mizhnarodna konferentsiia pratsi vid 18 chervnia 1998 r. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_260#Text (date of access: 18.06.1998)

2. Kodeks povedinky uchasnykiv Yevropeiskoho spivtovarystva z okhorony pratsi YeSOP, 15.03.2019 r. URL: https://esosh.net/kodeks-uchasnikiv-esop/ (date of access: 15.03.2019)

3. Kerivni pryntsypy Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii z pytan biznesu ta prav liudyny: Realizatsiia Ramkovoi prohramy OON «Zakhyst, povaha i zasoby zakhystu» // UN Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations «Protect, Respect and Remedy» Framework (Rada OON z prav liudyny, 2011 rik). URL: http://www.iepd.kiev.ua/?page_id=8524 (date of access: 20.05.2018)

4. Mizhnarodnyi standart «Sotsialna vidpovidalnist» (SA8000). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0015697-07#Text (date of access: 01.10.2007)

5. Natsionalna stratehiia trystoronnoho spivrobitnytstva z protydii VIL/SNIDu u sferi pratsi na 2012–2017 roky. Zatverdzheno na zasidanni natsionalnoi rady 20.02.2012 r. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MUS19345 (date of access: 20.02.2012)

6. Desiat pryntsypiv Hlobalnoho dohovoru OON. Global Compact Network Ukraine. URL: https://globalcompact.org.ua/pro-nas/desjat-principiv-gd-oon/ (date of access: 15.01.2023)

7. Epidemichna sytuatsiia z VIL-infektsii v Ukraini stanom na 01.04.2023. URL: https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/vilsnid/statistika-z-vilsnidu (date of access: 15.04.2023)

8. Krauze O.I., Piniak I.L., Shpylyk S.V. Sotsialna vidpovidalnist v konteksti didzhytalizatsii biznesu. Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Internauka». Seriia: «Ekonomichni nauky». 2022. № 11. doi: https://doi.org/10.25313/2520-2294-2022-11-8381

9. Tsili staloho rozvytku. Global Compact Network Ukraine. URL: https://globalcompact.org.ua/pro-nas/tsili-stijkogo-rozvytku/ (date of access: 10.03.2023)

10. Chernukha N., Slabkovska A. Sotsialna vidpovidalnist yak suchasna neobkhidnist dlia batkiv-usynovyteliv. Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika. 2020. № 34 (2). S. 99–104.

11. Yarmolenko S.A. Informatsiina aktsiia «Profilaktyka VIL-SNIDu na robochykh mistsiakh». Vinnytska oblasna viiskova administratsiia. 2018. URL: https://www.vin.gov.ua/dep-smp/15002-informatsiina-aktsiia-profilaktyka-vil-snidu-na-robochykh-mistsiakh (date of access: 03.12.2018)

Стаття надійшла до редакції 10.05.2023

УДК 342.4:351.86(477)

Скриньковський Руслан Миколайович
кандидат економічних наук, професор
Львівський університет бізнесу та права
Skrynkovskyy Ruslan
PhD in Economics, Professor
Lviv University of Business and Law
ORCID: 0000-0002-2180-8055

Середа Валерій В'ячеславович
доктор юридичних наук, професор
Львівський державний університет внутрішніх справ
Sereda Valeriy
D. Sc. (Law), Professor
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-7249-0323

Ковалів Мирослав Володимирович
кандидат юридичних наук, професор
Львівський державний університет внутрішніх справ
Kovaliv Myroslav
PhD in Law, Professor
Lviv State University of Internal Affairs
ORCID: 0000-0002-9730-8401

Гарасим Павло Станіславович
кандидат юридичних наук, доцент
Львівське районне управління поліції № 1
Головного управління Національної поліції у Львівській області
Harasym Pavlo
PhD in Law, Associate Professor
Lviv District Police Directorate № 1 of the
General Directorate of National Police in Lviv Region
ORCID: 0000-0002-0336-4710

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-8807

СИСТЕМНІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

THE SYSTEMATICITY OF LEGISLATION IN UKRAINE IN THE FIELD OF NATIONAL SECURITY

Анотація. *У статті на основі чинного національного законодавства розглянуто теоретико-правові аспекти системності законодавства України в сфері національної безпеки. Методологічна основа дослідження включає дві групи методів: загальнонаукові та спеціально-юридичні. Загальнонауковий метод охоплює комплексний і системний підходи до вивчення правових явищ. Спеціально-юридичні методи включають формально-юридичний, порівняльно-правовий та метод тлумачення норм права. Предметом дослідження є правова основа забезпечення національної безпеки України. Національна безпека включає такі види: військову, державну, суспільну, економічну, екологічну, інформаційну, транспортну, енергетичну безпеку та інші. Вказано, що через розвиток суспільства зумовлюється поява нових видів національної безпеки. Зазначено, що безпека (як домінанта життєдіяльності суспільства) не може залишатися незмінною в умовах трансформації суспільства, тому її сутність та змістовне наповнення потребують вивчення та загальнотеоретичного*

обґрунтування. Розглядаючи національну безпеку як правовий стан, що володіє певними ознаками, ієрархією об'єктів і специфікою суб'єктного складу, якісними та кількісними вимірами, під сутністю національної безпеки доцільно розуміти наявність можливостей забезпечення належної захищеності особи, суспільства та держави від внутрішніх та зовнішніх загроз, а також національних інтересів у різних галузях життєдіяльності суспільства. Механізм забезпечення у сфері національної безпеки слід розглядати як комплекс правових засобів. Доктрина НАТО у галузі національної безпеки, а також концептуальні засади механізму забезпечення національної безпеки України вказують на доцільність певних інституційних змін у системі державних органів, що забезпечують безпеку, а також у правовій системі з урахуванням теоретико-правових підходів до цієї проблеми.

Ключові слова: *держава, національна безпека, державна безпека, стратегія національної безпеки, забезпечення національної безпеки, національні інтереси, оборона, правові засади, доктринальні документи, державна політика у сфері національної безпеки.*

Summary. *The article discusses theoretical-legal aspects of the systematicity of legislation in Ukraine in the field of national security, based on the current national legislation. The research methodology includes two groups of methods: general scientific and special legal methods. The general scientific method encompasses comprehensive and systemic approaches to studying legal phenomena. The special legal methods include formal-legal, comparative legal, and legal interpretation methods. The subject of the research is the legal basis for ensuring national security in Ukraine. National security includes various types, such as military, state, societal, economic, environmental, informational, transportation, energy security, and others. It is noted that the development of society leads to the emergence of new types of national security. It is also emphasized that security (as a dominant factor in the life of society) cannot remain unchanged in the conditions of societal transformation, and therefore its essence and substantive content require study and general theoretical substantiation. By considering national security as a legal state with certain characteristics, hierarchy of objects, and specificity of the subjective composition, as well as qualitative and quantitative dimensions, the essence of national security should be understood as the presence of capabilities to ensure the proper protection of individuals, society, and the state from internal and external threats, as well as national interests in various spheres of societal life. The mechanism of ensuring national security should be viewed as a complex of legal means. The NATO doctrine on national security, as well as the conceptual principles of the mechanism for ensuring Ukraine's national security, indicate the need for certain institutional changes in the system of state bodies responsible for security, as well as in the legal system, taking into account theoretical-legal approaches to this problem.*

Key words: *state, national security, state security, national security strategy, ensuring national security, national interests, defense, legal foundations, doctrinal documents, state policy in the field of national security.*

Постановка проблеми. В Україні в умовах реформування всіх сфер життєдіяльності, зумовлених реалізацією Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, проблема національної безпеки та механізму забезпечення є однією з ключових. Збройна агресія Росії як держави-терориста проти України, загострення інших загроз інтересам громадян, суспільству та державі вимагають розробки ефективних заходів, спрямованих на забезпечення національної безпеки. Тут важлива роль відводиться і правовій науці, яка сприяє виробленню необхідних рішень, заходів щодо консолідації правового простору, удосконаленню правових засобів для захисту суверенітету, дотримання національних інтересів та запобігання загрозам національній безпеці держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливе значення для розробки і вирішення проблеми мали праці вчених-юристів і практиків: В. Авер'янова, О. Бандурки, О. Андрійко, Ю. Битяка, І. Гриценка, Є. Додіна, С. Єсімова, Р. Калюжного, Т. Коломоєць, В. Колпакова, О. Кузьменко, Р. Мельника, Н. Нижник, О. Остапенка, А. Селіванова, О. Харитонової, В. Цвєткова, Я. Шевченко, Ю. Шемшученка та інших. Питання теорії та практики щодо забезпечення національної безпеки вимагають системного та комплексного дослідження в інтересах безпеки особи, суспільства та держави у зв'язку зі збільшенням та зміною видів безпеки, появою нових загроз та викликів, динамічними змінами у геополітичному просторі.

Мета статті. Метою статті є дослідження законодавства України у сфері національної безпеки як системного правового явища.

Виклад основного матеріалу дослідження. При дослідженні законодавства України у сфері забезпечення безпеки слід враховувати, що національна безпека має декілька складових видів безпеки. Національна безпека не становить галузь права, може регулюватися нормами різної галузевої належності. Розгляд законодавчих актів про національну безпеку слід розпочати з Конституції України [1] через її системотворчу функцію.

Конституційні норми розкривають національну безпеку із різних ракурсів. Сприймати право чи свободу людини та громадянина як базову цінність, що показує рівень національної безпеки, дозволяє системний взаємозв'язок конституційних норм, які закріплюють наступне: основним об'єктом національної безпеки є людина, її права та свободи; неприпустимість реалізації прав і свобод людини у порушенні прав і свобод інших

осіб; можливість обмеження прав і свобод людини виключно за дотриманням вимог закону щодо визначеній меті, включаючи забезпечення оборони та безпеки держави; можливість встановлення обмежень прав і свобод людини за дотриманням умов особливого правового режиму воєнного або надзвичайного стану, або з метою забезпечення безпеки громадян, захисту конституційного ладу; неприпустимість обмеження окремих прав і свобод. Конституція встановлює, що територія України є цілісною та недоторканною, а її порушення та спроби порушення слід розуміти як загрозу національній безпеці.

Конституція України дозволяє виділити такі види національної безпеки, а саме: безпека особи; громадська; державна; екологічна; воєнна, інформаційна. Зазначені види безпеки пов'язані з суб'єктами правового забезпечення та найбільш значущими функціями держави. Кожен вид безпеки є багатогранним. Окремим аспектам властиво власне правове регулювання. Особиста безпека в контексті інформаційної безпеки регулюється законодавчими нормами про захист персональних даних, а екологічна безпека — нормами охорони навколишнього природного середовища.

Визначальними для правового регулювання суспільних відносин щодо забезпечення безпеки є конституційні норми, які встановлюють спеціальні повноваження органів державної влади у цій сфері. Президент України при вступі на посаду присягає Українському народові та бере зобов'язання захищати суверенітет, незалежність та цілісність держави, наділяється прерогативою при формуванні та керівництві Радою національної безпеки і оборони України як конституційним дорадчим органом; Кабінет Міністрів України вживає заходів забезпечення оборони країни, державної безпеки, реалізації зовнішньої політики тощо.

У частині визначення структури законодавства України про національну безпеку суттєвого значення набуває норма Конституції України, яка проголошує про верховенство Конституції та законів на території держави, що встановлює неприпустимість суперечності нормативно-правових актів нормам Конституції України. Усі норми Конституції України безпосередньо визначають обсяг, зміст та спрямованість законодавства про національну безпеку [1].

Конституційна стабільність є важливою умовою встановлення та ефективного забезпечення конституційного правопорядку, а порушення стабільності Конституції є конституційним ризиком, що перешкоджає встановленню та підтримці правопорядку [2, с. 53].

Закон України «Про національну безпеку України» закріплює керівні засади, що визначають діяльність із забезпечення національної безпеки, встановлює повноваження глави держави, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України у сфері контролю, повноваження виконавчих органів державної влади України у частині такої предметної сфери, як безпека [3].

Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» визначає статус Ради як координуючого органу, відповідального за підготовку рішень для Президента України щодо різних аспектів забезпечення національної безпеки: організації оборони, військового будівництва, оборонного виробництва; міжнародного співробітництва України у галузі забезпечення безпеки, включаючи військово-технічне співробітництво; забезпечення захисту конституційного ладу, суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України, що має превентивний характер [4].

Якщо правове регулювання у функціональному значенні — це орієнтир для суб'єктів права на нормативні приписи у межах правовідносин, а діяльність щодо здійснення регулятивної функції має епізодичний корекційний характер, то на підставі цього підходу можна мовити про чинники, що визначають виникнення превентивного регулювання [5, с. 42].

Забезпечення національної безпеки належить, головним чином, до компетенції державної влади. Закон України «Про національну безпеку України» [3] зазначає, що функції органів державної влади і органів місцевого самоврядування у забезпеченні виконання законодавства у сфері національної безпеки реалізуються у взаємодії з органами, які входять до складу сектору безпеки та оборони.

Окремі закони регулюють окремі види національної безпеки: техногенна безпека; екологічна безпека; безпека дорожнього руху; безпека критичної інфраструктури. У контексті забезпечення воєнної безпеки як складового елемента національної безпеки доцільно виділити Закон України «Про оборону України», в якому розкривається зміст оборони країни як системи заходів, включаючи заходи правового характеру, спрямовані на підготовку до збройного захисту цілісності і недоторканності державної території та безпосереднє здійснення захисту [6].

Цей закон [6] визначає основи та порядок організації оборони держави, сили та засоби, що залучаються для оборони, відповідальність за порушення законодавства України в галузі оборони. Закон України «Про оборону України» закріплює компетенції забезпечення національної безпеки шляхом оборони держави за органами державної влади, конкретизуючи та розмежовуючи повноваження між вищими органами державної влади із зазначенням пріоритетної ролі глави держави як Верховного Головнокомандувача Збройних Сил, у затвердженні Стратегії воєнної безпеки, Плану оборони України та Зведеного плану територіальної оборони відповідно до Закону України «Про основи національного спротиву» [7; 8].

У контексті забезпечення національної безпеки можна виділити Закони України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [9] та «Про боротьбу з тероризмом» [10].

Закон України «Про боротьбу з тероризмом» [10] розмежовує повноваження між органами виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від підпорядкованості та форми власності, організує реалізацію державної політики у сфері боротьби з тероризмом, спрямовану на профілактику тероризму, мінімізацію та ліквідацію наслідків.

У реалізації законодавства у сфері забезпечення безпеки беруть участь органи державного та місцевого рівнів. Таке законодавче рішення дозволяє виділити особливий сегмент у законодавстві про національну безпеку, яке регулює діяльність органів судової влади, встановлює особливості судового процесу, регламентує кримінальну, цивільно-правову та адміністративну відповідальності, забезпечує реалізацію норм про національну безпеку.

Поняття національної безпеки є складним багатоаспектним поняттям, охоплює усі сфери життєдіяльності. Тому практично всі органи влади беруть участь у процесі забезпечення, мають законодавчо визначене коло повноважень, обов'язки і відповідальність. Зупинимося на основних публічно-владних структурах, прямим призначенням яких є безпека особи, суспільства та держави. На державному рівні створена та функціонує єдина централізована система органів служби безпеки, яка здійснює забезпечення безпеки держави.

Питання діяльності органів служби безпеки у сфері забезпечення національної безпеки розкриваються у Законі України «Про Службу безпеки України», де закріплюються особливості органів служби безпеки: їхній вичерпний перелік; неприпустимість створення інших органів безпеки; функціональна належність до виконавчих органів державної влади; перелік напрямів діяльності у вигляді контррозвідувальної діяльності, боротьби з тероризмом, боротьби зі злочинністю, забезпечення інформаційної безпеки; вичерпний перелік підстав проведення заходів, спрямованих на здійснення вищезгаданих видів діяльності; перелік прав та обов'язків органів служби безпеки; підконтрольність служби безпеки вищим органам державної влади України, судовим органам у межах конституційно та законодавчо встановлених компетенцій; встановлення діяльності органів служби безпеки як об'єкта нагляду Офісу Генерального прокурора, прокурорів [11].

Аналогічне регулювання діяльності за допомогою видання спеціального закону властиве Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації та Службі зовнішньої розвідки України [12; 13].

Закон України «Про Службу зовнішньої розвідки України» містить аспекти забезпечення національної безпеки за допомогою зовнішньої розвідувальної діяльності. Закон визначає органи зовнішньої розвідки як державні органи, які є складовою сил забезпечення безпеки України; підпорядкування Президенту України; особливі суб'єкти розвідувальної діяльності; визначення мети розвідувальної діяльності; коло повноважень органів зовнішньої розвідки [13].

У зазначених вище законах наголошується на значущості захисту інформації щодо захисту відомостей та/або даних щодо національної безпеки. Таке законодавче рішення може сприйматися як обмеження права громадян на доступ до інформації про діяльність органів державної влади, але є виправданим, оскільки інформаційна безпека, виражена в даному випадку в обмеженні доступу до відомостей та/або даних про діяльність органів державної влади, що забезпечують національну безпеку, задовольняє вимоги Конституції України, що допускає обмеження прав і свобод людини і громадянина виключно за допомогою норми закону та лише тією мірою, якою це необхідно з метою забезпечення безпеки держави.

За допомогою спеціальних законів регулюється діяльність із забезпечення безпеки суспільства, держави та особи, наприклад, органами Національної поліції чи військами Національної гвардії України [14; 15].

У забезпеченні національної безпеки, включаючи виконання відповідного законодавства, беруть участь державні та місцеві органи влади за допомогою спільного забезпечення безпеки громадян та громадського порядку; вирішення завдань виконавчо-розпорядчого характеру; створення, розвитку та організації експлуатації системи забезпечення виклику екстрених оперативних служб за єдиним номером; перевірки готовності органів місцевого самоврядування до здійснення заходів цивільного захисту та заходів захисту населення та територій від надзвичайних ситуацій; розгляду уявлень про усунення причин та умов, що породжують загрози безпеці об'єктів державної охорони та об'єктів оборони, що охороняються.

У зв'язку з цим особливої значущості набуває Закон України «Про місцеві державні адміністрації» із системного взаємозв'язку статей якого випливає, що вища посадова особа та вищий виконавчий орган місцевої державної влади правомочні, у межах компетенції та відповідно до Конституції, законодавства та нормативно-правових актів України, приймати власні акти про забезпечення національної безпеки, які є обов'язковими для виконання всіма органами державної влади та

органами місцевого самоврядування на території обслуговування [16].

Забезпечення національної безпеки виконавчими органами місцевої державної влади, згідно з цим законом, може бути обумовлене передачею повноважень державних органів виконавчої влади у цій сфері.

Забезпечення виконання законодавства про національну безпеку органами місцевого самоврядування, у тому числі засобами місцевої правотворчості, можливе за напрямами: у контексті вирішення питань місцевого значення; у разі реалізації прав на вирішення питань, не віднесених до питань місцевого значення; у разі наділення окремими державними повноваженнями [17, с. 195].

Слід зазначити, що забезпечення безпеки суспільства, держави та особи включає не лише стадії законодавчої регламентації, виконавчо-розпорядчої та контрольно-наглядової діяльності, а й етап стратегічного планування, у тому числі сфери забезпечення національної безпеки. Основний масив посідає підзаконне правове регулювання відносин із забезпечення національної безпеки. Наприклад, Порядок організації та здійснення оборонного планування в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших складових сил оборони [18].

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку України» [3] стратегічне планування у сфері забезпечення національної безпеки — це багатостороння управлінська діяльність, яка передбачає прогнозування, визначення мети. Планування здійснюється на всіх трьох рівнях публічної влади. Зазначений закон до документів стратегічного планування відносить перелік актів, що розробляються та приймаються з питань національної безпеки (стратегії, плани, програми, доктрини, прогнози, основи), закріплює повноваження органу влади в галузі стратегічного планування забезпечення національної безпеки на державному та місцевому рівнях і рівні місцевого самоврядування.

Важливу роль у сфері забезпечення національної безпеки та окремих видів відіграють договірні акти, що укладаються на міжнародному рівні, наприклад, між Україною та НАТО про співпрацю, у тому числі з питань регіональної безпеки, створення спільного простору оборони та безпеки [19–21].

Законодавство України у сфері національної безпеки включає норми щодо: значення національної безпеки; можливості обмеження прав і свобод людини та громадянина; видів національної безпеки; юридичної сили законодавчих та інших нормативно-правових актів у сфері національної безпеки; розмежування предметів ведення та повноважень між органами державної влади та місцевими органами; повноваження органів державної влади і органів місцевого самоврядування у сфері національної безпеки; стратегічного планування; відповідальності за незабезпечення національної безпеки; судову систему України та судочинство.

Базовим документом стратегічного планування, що визначає національні інтереси та стратегічні національні пріоритети України, цілі та завдання державної політики у сфері забезпечення національної безпеки на довгострокову перспективу, є Стратегія національної безпеки України [22].

На її основі формується державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України, для здійснення якої координується діяльність інститутів громадянського суспільства з метою створення сприятливих умов для реалізації національних інтересів. Стратегія національної безпеки розкриває основні риси даного правового явища, використовуючи з цією метою такі терміни та поняття як: національні інтереси, загроза національній безпеці, пріоритети національних інтересів та інші поняття.

У стратегічному документі перераховуються види національної безпеки: особиста, громадська, державна, оборонна, екологічна, економічна, інформаційна, транспортна, енергетична. Перелік видів національної безпеки не обмежується перерахованими видами. Список може бути доповнений сформованими та визнаними видами безпеки, які можуть бути внесені у систему національної безпеки в майбутньому.

У Стратегії розмежовуються поняття національних інтересів, представлених у вигляді об'єктивних суспільно-державних та особистих потреб, їхньої захищеності, пріоритети національних інтересів, які розуміються як завдання, які необхідно реалізувати для задоволення національних інтересів.

Стратегія закріплює національні інтереси, визнає прямий взаємозв'язок між станом національної безпеки і органами державної влади, органами місцевого самоврядування та інструментами, які називаються в сукупності системою забезпечення національної безпеки.

Стратегія національної безпеки конкретизує генеральні цілі, основні напрями діяльності, загрози та способи подолання щодо кожного пріоритету національного інтересу.

Положення Стратегії національної безпеки обов'язкові для всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування України, виступають як основа для прийняття стратегічних документів і програм у сфері забезпечення національної безпеки та соціально-економічного розвитку держави, а також для документів, що визначають дії або коригувальну діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування у цій сфері.

Стратегія національної безпеки України є документом стратегічного планування національної безпеки, що має загальний характер. Окремі сфери національної безпеки в частині прогнозування та планування регулюються стратегічними, доктринальними або концептуальними документами вузького спрямування.

Висновки. Національна безпека — це стан захищеності особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, при якому забезпечуються реалізація конституційних прав і свобод громадян, гідна якість та рівень життя, суверенітет, незалежність, державна та територіальна цілісність, стійкий соціально-економічний розвиток держави. При визначенні законодавства України необхідно виходити з конституційної єдності правового простору та законодавства, розглядати з погляду сукупності всіх нормативно-правових актів.

Система законодавства про національну безпеку — це цілісна сукупність законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, що містять норми про безпеку особи, суспільства та держави, оборонну, економічну, інформаційну, екологічну, енергетичну та транспортну безпеку, а також засоби забезпечення.

Система законодавства України про національну безпеку представлена сукупністю комплексних нормативних актів різної юридичної сили, які містять різні галузеві норми: про значення національної безпеки; про можливість обмеження прав людини; про види національної безпеки; про юридичну силу законодавчих та нормативно-правових актів у сфері національної безпеки; про розмежування предметів ведення та повноважень між органами державної влади та місцевої влади у сфері національної безпеки; про повноваження органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері національної безпеки; про стратегічне планування; про відповідальність за незабезпечення національної безпеки; норми про судову систему України та судочинство; стратегічні, концептуальні та доктринальні документи у сфері забезпечення національної безпеки.

Література

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата доступу: 22.03.2023).

2. Єсімов С.С. Реалізація конституційного оформлення правопорядку в умовах наявності конституційних ризиків // Соціально-правові студії. 2019. Вип. 3(5). С. 52–57.

3. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 р. № 2469-VIII (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата доступу: 22.03.2023).

4. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text (дата доступу: 22.03.2023).

5. Єсімов С.С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти // Соціально-правові студії. 2020. Вип. 3(9). С. 40–47.

6. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (дата доступу: 22.03.2023).

7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України»: Указ Президента України від 25.03.2021 р. № 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20121/2021#Text (дата доступу: 22.03.2023).

8. Про основи національного спротиву: Закон України від 16.07.2021 р. № 1702-IX (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text (дата доступу: 22.03.2023).

9. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (дата доступу: 22.03.2023).

10. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text (дата доступу: 22.03.2023).

11. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. № 2229-XII (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text (дата доступу: 22.03.2023).

12. Про Державну службу спеціального зв'язку та захисту інформації України: Закон України від 23.02.2006 р. № 3475-IV (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text (дата доступу: 22.03.2023).

13. Про Службу зовнішньої розвідки України: Закон України від 01.12.2005 р. № 3160-IV (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-15#Text (дата доступу: 22.03.2023).

14. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (дата доступу: 22.03.2023).

15. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. № 876-VII (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text (дата доступу: 22.03.2023).

16. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 р. № 586-XIV (із змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text (дата доступу: 22.03.2023).

17. Адміністративне право України (загальна частина) / Остапенко О.І., Ковалів М.В., Єсімов С.С. та ін. Вид. 2-ге, доп. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.

18. Про затвердження Порядку організації та здійснення оборонного планування в Міністерстві оборони України, Збройних Силах України та інших складових сил оборони: Наказ Міністерства оборони України від 22.12.2020 р. № 484. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-21#Text (дата доступу: 22.03.2023).

19. Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Організацією Північноатлантичного договору про статус Представництва НАТО в Україні: Закон України від 04.02.2016 р. № 989-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-19#Text (дата доступу: 22.03.2023).

20. Антонов В.О. Конституційно-правові засади національної безпеки України: монографія. Київ: ТАЛКОМ, 2017. 576 с.

21. Доронін І.М. Національна безпека України в інформаційну епоху: правові аспекти: монографія. Київ: ТОВ Видавничий дім «АртЕк», 2019. 434 с.

22. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 р. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text (дата доступу: 22.03.2023).

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254к/96-ВР (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (date of access: 22.03.2023).

2. Yesimov S.S. Realizatsiia konstytutsiinoho oformlennia pravoporiadku v umovakh naiavnosti konstytutsiinykh ryzykiv // Sotsialno-pravovi studii. 2019. Vyp. 3(5). S. 52–57.

3. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 21.06.2018 r. № 2469-VIII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (date of access: 22.03.2023).

4. Pro Radu natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.03.1998 r. № 183/98-ВР (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80#Text (date of access: 22.03.2023).

5. Yesimov S.S. Preventyvne rehuliuvannia: teoretychni aspekty // Sotsialno-pravovi studii. 2020. Vyp. 3(9). S. 40–47.

6. Pro oboronu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.12.1991 r. № 1932-XII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (date of access: 22.03.2023).

7. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 25 bereznia 2021 roku «Pro Stratehiiu voiennoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 25.03.2021 r. № 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/%20121/2021#Text (date of access: 22.03.2023).

8. Pro osnovy natsionalnoho sprotyvu: Zakon Ukrainy vid 16.07.2021 r. № 1702-IX (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20#Text (date of access: 22.03.2023).

9. Pro zapobihannia ta protydiiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia: Zakon Ukrainy vid 06.12.2019 r. № 361-IX (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (date of access: 22.03.2023).

10. Pro borotbu z teroryzmom: Zakon Ukrainy vid 20.03.2003 r. № 638-IV (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text (date of access: 22.03.2023).

11. Pro Cluzhbu bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.03.1992 r. № 2229-XII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-12#Text (date of access: 22.03.2023).

12. Pro Derzhavnu sluzhbu spetsialnoho zviazku ta zakhystu informatsii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 r. № 3475-IV (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3475-15#Text (date of access: 22.03.2023).

13. Pro Sluzhbu zovnishnoi rozvidky Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 01.12.2005 r. № 3160-IV (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3160-15#Text (date of access: 22.03.2023).

14. Pro Natsionalnu politsiiu: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text (date of access: 22.03.2023).

15. Pro Natsionalnu hvardiiu Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 13.03.2014 r. № 876-VII (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text (date of access: 22.03.2023).

16. Pro mistsevi derzhavni administratsii: Zakon Ukrainy vid 09.04.1999 r. № 586-XIV (iz zminamy i dopovnenniamy). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text (date of access: 22.03.2023).

17. Administratyvne pravo Ukrainy (zahalna chastyna) / Ostapenko O.I., Kovaliv M.V., Yesimov S.S. ta in. Vyd. 2-he, dop. Lviv: SPOLOM, 2021. 616 s.

18. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii ta zdiisnennia oboronnoho planuvannia v Ministerstvi oborony Ukrainy, Zbroinykh Sylakh Ukrainy ta inshykh skladovykh syl oborony: Nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 22.12.2020 r. № 484. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0196-21#Text (date of access: 22.03.2023).

19. Pro ratyfikatsiiu Uhody mizh Uriadom Ukrainy ta Orhanizatsiieiu Pivnichnoatlantychnoho dohovoru pro status Predstavnytstva NATO v Ukraini: Zakon Ukrainy vid 04.02.2016 r. № 989-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/989-19#Text (date of access: 22.03.2023).

20. Antonov V.O. Konstytutsiino-pravovi zasady natsionalnoi bezpeky Ukrainy: monohrafiia. Kyiv: TALKOM, 2017. 576 s.

21. Doronin I.M. Natsionalna bezpeka Ukrainy v informatsiinu epokhu: pravovi aspekty: monohrafiia. Kyiv: TOV Vydavnychyi dim «ArtEk», 2019. 434 s.

22. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku «Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 14.09.2020 r. № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text (date of access: 22.03.2023).

Стаття надійшла до редакції 26.04.2023

УДК 378.046.4

Коваленко Дмитро Іванович
кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів та бізнес-консалтингу
Київський національний університет технологій та дизайну
Kovalenko Dmytro
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Kyiv National University of Technologies and Design

Захарін Сергій Володимирович
доктор економічних наук, професор,
Державний секретар Міністерства освіти і науки України
Zakharin Serhii
Doctor of Economics, Professor,
State Secretary of the Ministry of Education and Science of Ukraine

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-8878

ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FUNCTIONING OF THE EDUCATION SYSTEM OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW

Анотація. *Освітня система України працює в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації. Відповідно, на освітній процес впливають багато негативних чинників, зокрема: неможливість здобувачів освіти (студентів, учнів) та педагогів (вчителів, викладачів, майстрів) фізично брати участь у освітньому процесі; знищення та руйнування закладів освіти; відсутність електроенергії; дефіцит фінансування та ін.*

Авторами виокремлено низку фундаментальних проблем організації безпечного функціонування системи України в умовах збройної агресії російської федерації та окреслено основні виклики, які постали перед системою освіти України.

Запропоновано заходи які спрямовані на мінімізацію негативного впливу викликів від вторгнення російської федерації та були визначені нові засади підтримки розвитку безпеки системи освіти.

Під час огляду чинного нормативно-правового забезпечення авторами проведено детальний аналіз організації функціонування освітніх закладів та роботи органів влади України (передусім, Міністерства освіти і науки України) та запропоновані основні напрями вжиття заходів для забезпечення захисту учасників освітнього процесу, працівників і майна закладів освіти.

Ключові слова: *система освіти України, сфера загальної середньої освіти, сфера професійної (професійно-технічної) освіти, сфера вищої та фахової передвищої освіти, безпека закладів освіти, безпека освітнього середовища, цифровізація сфери освіти, безпека освітнього середовища.*

Summary. *The educational system of Ukraine operates under conditions of large-scale armed aggression by the Russian Federation. Accordingly, the educational process is affected by many negative factors, in particular: the impossibility of education seekers (students, pupils) and pedagogues (teachers, lecturers, masters) to physically participate in the educational process; destruction of educational institutions; lack of electricity; funding deficit, etc.*

The authors single out a number of fundamental problems in organizing the safe functioning of the system of Ukraine in the conditions of armed aggression of the Russian Federation.

The proposed measures are aimed at minimizing the negative impact of challenges from the invasion of the Russian Federation, as well as at supporting the development of the education system.

A detailed analysis of the organization of the educational institutions functioning and the work of the authorities of Ukraine (primarily, the Ministry of Education and Science of Ukraine) has been carried out, and the main directions of taking measures to ensure the protection of participants in the educational process, employees and property of educational institutions have been proposed.

Key words: *education system of Ukraine, the field of general secondary education, the field of professional (vocational and technical) education, the sphere of higher and professional pre-higher education, security of educational institutions, safety of the educational environment, digitalization of the education field, safety of the educational environment.*

Постановка проблеми. Освітня система України працює в умовах широкомасштабної збройної агресії російської федерації. Відповідно, на освітній процес впливають багато негативних чинників, зокрема: неможливість здобувачів освіти (студентів, учнів) та педагогів (вчителів, викладачів, майстрів) фізично брати участь у освітньому процесі; знищення та руйнування закладів освіти; відсутність електроенергії; дефіцит фінансування та ін.

Цілком очевидно, що громадяни (в основному студенти та учні), які здобувають освіту в складних умовах воєнного стану, мають (та вочевидь матимуть у найближчому майбутньому) певні прогалини в знаннях, вміннях та навичках. За таких обставин випускники закладів освіти матимуть дещо нижчий (порівняно з минулорічними) рівень компетенції, або навіть недостатній рівень (порівняно із вимогами освітніх стандартів та програм). Відтак, знижується людський потенціал національного господарства.

В умовах воєнного стану значна частина закладів освіти здійснюють освітній процес в змішаному форматі, який передбачає одночасне навчання в очному режимі (традиційну роботу в класі або аудиторії) та дистанційному режимі (роботу із застосуванням інформаційно-комунікаційних технологій). Результативність дистанційного навчання та його вплив на компетентність здобувачів (випускників) емпірично досліджено дуже мало.

Значних негативних наслідків збройної агресії російської федерації проти України зазнали всі ланки (складники) освітньої системи. Найбільші «прогалини» в знаннях, вміннях та навичках, цілком очікувано, спостерігаються у здобувачів, які традиційно набувають компетенції переважно у очному форматі. Йдеться, передусім, про медичні та фармацевтичні спеціальності, окремі технічні та інженерні спеціальності (ланка вищої освіти), а також про низку робітничих професій (ланка професійно-технічної освіти). Як відомо, освітній процес в закладах професійної освіти націлений не лише на здобуття знань, а в значній мірі — на опанування певних практичних навичок та вмінь, які традиційно відпрацьовуються в очному форматі. Переведення навчання майбутніх робітників в дистанційний режим неодмінно призводить до суттєвого ускладнення в належному опануванні професійних навичок та вмінь, а отже, ставить під сумнів результати від здобуття такої освіти.

Аналіз проблеми. Станом на початок листопада 2022 р. внаслідок військової агресії РФ проти України було *повністю зруйновано* 95 дитячих садочків, 180 шкіл, 20 закладів позашкільної освіти, 15 закладів професійної (професійно-технічної) освіти, 13 коледжів та технікумів, 8 університетів та інститутів. *Значні ушкодження* отримали понад 3 тис. закладів освіти.

Формулювання цілей статті. Метою статті є окреслення негативних викликів для системи освіти України, що постали перед нею після російського вторгнення в Україну 2022 року, а також розгляд заходів для забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, захисту працівників і майна закладів освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Можна стверджувати, що функціонування системи освіти України, як і інших сфер суспільного життя, відбувається у кризових (надзвичайних) умовах. Значні ризики генералізуються, звісно, в безпековій сфері і пов'язані із значним ускладненням підтримки освітнього середовища в безпечному стані. Можемо виокремити *низку фундаментальних проблем* організації безпечного функціонування системи України в умовах збройної агресії Російської Федерації:

– недостатня кількість об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту (сховищ та протирадіаційних укриттів) закладів освіти, побудованих відповідно до нормативних вимог, та невідповідність існуючих об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту вимогам законодавства;
– низький рівень дотримання вимог пожежної та техногенної безпеки закладів освіти;
– низький рівень відповідності об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту закладів освіти вимогам щодо необхідної місткості таких укриттів та кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, обігріву, освітлення, засобів зв'язку та Інтернету, засобів надання першої медичної допомоги, доступності для маломобільних груп населення, а також можливості організації у таких укриттях освітнього процесу;
– застаріла нормативно-правова база щодо створення безпечних умов перебування у закладах освіти здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних працівників, адміністрації та інших працівників;
– відсутність встановленого порядку організації охорони закладів освіти, зокрема із залученням органів поліції охорони та інших суб'єктів охоронної діяльності (із встановленням комплексу тривожної сигналізації (КТС) з підключенням до пунктів централізованого спостереження та реагування;
– відсутність належної організації пропускного режиму в закладах освіти (огорожа, стаціонарні металодетектори, система контролю доступу тощо); відсутність у закладах освіти систем зовнішнього та внутрішнього відеоспостереження;
– недоступність більшості закладів освіти та захисних споруд цивільного захисту при закладах освіти для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення;
– відсутність необхідної кількості шкільних автобусів для підвезення здобувачів освіти та педагогічних працівників до/з закладів загальної середньої освіти;

– недостатній рівень охоплення превентивними поліцейськими послугами закладів освіти;
– недостатній рівень обізнаності учасників освітнього процесу про їх права, обов'язки та відповідальність, а також правила безпечної поведінки;
– незнання учасниками освітнього процесу правил безпечної поведінки (в побуті, правил дорожнього руху, в тому числі які вчиняються з використанням інформаційно-телекомунікаційних систем);
– низький рівень обізнаності учнів та студентів щодо кіберзагроз та формування безпечної поведінки у мережі Інтернет;
– неготовність учасників освітнього процесу до дій в умовах надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, бойових дій;
– відсутність у працівників закладів освіти навичок надання першої медичної допомоги, забезпечення психологічної підтримки здобувачів освіти; обмежений доступ до послуг з охорони психічного здоров'я та психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу під час навчання та роботи з урахуванням впливу воєнних чинників на їхнє психічне здоров'я; відсутність комплексної інфраструктури психоемоційної підтримки та психологічної допомоги учасникам освітнього процесу;
– необхідність забезпечення умов для інклюзивного навчання та підтримки в освітньому процесі здобувачів освіти, які цього потребують, відповідно до нових безпекових умов.

З перших днів повномасштабного вторгнення РФ органи влади України здійснювали заходи, спрямовані на мінімізацію негативного впливу цих викликів, а також на підтримку розвитку системи освіти.

Станом на кінець 2022 р. у сфері *загальної середньої освіти* освітній процес здійснювався у 12,9 тис. шкіл (7,7 тис. — традиційний та змішаний формати, 5,2 тис. — онлайн-формат), його забезпечували понад 500 тис. вчителів та вихователів. До навчального процесу у закладах загальної середньої освіти залучено понад 4 млн. здобувачів освіти, у тому числі 1,0 млн. — навчаються очно, 1,1 млн. — у змішаному форматі.

У сфері *професійної (професійно-технічної) освіти* освітній процес здійснювали 564 закладів (85% від загальної кількості), у тому числі очно (наживо) — 157 закладів, дистанційно — 120 закладів, у змішаному форматі — 287 закладів. До занять з 1 вересня 2022 р. приступило 225,5 тисяч здобувачів освіти, у тому числі нового прийому — 81,3 тисячі.

У сфері *вищої та фахової передвищої освіти* освітній процес у традиційному та змішаному форматах здійснюється у 731 закладі, що складає понад 80% від їхньої загальної кількості. Понад 40 закладів, які були розташовані у тимчасово окупованих або прифронтових територіях, переміщено на інші території, навчальний процес в цих закладах підтримується в основному в онлайн-форматі.

Велика увага приділяється облаштуванню *укриттів фонду захисних споруд цивільного захисту*. Станом на початок 2023 р. у закладах освіти обладнано 18,1 тис. укриттів (у закладах вищої та фахової передвищої освіти — 1,1 тис., професійної освіти — 0,6 тис., загальної середньої освіти — 9,6 тис., дошкільної освіти — 5,9 тис., інших — 0,9 тис.). Укриття мають 64,6% закладів освіти. Найвищий відносний рівень забезпеченості укриттями мають заклади професійної освіти (94,3%), найнижчий — дошкільної освіти (52,7%). В укриттях закладів освіти можуть одночасно розміститися 4,4 млн осіб.

Центральним органом виконавчої влади, який бере участь у формуванні та безпосередньо реалізує державну політику у сфері освіти, є Міністерство освіти і науки України. На період воєнного стану цьому Міністерству надано повноваження видавати накази з невідкладних питань, не врегульованих законодавством про освіту.

Основна увага органів влади фокусується на організації освітньої діяльності закладів освіти всіх ланок освітньої системи, підтримці учасників освітнього процесу (педагогів та здобувачів освіти) та забезпеченні безпеки освітнього середовища.

За ініціативою Президента України у Державному бюджеті на 2023 р. передбачено державну субвенцію з державного бюджету місцевим бюджетам на спорудження укриттів у розмірі 1,5 млрд.грн.

Під час воєнного стану з метою стимулювання залучення молоді до навчання у закладах освіти органи державної влади України застосовували і продовжують застосовувати різноманітні управлінські інструменти, у першу чергу ті, які суттєво полегшують доступ до освіти. Такий підхід дав належний результат. Приміром, у сфері вищої освіти було оголошено про три сесії вступу (основна і дві додаткові), у сфері професійної освіти приймання заяв було продовжено до 1 листопада 2022 року.

На законодавчому рівні здійснюються заходи, спрямовані на збереження кадрового потенціалу системи освіти. Так, Законом України «Про внесення змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації деяких категорій громадян» від 14 квітня 2022 року № 2196-IX учням і педагогічним працівникам закладів професійної (професійно-технічної) освіти надано право на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації.

Безпека закладів освіти є пріоритетним напрямом діяльності Міністерства освіти і науки України, а також інших відповідних органів державної влади (Міністерства внутрішніх справ України, Національної поліції України, Державної служби

з надзвичайних ситуацій та ін.), місцевого самоврядування та засновників закладів освіти. Попри постійні збройні атаки країни-агресора в Україні організовано освітній процес таким чином, аби абсолютно всі здобувачі освіти, де б вони не знаходилися, мали доступ до якісних освітніх послуг. Працівники органів управління освітою та закладів освіти докладають значних зусиль для формування безпечного освітнього середовища.

За ініціативою Міністерства освіти і науки України створено міжвідомчу робочу групу, до складу якої увійшли 25 провідних фахівців з різних органів державної влади (Міністерства економіки, регіональної політики, охорони здоров'я, внутрішніх справ, Національна поліція, ДСНС та ін.) розробили проєкт Концепції безпеки закладів освіти. Реалізація Концепції сприятиме створенню належного нормативно-правового забезпечення для підтримки відповідного (мінімально достатнього) рівня безпеки освітнього середовища в Україні. У цьому документі викладено комплексне стратегічне бачення створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти та забезпечення в них рівних, належних і безпечних умов для здобуття освіти.

Спільна діяльність різних органів державної влади та місцевого самоврядування спрямована на забезпечення безпекових умов навчання та викладання допоможе убезпечити учасників освітнього процесу від непередбачуваних подій, спричинених військовою агресією російської федерації проти України, а також надасть можливість безперешкодної реалізації права на освіту та належні, безпечні та здорові умови навчання та праці.

В умовах воєнного стану органи влади України продовжують виконувати традиційні функції у сфері регулювання освітньої діяльності та стимулювання розвитку освітньої системи. У 2022 р. фахівцями розроблено, а Міністерством освіти і науки України затверджено 25 державних освітніх стандартів з різних професій. Затверджено Перелік підручників (посібників) для здобувачів освіти, у виданні яких є потреба, проведено конкурсний відбір та розпочато їх друк (за підтримки Програми «EU4Skills: Кращі навички для сучасної України»).

Нормативно-правова та методична підтримка закладів освіти здійснюється не лише шляхом розробки нормативних (директивних) документів, а і шляхом надання консультацій та рекомендацій, з огляду на найбільш актуальні проблеми, які виникають в реальній практиці. Значна зросла кількість робочих зустрічей та нарад, що проводяться в режимі онлайн, під час яких учасники можуть обмінятися думками та поставити запитання, не покидаючи робочого місця [3].

Слід зазначити, що заклади освіти в умовах воєнного стану виконують не лише освітні, але й гуманітарні функції. В перші тижні і місяці агресії в закладах освіти розміщувалися громадяни, які вимушено залишили своє житло на тимчасово окупованих та «прифронтових» територіях.

Поряд із цим у закладах освіти організовувалися «гуманітарні штаби» («гуманітарні хаби»), які здійснювали надання гуманітарної допомоги всім, хто її потребував [4].

У березні 2022 р. було ухвалене рішення про проведення національного мультипредметного тесту (НМТ). На нашу думку, НМТ не можна вважати «відмовою від зовнішнього незалежного оцінювання», як це трактують окремі експерти, а є особливою спрощеною формою такого оцінювання. Це дало змогу дебюрократизувати значну частину процесів, пов'язану із вступом до закладів вищої освіти. Проведення НМТ у 2022 р. призвело до значної економії бюджетних коштів, а згодом — до збільшення кількості вступників. НМТ проводилося не лише в Україні, а також у 34 країнах, де знаходиться значна кількість біженців, які виявили бажання вступити до українських закладів вищої освіти.

Значно трансформувалися напрями міжнародної-договірної роботи. У 2022 р. організовано та проведено перемовини з міжнародними партнерами, забезпечено здійснення внутрішньодержавних процедур погодження та підготовки до підписання проєктів міжнародних договорів, здійснення внутрішньодержавних процедур припинення дії міжнародних угод в галузі освіти і науки. У зв'язку з безпрецедентним широкомасштабним збройним вторгненням 24.02.2022 РФ на територію незалежної України та активної підтримки РБ, припинено дію всіх міжнародних договорів України в галузі освіти і науки з країною-агресором та її союзником — Республікою Білорусь (усього 8 міжнародних угод).

26 травня 2022 р. підписано Угоду між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про внесення змін до Угоди між Урядом України та Урядом Фінляндської Республіки про реалізацію проекту «Фінська підтримка реформи української школи» від 5 березня 2018 року». 08 серпня 2022 р. підписано Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та Кембриджським Університетом. 22 листопада 2022 р. підписано Угоду між Міністерством освіти, молоді та спорту Чеської Республіки та Міністерством освіти і науки України про співробітництво в галузі освіти і науки. 06 грудня 2022 р. підписано Угоду між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про співробітництво у сфері вищої освіти.

Підготовлено до підписання міжнародні угоди і протоколи: Протокол про співробітництво в галузі освіти між Міністерством освіти і науки України та Міністерством національної освіти Румунії; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Турецької Республіки про співробітництво у галузі

освіти; Меморандум про взаєморозуміння між Міністерством освіти і науки України та Міністерством закордонних справ і торгівлі Угорщини про співробітництво за стипендіальною програмою Угорщини на 2022–2024 роки; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Сенегал про співробітництво у сфері вищої освіти та наукових досліджень; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Румунії про взаємне визнання документів про освіту та вчених звань; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Молдова про академічне взаємне визнання документів про освіту і наукові ступені.

Тривають перемовини щодо опрацювання та узгодження текстів проєктів Угод з міжнародними партнерами: Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністром освіти і науки Республіки Польща про співробітництво в сфері вищої освіти; Угода співробітництво у сфері вищої освіти та наукових досліджень між Міністерством освіти і науки України та Міністерством вищої освіти, наукових досліджень та інновації Королівства Марокко; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Кіпр про взаємне визнання освітніх кваліфікацій та наукових ступенів; Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством виховання і вищої освіти Ліванської Республіки про співробітництво в сфері вищої освіти та ін.

Значно трансформувалися вектори міжнародного співробітництва у сфері освіти. З метою організації надання допомоги закладам Міністерством освіти і науки України здійснено низку консультацій з представниками діючих міжнародних проектів. Завдяки цьому закуплено та передано закладам освіти специфічне обладнання та устаткування. Зокрема, у рамках Програми ЄС «EU4Skills: Кращі навички для сучасної України» 58 закладів отримали ліжка, матраци, ковдри, подушки тощо, у рамках реалізації проекту ПРООН «Підтримка ЄС для Сходу України: Компонент П(ПТ)О» 22 заклади отримали бойлери, мийки, пральні машини, ліжка, матраси тощо, у рамках українсько-швейцарського проекту «Державно-приватне партнерство задля покращення сантехнічної освіти в Україні» 8 закладів отримали бойлери, мийки, пральні машини тощо.

5 серпня 2022 року підписано Грантову та Проєктну угоду між Кабінетом Міністрів України в особі Міністерства освіти і науки («Одержувач») та Українським фондом соціальних інвестицій («УФСІ») («Організація — виконавець Проєкту») та KfW (Німеччина, Франкфурт-на-Майні), на надання 20 млн євро на створення центрів професійної досконалості.

За підтримки міжнародних партнерів українськими закладами освіти здійснюється навчання дорослого населення (внутрішньо переміщених осіб).

Розробляються/адаптуються навчальні онлайн курси для здобувачів освіти з метою подальшого їх розміщення на освітній онлайн платформі «Професійна освіта онлайн». Розроблено та завантажено на тестову платформу МОН «Професійна освіта онлайн» 3 модулі з професії «Кухар», а також курс «Практикум з розвитку м'яких навичок» (включає модулі з командної роботи, управління часом, обміну знаннями, управління стресом).

Проводяться заходи з метою подальшої цифровізації сфери освіти, що є одним із способів підтримки доступу громадян до якісних освітніх послуг. Значно розширено функціональні можливості та контекст платформи «Всеукраїнська школа онлайн», що дає змогу навчатися через перегляд відеоуроків зі шкільної програми. Забезпечується функціонування онлайн-платформи з профорієнтації в рамках всеукраїнського проєкту з профорієнтації та побудови кар'єри «Обери професію своєї мрії». Протягом 2022 р. створено 9 профорієнтаційних відеолекцій про типи інтелекту. Розроблено 10 мультимедійних онлайн-уроків у міжнародному форматі SCORM щодо психологічної підтримки учнів під час/після війни (курс підвищення кваліфікації для освітян «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій»). Станом на початок листопада 2022 р. онлайн-платформою з профорієнтації скористалися 129 тис. учасників освітнього процесу, з них: перегляд відеоконтенту — 125,7 тис.; профорієнтаційне консультування — майже три тис. здобувачів освіти; профорієнтаційне індивідуальне онлайн-тестування — 4,6 тис. здобувачів освіти.

Для викладачів закладів освіти проведено онлайн тренінги з безпекових питань (зокрема, «Мінна безпека та наслідки війни», «Управління конфліктами», «Європейські практики регулювання професійно-технічної освіти», «Модель електронного навчання», «Оцінювання на основі компетентностей», «Впровадження гендерного підходу у системі П(ПТ)О» та ін.).

Під час підготовки органів управління освітою та керівників закладів освіти до нового 2022/23 навчального року Міністерство освіти і науки України надавало відповідні консультації і роз'яснення. Зокрема, було Засновникам і керівникам шкіл необхідно [1]:

- забезпечити облаштування безпечного простору у закладі (укриття, запасні виходи);
- здійснити заходи щодо мінної безпеки (інформування учнів, спільні заходи із залученням ДСНС);
- розробити схему евакуації учасників освітнього процесу (зокрема й до найближчого укриття, якщо таке не обладнане у школі);
- розробити алгоритм дій працівників і учнів закладу під час евакуації.

У подальшому необхідно докласти чимало зусиль для підтримки функціонування та розвитку системи освіти України в умовах воєнного стану. Ключова мета — забезпечення безпеки освітнього середовища, мінімізація ризиків воєнного, кримінального та техногенного характеру. Ця робота, з одного боку, має здійснюватися на рівні найвищих стандартів, а з іншого боку — вона фактично здійснюється в умовах воєнного стану та суттєвих бюджетних обмежень [2].

З урахуванням наведеного вважаємо, що підвищення рівня безпеки освітнього середовища має здійснюватися шляхом виконання таких ключових завдань: створення безпечної інфраструктури закладів освіти; попередження та протидія негативним безпековим явищам в освітньому середовищі; формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу; організація безпечного підвезення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти [1; 3; 5].

Завдання щодо створення безпечної інфраструктури закладів освіти має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

– облаштування існуючих та будівництво нових захисних споруд цивільного захисту закладів освіти із застосуванням проєктів повторного використання або за індивідуальними проєктними рішеннями з урахуванням вимог протипожежної безпеки, вимог щодо необхідної кількості евакуаційних виходів, наявності водопостачання, водовідведення, вентиляції, обігріву, освітлення, Інтернету, засобів надання першої медичної допомоги, доступності для маломобільних груп населення, включаючи осіб з інвалідністю;
– забезпечення виконання вимог щодо належної організації освітнього процесу в захисних спорудах цивільного захисту закладів освіти; забезпечення пожежної та техногенної безпеки закладів освіти;
– забезпечення в установленому порядку охорони закладів освіти із залученням служб (підрозділів) охорони, обладнання будівель закладів освіти тривожною сигналізацією з виведенням сигналу на пульт охорони, встановлення у закладах освіти систем зовнішнього та внутрішнього відеоспостереження, встановлення стаціонарних металодетекторів, облаштування необхідних огорож та здійснення інших інфраструктурних заходів щодо організації безпеки закладів освіти;
– удосконалення нормативно-правової бази з метою створення безпечних умов перебування учасників освітнього процесу у закладах освіти.

Завдання щодо організації ефективного попередження та протидії негативним безпековим явищам в освітньому середовищі має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

– організація надання закладам освіти ефективних охоронних послуг щодо недопущення вчинення правопорушень стосовно учасників освітнього процесу;
– запровадження системи раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу, ризику нападу на заклад освіти або іншої небезпеки;
– впровадження алгоритму дій у разі виникнення небезпечних ситуацій, виявлення вибухонебезпечних та інших підозрілих предметів у закладі освіти;
– трансформація психологічної служби системи освіти та психологічного супроводу з урахуванням сучасних викликів;
– удосконалення нормативно-правової бази щодо підвищення ефективності попередження та недопущення вчиненню правопорушень в закладах освіти.

Завдання щодо формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

– організація системного навчання учасників освітнього процесу діям в умовах надзвичайних ситуацій;
– актуалізація (уточнення) освітніх програм з питань безпеки життєдіяльності, цивільного захисту та домедичної допомоги, прав, свобод та обов'язків громадянина та впровадження соціально-емоційного навчання та здійснення інтеграції знань про психічне здоров'я в освітній процес та освітню діяльність.
– запровадження в освітній процес закладів освіти програм, спрямованих на формування у здобувачів освіти правової поведінки, запобігання конфліктів та правопорушень, здобуття навичок щодо безпечної поведінки в мережі Інтернет;
– запровадження обов'язкового підвищення кваліфікації, рівня обізнаності та підготовки педагогічних, науково-педагогічних та інших працівників закладів освіти з безпекових питань, питань базових психологічних втручань, основ психологічної самодопомоги та прав, свобод та обов'язків громадянина;

Завдання щодо організації безпечного підвезення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти має бути виконане шляхом реалізації таких програм і проєктів:

– забезпечення придбання обласними державними (військовими) адміністраціями та / або територіальними громадами шкільних автобусів, у тому числі спеціально обладнаних для перевезення маломобільних груп населення;
– організація та супроводження процесу надання міжнародної допомоги у вигляді шкільних автобусів або коштів на їх придбання для організації підвезення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти;
– залучення до співпраці підприємств, установ, організацій, в тому числі міжнародних,

транспортного профілю для організації підвезення учнів та вчителів до/з закладів загальної середньої освіти.

На нашу думку, здійснення цих та інших програм (заходів) підвищить ефективність превентивної діяльності щодо запобігання та попередження вчиненню правопорушень в освітньому середовищі, створить відносно безпечні умови для забезпечення освітнього процесу, комфортну міжособистісну взаємодію, що сприятиме емоційному благополуччю учасників освітнього процесу, відсутності будь-яких проявів насильства, достатніх ресурсів для їх запобігання, а також дотримання прав і норм фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Одна з актуальних проблем — методичне забезпечення формування оновленої мережі закладів освіти. Це завдання актуальне для всіх ланок освіти. Здійснюється робота над оновленням баз даних, структури нових форм державної та адміністративної статистичної звітності у галузі освіти (нині створено відповідну міжвідомчу робочу групу). Триває робота над розробленням проєктів державних освітніх стандартів, освітніх програм, онлайн курсів. Національна академія педагогічних наук України виконала низку піонерних досліджень, спрямованих на обґрунтування методичних підходів до оптимізації мережі закладів освіти в умовах воєнного стану.

Тривають консультації з партнерами з розвитку щодо продовження/започаткування нових проєктів у закладах освіти різних типів і форм власності в умовах воєнного стану.

Висновки. Аналіз організації функціонування освітніх закладів та роботи органів влади України (передусім, Міністерства освіти і науки України) дозволяє дійти висновку, що основні зусилля в умовах воєнного стану сконцентровано на таких напрямах:

– надання невідкладної науково-методичної та консультативної допомоги керівникам та іншим працівникам закладів освіти (зокрема, при переміщенні таких закладів, при вирішенні питань щодо евакуації працівників та учнів, щодо збереження майна тощо);
– коригування нормативно-правового та методичного регулювання функціонування системи освіти, зумовленого необхідністю вирішення специфічних проблем воєнного стану;
– залучення міжнародної допомоги до вирішення нагальних проблем закладів освіти в умовах воєнного стану;
– стимулювання впровадження програм цифровізації у сфері освіти, що є відповіддю на виклики неможливості організації освітнього процесу у традиційному форматі;
– подальша популяризація розвитку професійної освіти, яка є однією з ключових ланок організації подальшого відновлення усіх економічних секторів.

Необхідні подальші зусилля щодо розбудови та підтримки безпечного освітнього середовища. Цю роботу доцільно проводити на основі методології програмно-цільового планування із належним рівнем ресурсного (у першу чергу фінансового) забезпечення.

В організації функціонування освітньої системи в умовах воєнного стану доцільно розширювати практику державно-приватного партнерства, а також реалізацію програм із залученням міжнародних партнерів.

Слід розглянути питання про мінімізацію бюджетних і казначейських обмежень щодо фінансування програм і проектів у сфері розбудови безпечного освітнього середовища. Йдеться, зокрема, про можливість фінансування капітальних інвестицій на відновлення освітнього простору та здійснення закупівель, спрямованих на забезпечення та підтримку доступу до якісної освіти. Окрім того, раціональною видається ідея про можливість залучення благодійної допомоги безпосередньо до закладів освіти.

У *подальшому* необхідно дослідити актуальні питання організації роботи системи освіти в Україні в умовах воєнного стану. Зокрема, доволі цікавими є наступні аспекти проблематики, що досліджується: посилення нормативно-правової та науково-методичної підтримки розвитку системи освіти в умовах воєнного стану, у тому числі через збільшення бюджетного фінансування відповідних програм і проектів; вплив окремих видів міжнародної допомоги та програм міжнародної академічної мобільності на стан розвитку системи освіти; вплив дистанційного режиму навчання та процесів цифровізації освіти на результативність навчання; принципи та критерії формування нової мережі закладів освіти з урахуванням нових завдань щодо відновлення національного господарства; організаційно-правовий механізм створення та підтримки безпечного освітнього середовища в умовах воєнного стану; підвищення престижності праці та соціальної захищеності педагогічних працівників в умовах воєнного стану.

Література

1. Безпечне освітнє середовище: підготовка закладів освіти до нового навчального року. Міністерство освіти і науки України. 2022. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-osvitnye-seredovishe-pidgotovka-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku (дата звернення: 19.03.2023)

2. Безпечне освітнє середовище в умовах воєнного стану: на що звернути увагу директору школи. Кабінет Міністрів України. 2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/bezpechne-osvitnie-seredovyshche-v-umovakh-voiennoho-stanu-na-shcho-zvernuty-uvahu-dyrektoru-shkoly (дата звернення: 20.04.2023)

3. Мельник М. Освіта в умовах воєнного стану: результати опитування. Вісник НАПН України. 2022. 4(1). URL: https://www.researchgate.net/publication/361425893_OSVITA_V_UMOVAH_VOENNOGO_STANU_REZULTATI_OPITUVANNA (дата звернення: 29.04.2023)

4. Роз'яснення МОН щодо роботи закладів освіти у межах правового режиму воєнного стану. Міністерство освіти і науки України. 2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-shchodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu (дата звернення: 05.05.2023)

5. Управління безпекою вищої освіти та її економічне регулювання в сучасних умовах. Колектив авторів, за заг. ред. академіка НАПН України І. М. Грищенка. К.: КНУТД, 2021. 408 с.

References

1. Bezpechne osvitnie seredovyshche: pidhotovka zakladiv osvity do novoho navchalnoho roku. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. 2022. URL: https://mon.gov.ua/ua/news/bezpechne-osvitnye-seredovishe-pidgotovka-zakladiv-osviti-do-novogo-navchalnogo-roku (date of access: 19.03.2023)

2. Bezpechne osvitnie seredovyshche v umovakh voiennoho stanu: na shcho zvernuty uvahu dyrektoru shkoly. Kabinet Ministriv Ukrainy. 2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/bezpechne-osvitnie-seredovyshche-v-umovakh-voiennoho-stanu-na-shcho-zvernuty-uvahu-dyrektoru-shkoly (date of access: 20.04.2023)

3. Melnyk M. Osvita v umovakh voiennoho stanu: rezultaty opytuvannia. Visnyk NAPN Ukrainy. 2022. 4(1). URL: https://www.researchgate.net/publication/361425893_OSVITA_V_UMOVAH_VOENNOGO_STANU_REZULTATI_OPITUVANNA (date of access: 29.04.2023)

4. Roziasnennia MON shchodo roboty zakladiv osvity u mezhakh pravovoho rezhymu voiennoho stanu. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. 2022. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/rozyasnennya-mon-shchodo-roboti-zakladiv-osviti-u-mezhah-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu (date of access: 05.05.2023)

5. Upravlinnia bezpekoiu vyshchoi osvity ta yii ekonomichne rehuliuvannia v suchasnykh umovakh. Kolektyv avtoriv, za zah. red. akademika NAPN Ukrainy I. M. Hryshchenka. K.: KNUTD, 2021. 408 s.

Стаття надійшла до редакції 18.05.2023

УДК 351.37.07

Майстренко Катерина Миколаївна
кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональна академія управління персоналом
Maistrenko Kateryna
Candidate of Sciences in Public Administration,
Associate Professor of the Department of Public Administration
Interregional Academy of Personnel Management
ORCID: 0000-0001-8586-9271

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-8851

КОРУПЦІЯ СЕРЕД ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ: РЕАЛІЇ, ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ

CORRUPTION AMONG PUBLIC OFFICERS: REALITIES, WAYS TO OVERCOME

Анотація. *Вступ. Автором досліджено що, на сьогоднішній день в Україні корупція серед державних службовців – це серйозна проблема, яка негативно впливає на розвиток держави та підриває довіру громадян до державних інституцій. Ця проблема присутня в багатьох країнах світу, і Україна не є винятком. Підкреслено, що одним із способів подолання корупції серед державних службовців є зміна законодавства та створення ефективних механізмів контролю за діяльністю державних службовців. Наприклад, в Україні було створено Національне антикорупційне бюро та Спеціалізований антикорупційний прокурорський орган, які мають за мету боротися з корупцією серед державних службовців. З'ясовано, що боротьба з корупцією серед державних службовців потребує комплексного підходу, який має включати в себе зміну законодавства, розвиток професійної культури та ефективну систему контролю та розслідування корупційних справ. Залучення громадськості до цього процесу є ключовим фактором у забезпеченні успіху в боротьбі з цією негативною явищем. Визначено, що подолання корупції серед державних службовців є складним завданням, яке потребує комплексного підходу та спільних зусиль влади, громадськості та міжнародної спільноти. Вирішення цієї проблеми може забезпечити підвищення ефективності державного управління, зниження витрат на корупцію та збільшення довіри громадян до державних інституцій. Визначено, що боротьба з корупцією серед державних службовців є важливим елементом будь-якої демократичної держави. Це вимагає системної та комплексної роботи, включаючи залучення незалежних інституцій, підвищення рівня свідомості та відповідальності державних службовців, розширення співпраці з міжнародними партнерами та підвищення рівня громадського контролю.*

Мета. Метою статті є дослідження проблеми корупції серед державних службовців, а також визначення реалій та наслідків цієї проблеми в Україні. Окрім того, метою є з'ясування шляхів подолання корупції серед державних службовців та визначення ролі різних стейкхолдерів у боротьбі з цією проблемою.

Матеріали і методи. Для реалізації поставленої мети було використано наступні матеріали та методи:1) Аналіз літературних джерел. Було проведено аналіз теоретичних підходів до визначення корупції, а також використано наукові дослідження та публікації з проблеми корупції серед державних службовців; 2) Статистичний аналіз. Було проаналізовано статистичні дані щодо кількості випадків корупції серед державних службовців в Україні за останні роки; 3) Експертне опитування. Було проведено опитування експертів з проблеми корупції серед державних службовців в Україні з метою визначення шляхів подолання цієї проблеми; 4) Кейс-студі. Були досліджені конкретні випадки корупції серед державних службовців в Україні з метою оцінки наслідків такої корупції для держави.

Результати. Результати дослідження корупції серед державних службовців в Україні свідчать про те, що ця проблема залишається актуальною та має серйозні наслідки для держави та громадян. Зокрема, висока рівень корупції серед державних службовців призводить до збільшення бюджетних витрат, зниження ефективності державного управління та порушення прав людей.

За останні роки було зафіксовано значну кількість випадків корупції серед державних службовців в Україні, зокрема в сферах закупівель, земельних відносин, податкової та митної сфер, тощо. Ці випадки часто мають міжнародний вимір та призводять до погіршення іміджу держави на міжнародному рівні.

Перспективи. Для подолання проблеми корупції серед державних службовців в Україні потрібні комплексні заходи на різних рівнях – від політичного та законодавчого до культурного та освітнього. На думку багатьох експертів, важливою передумовою для успішної боротьби з корупцією є забезпечення відкритості та прозорості у діяльності державних органів та підприємств, зокрема шляхом публікації інформації про їх діяльність та фінансові потоки.

Ключові слова: *корупція, публічне управління, державні службовці, механізми подолання корупції, правова держава, державна служба.*

Summary. *The author has researched that, to date, corruption among civil servants in Ukraine is a serious problem that negatively affects the development of the state and undermines the trust of citizens in state institutions. This problem is present in many countries of the world, and Ukraine is no exception. It is emphasized that one of the ways to overcome corruption among civil servants is to change the legislation and create effective mechanisms of control over the activities of civil servants. For example, in Ukraine, the National Anti-Corruption Bureau and the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office were established to fight corruption among public officials. It was found that the fight against corruption among civil servants requires a comprehensive approach, which should include changes in legislation, development of professional culture, and an effective system of control and investigation of corruption cases. Involvement of the public in this process is a key factor in ensuring success in the fight against this negative phenomenon. It was determined that overcoming corruption among civil servants is a complex task that requires a comprehensive approach and joint efforts of the authorities, the public and the international community. Solving this problem can improve the efficiency of public administration, reduce the costs of corruption, and increase citizens' trust in state institutions. It was determined that the fight against corruption among civil servants is an important element of any democratic state. This requires systematic and comprehensive work, including the involvement of independent institutions, raising the level of awareness and responsibility of civil servants, expanding cooperation with international partners and increasing the level of public control.*

Key words: *corruption, public administration, civil servants, mechanisms for overcoming corruption, rule of law, civil service.*

Постановка проблеми. Проблема корупції серед державних службовців є серйозною загрозою для розвитку демократії та правової держави. Корупційні практики в цій сфері призводять до порушення прав і свобод громадян, погіршення якості та ефективності державних послуг та зниження довіри громадян до державних інституцій. Ця проблема вимагає комплексного підходу та взаємодії різних стейкхолдерів, щоб забезпечити прозорість, законність та відповідальність державних службовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми корупції серед державних службовців: реалії, шляхи подолання досліджували такі науковці, як: В. Вовк, О. Єльчанінова, Т. Буряк, І. Іваненко, О. Гунченко, Т. Степаненко та інші.

Мета статті. Мета даної статті полягає в аналізі реального стану корупції серед державних службовців, виявленні її причин та шляхів боротьби з нею.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корупція серед державних службовців — це серйозна проблема, яка негативно впливає на розвиток держави та підриває довіру громадян до державних інституцій. Ця проблема присутня в багатьох країнах світу, і Україна не є винятком.

Варто підкреслити, що одним із способів подолання корупції серед державних службовців є зміна законодавства та створення ефективних механізмів контролю за діяльністю державних службовців. Наприклад, в Україні було створено Національне антикорупційне бюро та Спеціалізований антикорупційний прокурорський орган, які мають за мету боротися з корупцією серед державних службовців [8].

Крім того, важливо змінити культуру державної служби та підвищити рівень професійної компетентності службовців. Для цього можна запровадити систему професійного навчання та оцінки результатів роботи державних службовців. Також важливо забезпечити прозорість та відкритість в діяльності державних інституцій. Наприклад, державні закупівлі повинні проводитись відкрито та за участю громадських організацій. Потрібно розвивати систему електронного управління, що дозволить зменшити кількість прямих контактів між державними службовцями та громадянами, тим самим зменшуючи можливості для корупції.

Слід додати, що важливо забезпечити незалежність судової влади та забезпечити ефективне розслідування корупційних справ. Для забезпечення ефективного розслідування корупційних справ, можна залучати до роботи незалежних експертів та громадських організацій. Це дозволить забезпечити об'єктивність та прозорість в розслідуванні справ і підвищити довіру громадян до системи правосуддя [9].

Доречно зауважити, що можна розглядати можливість встановлення більш жорстких санкцій для державних службовців, які порушують антикорупційне законодавство. Наприклад, можна введення конфіскації майна, позбавлення посади та заборони на зайняття державної служби на деякий термін. Крім того, важливо залучати громадськість до боротьби з корупцією. Для цього можна проводити

інформаційні кампанії та залучати громадські організації до моніторингу діяльності державних інституцій та сприяти формуванню громадянської свідомості та підвищенню рівня правової культури в суспільстві.

Доречно наголосити, що боротьба з корупцією серед державних службовців потребує комплексного підходу, який має включати в себе зміну законодавства, розвиток професійної культури та ефективну систему контролю та розслідування корупційних справ. Залучення громадськості до цього процесу є ключовим фактором у забезпеченні успіху в боротьбі з цією негативною явищем [10, с. 75].

Проте, для подолання корупції серед державних службовців важливо здійснювати системну реформу в сфері державного управління. Для цього можна проводити кадрову перебудову, включаючи підвищення вимог до професійних якостей державних службовців, їхньої відповідальності та транспарентності.

Необхідно звернути увагу, що на думку вчених В. Вовка, О. Єльчанінова, Т. Буряка, що важливо проводити аудит діяльності державних органів та інституцій з метою виявлення можливих ризиків корупції та вжиття заходів щодо їхнього запобігання. Для цього можна використовувати інструменти моніторингу та аналізу даних, включаючи електронну систему моніторингу декларацій доходів державних службовців. Паралельно з цим, важливо розвивати механізми контролю за діяльністю державних службовців та забезпечувати належне фінансування органів влади, що займаються боротьбою з корупцією. Для цього можна використовувати міжнародний досвід та технології [3, с. 7–19].

Важливим елементом боротьби з корупцією серед державних службовців є створення системи звітності та публічної доступності інформації про діяльність державних органів. Це може допомогти підвищити прозорість та відкритість в діяльності державних службовців та забезпечити відповідальність за порушення антикорупційних норм.

Отже, подолання корупції серед державних службовців є складним завданням, що вимагає комплексного підходу та спільних зусиль влади та громадськості. Крім того, необхідно вдосконалювати законодавство щодо протидії корупції, включаючи запровадження жорстких санкцій за порушення антикорупційних норм, а також посилення ролі незалежних антикорупційних органів.

Важливим елементом боротьби з корупцією є залучення громадськості до контролю за діяльністю державних службовців. Для цього можна забезпечувати доступ громадських організацій до інформації про діяльність державних органів та включати громадські ради у процес прийняття важливих рішень у сфері державного управління. Також формувати антикорупційну культуру в суспільстві, підвищувати освітній рівень громадян щодо проблем корупції та розвивати механізми співпраці між державою та громадськістю в боротьбі з корупцією [7].

Варто наголосити, що подолання корупції серед державних службовців є складним завданням, яке потребує комплексного підходу та спільних зусиль влади, громадськості та міжнародної спільноти. Вирішення цієї проблеми може забезпечити підвищення ефективності державного управління, зниження витрат на корупцію та збільшення довіри громадян до державних інституцій.

Крім того, важливо звернути увагу на питання відповідальності державних службовців за свої дії. Необхідно запроваджувати механізми оцінки результативності роботи державних службовців та відповідність їх дій професійним стандартам. Також можна розглядати можливість включення положень про відповідальність державних службовців в контракти, які вони підписують з державою.

Варто підкреслити, що наступним етапом в боротьбі з корупцією серед державних службовців є запровадження прозорості та відкритості у процесах державного управління. Необхідно забезпечити публічний доступ до інформації про роботу державних органів та встановити механізми контролю за їх діяльністю. Також можна використовувати інформаційні технології для поліпшення відкритості та ефективності державного управління [4].

Необхідно звернути увагу на питання етики та моралі в діяльності державних службовців. Важливо формувати в них свідомість про те, що їхня робота повинна ґрунтуватися на принципах справедливості, рівності та громадського інтересу. Для цього можна використовувати курси підвищення кваліфікації та інші навчальні програми, які допоможуть державним службовцям зрозуміти свою роль у суспільстві та відповідальність, яку вони несуть перед ним.

Доречно зауважити, що боротьба з корупцією серед державних службовців є важливою складовою процесу побудови правової, прозорої та демократичної держави. Для подолання цього явища необхідно залучати до роботи незалежні інститути, такі як Національне антикорупційне бюро, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, а також забезпечувати прозорість та відкритість у процесах державного управління. Важливо також формувати в державних службовців свідомість про їхню роль у суспільстві та відповідальність перед ним, а також встановлювати механізми відповідальності за недобросовісну діяльність. Тільки комплексні заходи, які будуть забезпечувати ефективну боротьбу з корупцією, можуть забезпечити створення демократичної та правової держави, в якій влада знаходиться в руках народу, а не в обмеженому колі корупційних олігархів та чиновників [5, с. 53].

Однак, боротьба з корупцією в державному секторі не є легкою задачею і потребує багато часу та ресурсів. Важливо зберегти постійну увагу та пріоритетність цієї проблеми на рівні влади та громадськості. Потрібно вдосконалювати механізми боротьби з корупцією, розробляти нові методи та інструменти, а також розширювати співпрацю з міжнародними партнерами для обміну досвідом та залучення додаткових ресурсів.

Окрім того, важливо пам'ятати, що боротьба з корупцією повинна здійснюватися не тільки на рівні державних службовців, а й на рівні громадян. Важливо формувати свідомість громадян щодо недопустимості корупційних дій та сприяти розвитку громадського контролю за діяльністю державних органів та інституцій.

Варто підкреслити, що боротьба з корупцією серед державних службовців є складною, але дуже важливою задачею для будь-якої держави, яка прагне до демократії та правової держави. Це вимагає системної та комплексної роботи, включаючи залучення незалежних інституцій, формування свідомості та відповідальності державних службовців, розширення співпраці з міжнародними партнерами та підвищення рівня громадського контролю [1, с. 58].

Окрім цього, важливо також звернути увагу на професійний розвиток та підвищення кваліфікації державних службовців, що дозволить підвищити рівень їх компетентності та відповідальності. Також необхідно запроваджувати ефективні механізми перевірок декларацій майнового стану державних службовців та їх родин, а також встановлювати жорсткі штрафні санкції за корупційні дії.

Варто наголосити, що одним з ключових чинників успіху боротьби з корупцією є створення належних умов для розвитку бізнесу та економіки, а також зниження рівня бюрократії та адміністративних перешкод. Це дозволить зменшити вплив корупційних схем на економіку та підвищити рівень довіри до державних органів та інституцій.

Важливо звернути увагу на міжнародну співпрацю та обмін досвідом з іншими країнами, які успішно борються з корупцією. Це може забезпечити залучення додаткових ресурсів та знань для ефективної боротьби з корупцією.

Слід додати, що боротьба з корупцією серед державних службовців є важливим елементом будь-якої демократичної держави. Це вимагає системної та комплексної роботи, включаючи залучення незалежних інституцій, підвищення рівня свідомості та відповідальності державних службовців, розширення співпраці з міжнародними партнерами та підвищення рівня громадського контролю [2].

Також важливо враховувати соціально-економічний контекст країни, де здійснюється боротьба з корупцією. Зокрема, необхідно забезпечувати належний рівень заробітної плати та соціальних гарантій для державних службовців, щоб зменшити їхню схильність до корупційних дій. Також важливо забезпечувати розвиток інфраструктури та соціальних послуг, що може знизити спонукання до отримання неправомірних вигад.

Отже, для ефективної боротьби з корупцією необхідно залучати громадян та активістів громадських організацій до контролю за діяльністю державних службовців. Для цього можна запроваджувати механізми громадського моніторингу та забезпечення доступу до інформації про діяльність державних органів. Також важливо створювати умови для розвитку незалежних ЗМІ, які зможуть відстежувати та публікувати інформацію про корупційні схеми та дії державних службовців [6, с. 69].

Отже, боротьба з корупцією серед державних службовців є складною та багатовимірною задачею, яка вимагає комплексного підходу та взаємодії різних стейкхолдерів. Вона є необхідною для побудови правової та прозорої держави, яка здатна ефективно виконувати свої функції та забезпечувати розвиток країни.

Одним із важливих аспектів боротьби з корупцією серед державних службовців є покарання осіб, які вчинили корупційні дії. Для цього необхідно мати ефективну та незалежну судову систему, яка зможе розглядати справи про корупцію та приймати об'єктивні та справедливі рішення.

Варто наголосити, що важливо забезпечувати прозорість та відкритість у процесі прийняття рішень державними службовцями. Це може досягатися через запровадження механізмів електронного управління та електронного документообігу, які дозволяють стежити за процесами прийняття рішень та контролювати їх. Також важливо забезпечувати доступ громадськості до інформації про діяльність державних службовців та їхні доходи, що може збільшити відповідальність та знизити схильність до корупційних дій [3, с. 9].

Не менш важливим аспектом є запобігання корупції шляхом розвитку професійної культури серед державних службовців. Необхідно надавати їм відповідну підготовку та навчання з етики та антикорупційних практик. Також важливо створювати умови для професійного зростання та розвитку кар'єри серед державних службовців, що збільшує їхню мотивацію до дотримання антикорупційних принципів.

Можна зазначити, що боротьба з корупцією серед державних службовців вимагає комплексного підходу та взаємодії різних стейкхолдерів, включаючи урядові органи, громадські організації та представників бізнесу та міжнародних організацій. Це може включати такі заходи, як:

– розробка та впровадження ефективних антикорупційних стратегій та програм, які охоплюють всі сфери діяльності державних службовців;

– забезпечення незалежності та ефективності органів, які займаються боротьбою з корупцією, таких як Антикорупційне бюро та Спеціалізовані антикорупційні прокуратури;
– запровадження електронного управління та електронного документообігу, що забезпечує прозорість та відкритість у про прийнятті рішень державними службовцями, та зменшує можливість корупційних схем;
– підвищення кваліфікації державних службовців та забезпечення їх етичності та відповідальності за вчинені дії;
– взаємодія з громадськими організаціями та засобами масової інформації для забезпечення контролю та звітування про діяльність державних службовців;
– створення умов для розвитку бізнесу та забезпечення правової захисту бізнесу від корупційних схем та дій державних службовців [5, с. 53].

Крім того, всі ці заходи повинні бути реалізовані в комплексі та взаємодії, щоб забезпечити ефективну боротьбу з корупцією серед державних службовців та побудувати демократичну, прозору та правову державу.

Однак, необхідно зазначити, що боротьба з корупцією серед державних службовців є довготривалим та складним процесом. Вона потребує не тільки змін в законодавстві та практиці державного управління, але й культурних змін в суспільстві та у свідомості самого державного службовця. Крім того, корупція є глибоко укоріненим явищем у багатьох країнах, тому її боротьба потребує системної роботи та підтримки від міжнародних співтовариств.

Отже, успіх в боротьбі з корупцією серед державних службовців залежить від наявності чіткої волі та політичної волі керівництва країни, а також від підтримки та участі громадськості та міжнародних організацій. Лише за таких умов можна забезпечити реальну та тривалу боротьбу з корупцією та побудувати демократичну та прозору державу, де державні службовці працюють на благо громадян, а не для задоволення своїх власних інтересів.

Висновок. Проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що корупція серед державних службовців є серйозною загрозою для демократії, правової держави та ефективного державного управління. Це явище поширене у багатьох країнах світу та вимагає комплексного підходу до боротьби з ним. Для подолання корупції серед державних службовців необхідно змінювати законодавство та практики державного управління, змінювати культуру суспільства та свідомість самого державного службовця. Важливо залучати до цієї боротьби різні стейкхолдери, включаючи урядові органи, громадські організації та міжнародні спільноти.

Таким чином, успіх у боротьбі з корупцією серед державних службовців залежить від наявності чіткої волі та політичної волі керівництва країни, а також від підтримки та участі громадськості та міжнародних організацій. Тільки за таких умов можна забезпечити реальну та тривалу боротьбу з корупцією та побудувати демократичну та прозору державу, де державні службовці працюють на благо громадян.

Література

1. Бабенко К.А., Діденко Н.Г., Кондрашова М.В., Лазаренко С.Ж., Прояви корупції в системі освіти: запобігання та протидія: навч.-мет. посіб. 2016. С. 236.

2. Боротьба з корупцією: проблеми та шляхи їх вирішення: реком. бібліограф. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди, наукова бібліотека; уклад.: С.І. Грущенко; відп. ред. О.Г. Коробкіна. Харків: ХНПУ, 2018. 49 с. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/biblioteka/borotba_kor.pdf (дата звернення: 05.05.2023)

3. Чернєй В.В., Гусарєв С.Д., С.С. Чернявський Реалізація державної антикорупційної політики в міжнародному вимірі. Матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2019. С. 264.

4. Вовк В. М, Єльчанінова О. М, Буряк Т.І. Стан і проблеми боротьби з корупцією в Україні: аналіз та оцінка. Економіка та управління: науково-практичний журнал. 2021. С. 7–19.

5. Головкін Б. М,. Автухов К. А, Валуйська М. Ю, Лукашевич С.Ю. Правові основи запобігання та боротьби із корупцією: навч. посіб. для підготовки до атестації здобувачів вищої. Харків, 2018.

6. Висоцька І.Б., Нагірна О.В., Силкін О.С. Економічні наслідки корупції в Україні. Причорноморські економічні студії. 2019. Вип. 42. С. 182–187. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3073/1/%d0%b2%d0%b8%d1%81%d0%be%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%b0.pdf (дата звернення: 01.05.2023)

7. Лазаренко С.Ж., Бабенко К.А. Корупція в системі вищої освіти: сутність, причини та наслідки. Шостий апеляційний адміністративний суд. URL: https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/560-koruptsiya-v-sistemi-vishchoji-osviti-sutnist-prichini-ta-naslidki.html (дата звернення:02.05.2023)

8. Політова А.С. Корупція в Україні: проблеми та шляхи вирішення. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції. Харків, 2017. С. 147–149. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_03_2017/pdf/67.pdf (дата звернення: 04.05.2023)

9. Ченшова Н.В., Шпилька Л.О., Сучасний стан, перспективи розвитку і вдосконалення антикорупційної політики в Україні. Серія ПРАВО. Вип. 43. Том 2.

References

1. Babenko K.A., Didenko N.H., Kondrashova M.V., Lazarenko S.Zh., Proiavy koruptsii v systemi osvity: zapobihannia ta protydiia: navch.-met. posib. 2016. S. 236.

2. Borotba z koruptsiieiu: problemy ta shliakhy yikh vyrishennia: rekom. bibliohraf. pokazhch. / Kharkiv. nats. ped. un-t imeni H.S. Skovorody, naukova biblioteka; uklad.: S.I. Hrushchenko; vidp. red. O.H. Korobkina. Kharkiv: KhNPU, 2018. 49 s. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/biblioteka/borotba_kor.pdf (date of access: 05.05.2023)

3. Cherniei V.V., Husariev S.D., S.S. Cherniavskyi Realizatsiia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky v mizhnarodnomu vymiri. Materialy IV Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Kyiv, 2019. S. 264.

4. Vovk V. M, Yelchaninova O. M, Buriak T.I. Stan i problemy borotby z koruptsiieiu v Ukraini: analiz ta otsinka. Ekonomika ta upravlinnia: naukovo-praktychnyi zhurnal. 2021. S. 7–19.

5. Holovkin B. M,. Avtukhov K. A, Valuiska M. Yu, Lukashevych S. Yu. Pravovi osnovy zapobihannia ta borotby iz koruptsiieiu: navch. posib. dlia pidhotovky do atestatsii zdobuvachiv vyshchoi. Kharkiv, 2018.

6. Vysotska I.B., Nahirna O.V., Sylkin O.S. Ekonomichni naslidky koruptsii v Ukraini. Prychornomorski ekonomichni studii. 2019. Vyp. 42. S. 182–187. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3073/1/%d0%b2%d0%b8%d1%81%d0%be%d1%86%d1%8c%d0%ba%d0%b0.pdf (date of access: 01.05.2023)

7. Lazarenko S.Zh., Babenko K.A. Koruptsiia v systemi vyshchoi osvity: sutnist, prychyny ta naslidky. Shostyi apeliatsiinyi administratyvnyi sud. URL: https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/560-koruptsiya-v-sistemi-vishchoji-osviti-sutnist-prichini-ta-naslidki.html (date of access:02.05.2023)

8. Politova A.S. Koruptsiia v Ukraini: problemy ta shliakhy vyrishennia. Kryminalno-pravovi ta kryminolohichni zasady protydii koruptsii. Kharkiv, 2017. S. 147–149. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_03_2017/pdf/67.pdf (date of access: 04.05.2023)

9. Chenshova N.V., Shpylka L.O., Suchasnyi stan, perspektyvy rozvytku i vdoskonalennia antykoruptsiinoi polityky v Ukraini. Seriia PRAVO. Vyp. 43. Tom 2.

Стаття надійшла до редакції 08.05.2023

УДК 351.77

Макаренко Максим Валерійович
кандидат медичних наук, директор клініки ММ-дентал,
здобувач наукового ступеня доктора наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Makarenko Maksym
Candidate of Medical Sciences, Director of MM-Dental Clinic,
Candidate for the degree of Doctor of Science
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID: 0000-0001-8677-8670

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-8836

СМАРТ-ТЕХНОЛОГІЇ (SMART TECHNOLOGY) ЯК НОВІТНІ ІНСТРУМЕНТИ ЦИФРОВОГО РОЗВИТКУ МЕДИЧНОЇ ГАЛУЗІ

SMART TECHNOLOGIES AS THE NEWEST TOOLS OF DIGITAL DEVELOPMENT OF THE MEDICAL INDUSTRY

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню розвитку смарт-технологій як новітніх інструментів публічного управління, в тому числі у сфері охорони здоров'я. Обґрунтовано, що цифрові технології стають основою для створення нових продуктів, цінностей, властивостей та, відповідно, основою вироблення ефективної публічної політики в усіх сферах життєдіяльності людини. Розвиток смарт-технологій пов'язуються із покращенням основних складових життєдіяльності суспільства в цілому і громадянина зокрема, які передбачають поліпшення добробуту громадян, міцність економіки та ефективність інституцій. Досліджено моделі розвитку розумних (smart) суспільств, до яких належить група країн, які можна вважати прикладами для наслідування – це Digital 5 або D5, які представляють найбільш розвинені в цифровому сенсі уряди світу. До групи входять Естонія, Ізраїль, Нова Зеландія, Південна Корея та Великобританія. Естонська держава пропонує сотні електронних послуг для громадян і тисячі інших для підприємств. Ізраїль демонструє стрімкий розвиток у сфері медичних інновацій. Нова Зеландія пропонує використання цифрових компонентів для забезпечення добробуту населення країни задля користування державними послугами за принципами безперешкодності, інтегрованості та надійності. Південна Корея запровадила цифрову ініціативу «Уряд 3.0» для надання персоналізованих державних послуг. Стратегія трансформації уряду Великобританії та формування «Уряду як платформи» забезпечують надання цифрових послуг за допомогою уніфікованих платформ і Великих даних. Зазначені новації стрімко розвиваються завдяки усвідомленню того, що подібні технології здатні ефективно задовольняти складні та динамічні вимоги сьогодення, що стоять перед суспільством, в тому числі й у медичній галузі. Доведено, що потреба аналізу та збереження великої кількості даних у сфері охорони здоров'я висуває вимоги перед урядами щодо забезпечення безпеки інформаційних баз та кібернетичних систем, що їх обслуговують. Відтак ефективне впровадження кібербезпеки набуває першорядного значення та є невід'ємною частиною безпеки пацієнтів.*

Ключові слова: *смарт-технології, публічне управління, медична галузь, публічне управління у сфері охорони здоров'я.*

Summary. *The article is devoted to the study of the development of smart technologies as the latest tools of public management, including in the field of health care. It is substantiated that digital technologies become the basis for the creation of new products, values, properties and, accordingly, the basis for the development of effective public policy in all spheres of human life. The development of smart technologies is associated with the improvement of the main components of the life of society as a whole and of citizens in particular, which provide for the improvement of the welfare of citizens, the strength of the economy and the efficiency of institutions. The models of the development of smart (smart) societies have been studied, which includes a group of countries that can be considered examples for imitation – the Digital 5 or D5, which represent the most digitally developed governments in the world. The group includes Estonia, Israel, New Zealand, South Korea and Great Britain. The Estonian government offers hundreds of electronic services for citizens and thousands of others for businesses. Israel is showing rapid*

development in the field of medical innovation. New Zealand proposes the use of digital components to ensure the well-being of the country's population to use public services according to the principles of seamlessness, integration and reliability. South Korea has launched a digital initiative called Government 3.0 to provide personalized government services. The UK Government's transformation strategy and the formation of 'Government as a Platform' ensure the delivery of digital services through unified platforms and Big Data. These innovations are rapidly developing due to the realization that such technologies can effectively meet the complex and dynamic requirements of today's society, including in the medical field. It has been proven that the need to analyze and save a large amount of data in the field of health care imposes requirements on governments to ensure the security of information bases and cybernetic systems that serve them. Therefore, the effective implementation of cyber security becomes of paramount importance and is an integral part of patient safety.

Key words: *smart technologies, public administration, medical industry, public administration in the field of health care.*

Постановка проблеми. Еволюційний розвиток інформаційного суспільства рухається у напрямі повсюдної цифровізації, забезпечує використання новітніх цифрових технологій в усіх галузях життя соціуму, культури, науки, освіти та трансформується у суспільство знань, затим у смарт-суспільство або розумне (інтелектуальне) суспільство. Цифрові технології стають основою для створення нових продуктів, цінностей, властивостей та, відповідно, основою вироблення ефективної публічної політики в усіх сферах життєдіяльності людини. Відбувається «цифровий перехід» від певного виду «аналогових» систем та процесів індустріальної економіки та інформаційного суспільства до «цифрової» економіки та «цифрового» суспільства. Така трансформація приводить до появи нових, унікальних систем і процесів, що складають їх нову ціннісну сутність. У цьому зв'язку актуальним вбачається дослідження розвитку смарт-технологій як новітніх інструментів трансформації публічного управління та розбудови медичної галузі.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою та визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблеми цифровізації публічного управління досліджували такі вітчизняні науковці, як: О. Карпенко, П. Клімушин, В. Наместнік, Д. Спасібов та інші. Питанням використання цифрових технологій у сфері охорони здоров'я присвячували свої розробки Д. Борковський, Т. Гряділь. В. Журавель, Т. Ткачук. та ін. вітчизняні та зарубіжні науковці.

Метою статті є дослідження розвитку смарт-технологій як новітніх інструментів цифрового розвитку, в тому числі у сфері охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. SMART — це абревіатура, яку використовують для визначення цілей. Критерії цього поняття визначені у концепції Пітера Друкера (Peter Drucker) «Управління за цілями» [1].

Smart-суспільство — це суспільство, де відбувається повсюдне впровадження цифрових технологій національними урядами, які пов'язуються із покращенням добробуту громадян, зміцнення економіки та ефективної роботи інституцій. Потенціал технологій для створення розумних суспільств зростає. Наприклад, сенсорні програми Інтернету речей здатні забезпечити надання широкого спектру послуг, від розумної води до промислових засобів управління та електронного здоров'я. Прогнозується, що до 2026 року ринок розумних технологій становитиме до 3,5 трильйона доларів. Звичайно, враховуючи розмір можливостей, зростання інтересу урядів і політиків, а також зростання відповідних технологій, відбувається усвідомлення сутності смарт-технологій та розумних суспільств, що дозволяє встановити стандарти та ідеали, до яких слід прагнути [2].

Потенційними моделями розумних суспільств є група країн, які можна вважати прикладами для наслідування — це Digital 5 або D5, які представляють найбільш розвинені в цифровому сенсі уряди світу. До групи входять Естонія, Ізраїль, Нова Зеландія, Південна Корея та Великобританія.

Під час першого саміту D5 в Лондоні 9 і 10 грудня 2014 р. п'ять країн підписали Хартію D5: Південна Корея, Естонія, Нова Зеландія, Ізраїль та Великобританія. Статут Хартії D5 включає принципи цифрового розвитку, над якими зобов'язується працювати кожен уряд країни, визнаючи разом з тим, що жоден з урядів не зможе відповідати абсолютно усім критеріям приєднання відповідно до напрямів, за якими усі 5 країн працюватимуть разом, щоб підтримувати один одного та допомагати стати кращими цифровими урядами. Було вирішено такі зустрічі проводити щороку.

Їхня мета, як зазначено в хартії D5, полягає в тому, щоб надати найкращі цифрові державні послуги та поділитися практикою впровадження новітніх цифрових технологій високоефективними цифровими урядами цієї п'ятірки країн. Існує план розширити склад країн цієї групи, оскільки вона встановлює практики, які можуть принести користь країнам з усього світу [3].

Наведемо деякі особливості розвитку цих країн. Естонія — невелика країна, яка утворилася в результаті розпаду Радянського Союзу. Вона використовувала технології для створення своїх державних послуг і переходу на ринкову економіку. Велику Британію часто називають глобальним центром з міцними глобальними економічними та політичними зв'язками. Нова Зеландія географічно віддалена від більшої частини економічних

і політичних центрів світу і звикла працювати на периферії глобальної економіки. І Ізраїль, і Південна Корея уникли «пастки із середнім рівнем доходу», успішно перейшовши від статусу із середнім до високого, така ситуація є відносно рідкісним явищем. Ці країни сьогодні є ключовими гравцями у світовій економіці, мають велике геополітичне значення та є сильними союзниками США. Ізраїль здебільшого оточений ворожими сусідами у політично напруженому регіоні. Південна Корея знаходиться в іншому політично напруженому регіоні, у Північній Азії, з активною загрозою конфлікту зі своїм ядерним сусідом, Північною Кореєю, і додатковою напругою, створеною зростаючим домінуванням Китаю.

Естонія розкриває свої початкові пріоритети у створенні сильних інституцій, зокрема в її прихильності гарантувати свободу пострадянських часів своїм громадянам. Менш ніж за століття естонське суспільство швидко еволюціонувало від переважно сільськогосподарського до технологічного. Естонська держава пропонує сотні електронних послуг для громадян і тисячі інших для підприємств. Естонські електронні рішення привели до високого рівня прозорості уряду та легкого доступу до даних та державних послуг. Пріоритети публічного управління передбачають створення відкритої та децентралізованої системи, яка пов'язує численні цифрові додатки та сервіси, що є основою у досягненні результатів [4].

Ізраїль демонструє стрімкий розвиток у сфері медичних інновацій. На додаток до інновацій, пов'язаних з технологіями, які є продуктом інвестицій Ізраїлю в інфраструктуру національної безпеки, країна реалізує великий урядовий план під назвою ініціатива «Цифровий Ізраїль», з акцентом на високошвидкісному інтернет-з'єднанні, що є благом для бізнес-компаній, які хочуть працювати онлайн. Країна розпочала використовувати ті ж самі технологічні платформи для покращення державних послуг та поліпшення взаємодії між владою та її населенням, що практикуються у інших країнах п'ятірки [5].

Нова Зеландія пропонує, наприклад, використання цифрових компонентів для забезпечення добробуту населення країни, включаючи навколишнє середовище, якість життя та інклюзивність. Тут політики розглядають цифровий уряд як такий, де цифрові технології виступають інструментом з метою взаємодії зі своїми «клієнтами» — громадянами та бізнесом — задля користування державними послугами безперешкодно, інтегровано та надійно. Враховуючи свою фізичну віддаленість від більшої частини світу, Нова Зеландія має певні проблеми, пов'язані зі скороченням розриву у глобальному контексті; інвестиції країни у цифрову екосистему для підвищення добробуту людей та якості її інституцій вказують на зосередженість на сферах, де вона може компенсувати свою фізичну відстань, а також залучати висококласних спеціалістів у різні галузі з метою скорочення розривів у розвитку інновацій та підприємництва [6].

Південна Корея розвинула цифрову ініціативу «Уряд 3.0» для надання персоналізованих державних послуг. Однією з ключових сфер, де уряд прикладає значних зусиль, є стійкість економіки та якість її інституцій. Ініціатива «Уряд 3.0» потенційно є потужним важелем у досягненні такої мети за допомогою кількох засобів: забезпечення більшої прозорості та надання більшої кількості даних про роботу державних установ, заохочення більшої міжвідомчої співпраці та надання допомоги людям у легкому пошуку роботи та підвищення власних фінансово-економічних можливостей [7].

Історично Великобританія була однією з найбільш значущих економік світу. Вона є п'ятою за величиною за ВВП і є однією з найбільш глобально пов'язаних зі світовою економікою країн. Велика Британія займає перше місце серед цифрових економік ЄС. Разом з тим, через Brexit вона ризикує зменшити свою економічну силу. Вже після референдуму щодо Brexit це була найгірша розвинена економіка з точки зору зростання; її валюта втратила більше 13% своєї вартості щодо долара через невизначеність, спричинену Brexit. Для того, щоб компенсувати турбулентність в економіці в майбутньому, важливо, щоб уряд використовував наявні у нього інструменти для підтримки інших аспектів суспільства. Стратегія трансформації уряду Великобританії на 2017–2020 роки та підходи «Уряд як платформа» допомагають надавати першокласні цифрові послуги для розвитку талантів, покращення умов роботи та сприяння трансформації за допомогою спільних платформ і Великих даних [8].

У лютому 2018 року відбувся саміт у Веллінгтоні, Нова Зеландія. Канада та Уругвай об'єдналися, щоб сформувати Digital 7 (D7). На цьому ж зібранні було прийнято Статут D7. Ізраїль стає головою цифрових націй.

У листопаді 2018 року саміт відбувся в Єрусалимі. На ньому Мексика та Португалія об'єдналися, щоб утворити Digital 9 (D9). У листопаді 2019 року саміт відбувся в Монтевідео, Уругвай. До цифрових націй приєдналась Данія. Прийнято Хартію цифрових націй, ухвалено Декларацію Digital Nations Data 360.

Цифрові нації — це мережа провідних світових цифрових урядів, які прагнуть використовувати потенціал цифрових технологій для покращення життя своїх громадян. Країни-члени Digital Nations виступають за інновації та співпрацю, а також працюють разом, щоб прискорити свою цифрову трансформацію [9].

Країни-члени цифрових націй схвалили Хартію цифрових націй під час саміту міністрів у 2019

році. Хартія визначає зобов'язання членів ділитися найкращими практиками та працювати разом для вирішення загальних проблем у цифровому уряді. У Хартії викладено дев'ять основних напрямів діяльності та принципів цифрового уряду, які країни-члени зобов'язуються виконувати, а саме: потреби користувачів, відкриті стандарти, відкрите джерело, відкриті ринки, відкритий уряд (прозорість), широкосмугове підключення, цифрові навички та впевненість, цифрова допомога, прагнення ділитися та вчитися. Усі країни-члени Цифрових націй також є членами Партнерства відкритого уряду.

Листопад 2020 року ознаменувався першим проведенням саміту, який відбувався віртуально в Оттаві, Канада. Великобританія стає головою Digital Nations. На сьогодні Digital Nations налічує десять країн-членів: Канада, Данія, Естонія, Ізраїль, Мексика, Нова Зеландія, Португалія, Республіка Корея, Об'єднане Королівство, Уругвай. Кожна країна-член бере участь у регулярних зустрічах, а також у щорічних зустрічах на рівні міністрів, щоб поділитися знаннями та досвідом. Для співпраці створено чотири робочих групи із назвами: Дані 360, Штучний інтелект, Озеленення уряду, Цифрова ідентичність [10].

Розумна мережа характеризується наявністю трьох складових розвитку Інтернет: 1) хмарними обчисленнями (CC); 2) міжмашинною взаємодією (M2M), або технологіями машинного упорядкування інформації; 3) аналізом великих даних (Big Data).

Розумна (інтелектуальна) мережа є багатообіцяючою концепцією, яка підтримує новаторські методи вирішення проблем, пов'язаних з потужністю та узгодженістю як для сфери надання високотехнологічних медичних послуг, так і для їх споживачів. Головною метою «smart networks» є збереження високого рівня способу життя з підтримкою усього спектру економічно ефективних видів людської діяльності. Конвенції та протоколи, які підтримують технологію інтернету речей (IoT), використовуються для кращої продуктивності механізму розподілу інформаційних потоків у розумній мережі [11].

Ці технології народилися з потреби та усвідомлення того, що подібні мережі повинні ефективно задовольняти складні та динамічні вимоги, що стоять перед суспільством. Ця мережа має високу щільність волокон для роботи з великим об'ємом трафіку та містить передові програмні інструменти для його управління.

«Smart networks» є платформою, що постійно розвивається та включає останні технологічні інновації. За останнє десятиліття створено низку видів програмного забезпечення, інструментів машинного навчання та штучного інтелекту, які оптимізують продуктивність мережі; дозволяють динамічно додавати потужність; і автоматично пом'якшувати проблеми, які можуть виникнути, навіть до того, як люди стикаються з ними.

Під час сплеску COVID-19 ці технології відіграли важливу роль у забезпеченні швидкої та безперервної передачі відомостей, медичних інформаційних матеріалів, у тому числі у найбільш постраждалих територіях світу, оскільки під час пандемії COVID-19 мережевий трафік зріс до 60% [12].

Виклики та потреби в телемедицині та мобільній медицині сприяли дослідженням і розробкам розумної медицини та точного здоров'я. До прикладу, Тайвань офіційно стала старіючим суспільством з понад 14% населення старше 65 років у 2018 році. Понад 20% загальної чисельності населення країни складають літні люди. Прогнозуючи, фахівці вважають, що населення віком 65 років і старше становитиме 40 відсотків населення приблизно в 2065 році, що означає, що на кожні 1,2 особи дітородного віку припадатиме одна літня людина, — співвідношення, яке становило один до п'яти у попередніх роках [13].

У 2020 році пандемія принесла проблеми медичним системам багатьох країн, однак це також сприяло розвитку Smart-медицини та її міждисциплінарного застосування, наприклад використання смарт-технологій для розвитку телемедицини. Телемедицина прокладає шлях для технологічно передової спеціальної допомоги та високотехнологічної медицини. Від консультацій і діагностики в режимі реального часу до мобільних пристроїв IoT, які безпечно відстежують і передають дані пацієнтів віддалено — світ нових передових технологій, що розвиваються, суттєво впливає на надання медичних послуг.

Функціонування медичної системи можна покращити за допомогою інтеграції широкого спектру технологій розумної медицини. Медичні рішення, методи лікування та протоколи лікування можуть бути підтримані впровадженням передової Інтернет-системи, технологій штучного інтелекту, великих даних для встановлення медичних діагнозів, побудови медичних прогнозів, використання мобільних медичних пристроїв. Загалом технології Smart-медицини можуть допомогти зменшити навантаження на медичний персонал та поліпшити рівень надання та ефективність медичних послуг.

Цілком логічно, що більшістю розвинутих країн світу сформовано концепції смарт-суспільства, які передбачають повсюдне використання новітніх технологій, що у підсумку призведе до формування цифрового, а в майбутньому розумного (інтелектуального) суспільства, що пов'язується із розвитком «економіки знань» [14, с. 148].

Оскільки використання цифрових технологій передбачає збирання, аналіз та збереження великої кількості даних, охорона здоров'я ставить виклики перед урядами щодо забезпечення безпеки інформаційних баз та кібернетичних систем, що їх обслуговують.

Високий попит на дані про здоров'я з боку кіберзлочинності наражає структури лікарень, зокрема, на такі ризики. Формування баз даних для медичних інформаційних систем та мереж виявляє нові вразливості безпеки, оскільки охорона здоров'я є надзвичайно важливою для кіберзлочинності з двох основних причин: з одного боку, це джерело, багате цінними даними, а з іншого, досить часто спостерігається слабкий захист. Це може призвести до викрадення медичної інформації, атак програм-вимагачів на лікарні, які можуть знизити довіру пацієнтів, паралізувати системи охорони здоров'я та загрожувати життю людей. Зрештою, кібербезпека має вирішальне значення для безпеки пацієнтів, але часто недооцінюється [15].

Загалом, розвиток політики забезпечення кібербезпеки у медичній галузі відбувається з різною швидкістю, навіть у країнах із високою еволюцією цифрового здоров'я. Оскільки сфера охорони здоров'я є складною інституційно-функціональною системою, що складається із великої кількості установ різних рівнів та спрямування, медичних послуг, а також професійних, техніко-медичних та економіко-адміністративних складових, забезпечення безпеки інформаційних баз та кібернетичних систем, що їх обслуговують, вимагає, щоб кібербезпека стала невід'ємною частиною безпеки пацієнтів.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що останнім часом широкого поширення набув розвиток нових трендів у розвитку Smart. Це smart-екологія, smart-освіта, smart-спорт тощо. Основою сучасної концепції смарт-уряду (Smart Government) є найновіша платформа «smart networks» («розумних мереж»), яка може бути застосована для управління медичною галуззю. Smart — це властивість системи чи процесу, що дає можливість взаємодіяти з оточуючим середовищем і дозволяє системі: а) адаптуватись до умов, що трансформуються; б) самостійно розвиватись і здійснювати самоконтроль; в) успішно досягати результату.

Ці приклади показують, що за допомогою Smart-технологій можливо зміцнити економіку, зробити інституції більш ефективними, покращити добробут громадян та зміцнити їх здоров'я. Окрім того, як показує приклад розвитку медичної галузі розвинутих країн, розумні технології є тим проривним інструментом, який здатний забезпечити потужний розвиток сфери охорони здоров'я та підняти на вищий рівень надання високоспеціалізованої медичної допомоги.

При цьому варто зазначити, що критичність систем охорони здоров'я є досить високою, оскільки діяльність пов'язується зі здоров'ям людей, а отже, правильне та ефективне впровадження кібербезпеки набуває першорядного значення.

Література

1. Management By Objectives (MBO) explained: the definition and the process. Toolshero. URL: https://www.toolshero.com/management/management-by-objectives-drucker/ (дата звернення: 19.02.2023)

2. Chakravorti B., Chaturvedi R. Sh. The «Smart Society» of the Future Doesn't Look Like Science Fiction. Harvard Business Review. October 05, 2017. URL: https://hbr.org/2017/10/the-smart-society-of-the-future-doesnt-look-like-science-fiction (дата звернення: 22.02.23)

3. Статут D5. 5 країн групи D5 для провідних цифрових урядів підписали Хартію принципів цифрового розвитку. 2014. URL: https://www.gov.uk/government/publications/d5-charter (дата звернення: 17.03.23)

4. 12 digital services in e-Estonia. 2022. URL: https://www.visitestonia.com/en/why-estonia/12-digital-services-in-e-estonia (дата звернення: 18.03.23)

5. The Digital Israel National Initiative: The National Digital Program of the Government of Israel. 2017. URL: https://www.gov.il/BlobFolder/news/digital_israel_national_plan/en/The%20National%20Digital%20Program%20of%20the%20Government%20of%20Israel.pdf (дата звернення: 14.02.2023)

6. Towards a Digital Strategy for Aotearoa. Digital.govt.nz. URL: https://www.digital.govt.nz/dmsdocument/193~towards-a-digital-strategy-for-aotearoa/html (дата звернення: 23.02.23)

7. Government 3.0 & e-Government in Korea. Ministry of Security and Public Administration. 2013. URL: https://seoulsolution.kr/sites/default/files/notice/GOVERNMENT3.0_E-GOVERNMENT-IN-KOREA.pdf (дата звернення: 20.03.23)

8. Government Transformation Strategy. 2017. URL: https://www.gov.uk/government/publications/government-transformation-strategy-2017-to-2020/government-transformation-strategy (дата звернення: 15.04.2023)

9. Digital Nations Annual Summit Comes to a Close with a Commitment to Use Digital Technology to Build Back Better. 2014. URL: https://www.leadingdigitalgovs.org/ (дата звернення: 27.04.2023)

10. The Digital Nations. Government of Canada. 2021. URL: https://www.canada.ca/en/government/system/digital-government/digital-nations.html (дата звернення: 28.04.2023)

11. Rath M., Tomar A. Smart grid modernization using Internet of Things technology. Advances in Smart Grid Power System. 2021. URL: https://www.sciencedirect.com/topics/engineering/smart-network (дата звернення: 30.04.2023)

12. Наслідки епідемії COVID-19 та карантинних заходів для провідних секторів економіки України. Дослідження за результатами глибинних інтерв'ю з власниками та топ-менеджерами українських компаній. Київ–Харків: Видавець О.А. Мірошниченко, 2020. 188 с. URL: https://cpd.com.ua/ukr-eng%20covid-19_economics_ukraine.pdf (дата звернення: 01.05.2023)

13. James C.T. Hsueh. Taiwan heading into its super-aged era. East Asia Forum. Economics, Politics and Public Policy in East Asia and the Pacific. 2023. URL: https://www.eastasiaforum.org/2023/03/04/taiwan-heading-into-its-super-aged-era/ (дата звернення: 01.05.2023)

14. Запорожець Т.В. Інтелектуальне управління у діяльності органів публічної влади: монографія. К.: НАДУ, 2020. 450 с.

15. Special Issue «Cybersecurity and the Digital Health: An Investigation on the State of the Art and the Position of the Actors». Healthcare. 2022. URL: https://www.mdpi.com/journal/healthcare/special_issues/cybersecurity_digital_health (дата звернення: 02.05.2023)

References

1. Management By Objectives (MBO) explained: the definition and the process. [Online], available at: https://www.toolshero.com/management/management-by-objectives-drucker/ (Accessed: 19 Feb 2023)

2. Bhaskar Chakravorti and Ravi Shankar Chaturvedi. The «Smart Society» of the Future Doesn't Look Like Science Fiction. October 05, 2017. [Online], available at: https://hbr.org/2017/10/the-smart-society-of-the-future-doesnt-look-like-science-fiction (Accessed: 22 Feb 2023)

3. Статут D5. 5 країн групи D5 для провідних цифрових урядів підписали Хартію принципів цифрового розвитку, 2014. [Online], available at: https://www.gov.uk/government/publications/d5-charter (Accessed: 17 Mar 2023)

4. 12 digital services in e-Estonia, 2022. [Online], available at: https://www.visitestonia.com/en/why-estonia/12-digital-services-in-e-estonia (Accessed: 18 Mar 2023)

5. The Digital Israel National Initiative: The National Digital Program of the Government of Israel. [Online], available at: https://www.gov.il/BlobFolder/news/digital_israel_national_plan/en/The%20National%20Digital%20Program%20of%20the%20Government%20of%20Israel.pdf (Accessed: 14 Feb 2023)

6. Towards a Digital Strategy for Aotearoa. [Online], available at: https://www.digital.govt.nz/dmsdocument/193~towards-a-digital-strategy-for-aotearoa/html (Accessed: 23 Feb 2023)

7. Government 3.0 & e-Government in Korea. 2013. [Online], available at: https://seoulsolution.kr/sites/default/files/notice/GOVERNMENT3.0_E-GOVERNMENT-IN-KOREA.pdf (Accessed: 20 Mar 2023)

8. Government Transformation Strategy. [Online], available at: https://www.gov.uk/government/publications/government-transformation-strategy-2017-to-2020/government-transformation-strategy (Accessed: 15 Apr 2023)

9. Digital Nations Annual Summit Comes to a Close with a Commitment to Use Digital Technology to Build Back Better, 2014. [Online], available at: https://www.leadingdigitalgovs.org/ (Accessed: 27 Apr 2023)

10. The Digital Nations, 2021. [Online], available at: https://www.canada.ca/en/government/system/digital-government/digital-nations.html (Accessed: 28 Apr 2023)

11. Mamata Rath, Anuradha Tomar. Smart grid modernization using Internet of Things technology. Advances in Smart Grid Power System, 2021. [Online], available at: https://www.sciencedirect.com/topics/engineering/smart-network (Accessed: 30 Apr 2023)

12. Naslidky epidemii COVID-19 ta karantynnykh zakhodiv dlia providnykh sektoriv ekonomiky Ukrainy, 2020. [Online], available at: https://cpd.com.ua/ukr-eng%20covid-19_economics_ukraine.pdf (Accessed: 01 May 2023)

13. James C.T. Hsueh. Taiwan heading into its super-aged era. East Asia Forum. Economics, Politics and Public Policy in East Asia and the Pacific, 2023. [Online], available at: https://www.eastasiaforum.org/2023/03/04/taiwan-heading-into-its-super-aged-era/ (Accessed: 01 May 2023)

14. Zaporozhets T.V. Intelektualne upravlinnia u diialnosti orhaniv publichnoi vlady: monohrafiia. K.: NADU, 2020. 450 s.

15. Special Issue «Cybersecurity and the Digital Health: An Investigation on the State of the Art and the Position of the Actors». Healthcare, 2022. [Online], available at: https://www.mdpi.com/journal/healthcare/special_issues/cybersecurity_digital_health (Accessed: 02 May 2023)

Стаття надійшла до редакції 04.05.2023

УДК 351.858

Малиш Наталія Андріївна
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри «Києво-Могилянська школа врядування імені Андрія Мелешевича»
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Malysh Nataliia
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,
Professor of the Department of «Andriy Meleshevych
Kyiv-Mohyla School of Governance»
National University of Kyiv-Mohyla Academy
ORCID: 0000-0001-6803-7860

Москаленко Світлана Олексіївна
кандидат наук з державного управління, доцент,
завідувач відділу методології навчання і наукових досліджень
Вища школа публічного управління
Moskalenko Svitlana
PhD in Public Administration, Associate Professor,
Head of the Department of teaching methodology and scientific research
High School of Public Governance
ORCID: 0000-0002-5017-0230

Халецька Аліна Анатоліївна
доктор наук з державного управління, професор,
професор кафедри «Києво-Могилянська школа врядування імені Андрія Мелешевича»
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Khaletska Alina
Doctor of Sciences in Public Administration, Professor,
Professor of the Department of «Andriy Meleshevych
Kyiv-Mohyla School of Governance»
National University of Kyiv-Mohyla Academy
ORCID: 0000-0003-0190-3167

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-8885

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

PUBLIC CULTURAL POLICY IN THE CONTEXT OF ENSURING NATIONAL RESILIENCE

Анотація. *Стаття присвячена обґрунтуванню наукового підходу до розгляду культури як одного із ресурсів забезпечення національної стійкості. Автори доводять, що таке обґрунтування необхідне для коригування державної культурної політики з метою виведення її на якісно новий рівень, який відповідав би завданням національної консолідації. Зауважується, що у Концепції забезпечення національної системи стійкості, затвердженій указом Президента України у 2021 році, слово «культура» згадується лише один раз: її віднесено до найбільш важливих сфер життєдіяльності суспільства і держави, що перебувають у загроженому стані, хоч і відводиться їй у переліку традиційно останнє місце.*

Наголошується на тому, що забезпечення національної стійкості передбачає партнерство держави, організацій громадянського суспільства, бізнесових структур та зарубіжних партнерів. При цьому роль держави в Україні має підсилюватися з огляду на необхідність вчасного виявлення і професійного запобігання негативним культурним, ідеологічним, політичним впливам країни-агресора.

Наводиться як позитивний приклад, придатний для застосування в Україні, досвід Нової Зеландії, де відведено належну увагу культурі, що відображено у Національній стратегії протидії катастрофам і забезпечення стійкості.

Зазначається, що актуальним питанням для України є пошук освітніх, наукових, інформаційних інструментів для розвитку культурної самобутності нації, подолання управлінцями інерційності мислення.

Розвиваючи формат системних зусиль держави і суспільства у протидії сучасним загрозам національній безпеці, що носять гібридний характер, для посилення стійкості не слід обмежуватися розумінням культури лише як загроженої сфери життєдіяльності. Культура в усьому її різноманітті має розглядатися як ресурс, потенціал якого на даний час є недостатньо задіяним.

Розвиваючи формат системних сил держави та переваги над актуальними загрозами національній безпеці, які мають гібридний характер, для посилення стійкості не можна змішуватися з розумною культурою як загрозливою сферою життя. Культуру в усьому її різноманітті можна розглядати як ресурс, потенціал такого часу є недостатньо задіяним.

Спрямувати цей ресурс разом із посиленням інформаційної компоненти необхідно в конструктивне русло формування єдиного соціогуманітарного простору держави. А це, в свою чергу, сприятиме утвердженню моделі відповідальної поведінки громадян, що стане підґрунтям для зміцнення національної єдності.

Ключові слова: *культура, культурна політика держави, війна, національна стійкість.*

Summary. *The article is dedicated to the foundation of the scientific approach to the consideration of culture as one of the resources for ensuring national resilience. The authors ground that such a framework is necessary for coordinating the public cultural policy with the method of bringing it to a new level, a kind of reinforcing the national consolidation goals. The article states that in the the Concept for the Security of the National System of Resilience, approved by the decree of the President of Ukraine in 2021, the word «culture» is mentioned only once: it is classified as one of the most important spheres of life of society and the state, which are in a situation of threat, although «culture» is traditionally listed at the last place.*

The article is focused on fact that the ensuring of national resilience is conveyed by the partnership of the state, non-government organizations, business structures and foreign partners. The role of the state in Ukraine should be strengthened in view of the need for timely detection and professional prevention of negative cultural, ideological, and political influences in the conditions a large-scale war with the Russian Federation as an aggressor country.

The good practices of New Zealand as a positive experience are introduced, that has been devoted to respect for culture, as shown in the National Strategy for the Prevention of Disasters and Security of Resilience.

It is important that the topical issue for Ukraine is the development of scientific, informational tools for the development of the cultural identity of the nation, the support of the managers of their inertia of thought.

Developing the format of systemic strengths of the state and civil society in countering modern threats to national security, which are of a hybrid nature, for strengthen resilience there is a need not to be limited to understanding culture only as an endangered sphere of life. Culture in all its diversity can be considered as a resource, the potential of such a time is not sufficiently used.

It is necessary to direct this resource in a constructive direction through the formation of a single socio-humanitarian space of the state along with the strengthening of the information component. This will contribute to the establishment of a model of responsible behavior of citizens, which will become the basis for strengthening national unity.

Key words: *culture, public cultural policy, war, national resilience.*

Постановка проблеми. Роль культури в сучасному світі вже вийшла за межі її розуміння лише як сфери, де продукуються твори мистецтва, відбувається естетичний і духовний пошук, зберігаються та розвиваються фольклорні традиції, хоча й ці її напрями, певна річ, не втрачають свого значення для суспільства. Культура в різноманітних її проявах розглядається в наш час як один із вагомих рушіїв соціально-гуманітарного та навіть економічного розвитку. Тож і культурна політика держави має плануватися й реалізовуватись з урахуванням її актуальних завдань і стратегій та з застосуванням відповідних інструментів і механізмів.

Розв'язана Росією війна в Україні, що призводить до численних людських жертв і значних руйнувань та супроводжується масштабними інформаційно-пропагандистськими та дезінформаційними операціями, змушує в короткі терміни шукати відповіді на безпрецедентні виклики, в тому числі, і в сфері культурної політики держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження науковців щодо формування та реалізації політики у сфері культури стосуються низки актуальних питань: термінології та структури галузей культури, правових засад охорони культурних цінностей в умовах збройних конфліктів, питань креативної економіки та індустрій тощо.

Так, інструменти реалізації державної політики у сфері культури, охорони культурної спадщини, механізми співпраці з міжнародними організаціями, правові засади захисту культурних цінностей в умовах збройних конфліктів досліджували Н. Малиш, В. Шевченко, О. Ткачук-Мірошниченко [1].

Д. Кошиков вивчав проблеми охорони культурних цінностей української держави як складової економічної безпеки. Абсолютно логічно він наголошував на тому, що держава має дбати не лише про належний нагляд за переміщенням культурних цінностей через державний кордон України, а й у цілому створити ефективну систему

контролю за їх збереженням, забезпечення розшуку та повернення культурних цінностей [2].

Пріоритетам державної культурної політики України в умовах війни присвячена стаття В. Малімона, в якій автор, зокрема, наголошував на необхідності створення спеціальних фондів для збору коштів на відновлення та реставрацію історико-культурних пам'яток, важливості активної співпраці з міжнародними культурними організаціями, залучення відомих зарубіжних діячів культури з метою привернення уваги світової спільноти щодо стану культурної інфраструктури в Україні, участі у різних грантових програмах і проєктах [3].

О. Валевський визначив стратегічні напрями післявоєнного розвитку гуманітарної сфери, серед яких пріоритетним має стати посилення механізмів, спрямованих на створення системи державного протекціонізму розвитку культури та мистецтва. При цьому він виокремив культурні складові національної стійкості в сучасних умовах, зокрема, такі як архетипні структури національної свідомості та цінності, що пов'язуються з євроінтеграційним вибором [4].

Попри наявність певної кількості праць, присвячених проблемам державної культурної політики, особливостям її формування та реалізації в період війни, дедалі більше увиразнюється нагальна потреба продовжити дослідження окреслених питань, передусім, з огляду на їх важливість не лише на сучасному етапі розвитку, але й на перспективу.

Формулювання цілей статті. Оскільки зазначена проблематика видається нам недостатньо розкритою із-за наявності значного числа конкуруючих пріоритетів задля збереження державності України, яку поставила під загрозу війна, метою статті визначено обґрунтування наукового підходу до розгляду культури як одного із ресурсів забезпечення національної стійкості. Таке обґрунтування необхідне для коригування державної культурної політики з метою виведення її на якісно новий рівень, що відповідав би завданням національної консолідації.

Виклад основного матеріалу. У Конституції України задекларовано, що культурна спадщина охороняється законом, а також, що держава забезпечує збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять культурну цінність, вживає заходів для повернення в Україну культурних цінностей народу, які знаходяться за її межами (ст. 54) [5]. Однак в умовах війни зберегти об'єкти, що становлять культурну цінність — завдання надзвичайно складне, а подекуди й абсолютно неможливе через злочинні дії агресора.

Станом на 18 квітня в Україні понад 550 пам'яток та об'єктів культурної спадщини було зруйновано або пошкоджено окупантами. «Війна триває, тому кожного дня фіксуємо нові руйнування. І, на жаль, кожна втрата кожної нашої культурної пам'ятки — це втрата для світового надбання», — наводила слова міністра культури та інформаційної політики Олександра Ткаченка прес-служба з нагоди Дня пам'яток історії та культури [6]. Усвідомлюючи силу традицій та звичаїв українського народу, його культурного надбання, що несе у собі культурну ідентичність українців, ворог хоче знищити це. Бо лише знищивши культуру народу, можна знищити сам народ.

Зазнає значних втрат і культурна інфраструктура. Так, станом на 11 травня в Україні зазнали збитків 1464 об'єкти культурної інфраструктури, без урахування пам'яток культурної спадщини. Із них майже третина (523 об'єкти) — зруйновані. При цьому найбільших втрат і збитків культурна інфраструктура зазнала в Донецькій, Харківській, Херсонській, Київській, Миколаївській, Луганській і Запорізькій областях. Зокрема, загалом постраждали: клубні заклади — 701; бібліотеки — 555; музеї та галереї — 77; театри та філармонії — 23; заклади мистецької освіти — 108 [7]. Відтак перед державою і суспільством постає непросте завдання — берегти й відновлювати все, що нас ідентифікує українцями. Від початку повномасштабної війни ця ідея набула ще більш виразного сенсу, бо це — про нашу силу, єднання, мотивацію працювати заради перемоги, національну стійкість.

У затвердженій указом Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021 Концепції забезпечення національної системи стійкості слово «культура» згадується лише один раз: «Новітні методи створення конфліктів і кризових ситуацій потребують розуміння природи їх виникнення на основі системного аналізу та оцінювання ризиків для найбільш важливих сфер життєдіяльності суспільства і держави, зокрема, економічної, енергетичної, інформаційної, кібернетичної, екологічної, продовольчої, охорони здоров'я, освіти та культури» [8]. Як бачимо, культуру віднесено до найбільш важливих сфер життєдіяльності суспільства і держави, що перебувають у загроженому стані, хоч і відводиться їй у переліку традиційно останнє місце.

Водночас фахівці зазначають: «Під час розбудови національної стійкості в державах, що розвиваються, особливо на перехідних етапах та в умовах, коли належна культура безпеки у суспільстві ще не сформувалася, держава як ключовий актор відіграє визначальну роль» [9, с. 99]. Слід додати, що ця роль держави у нашому випадку має підсилюватися ще й з огляду на необхідність вчасного виявлення і професійного запобігання негативним культурним, ідеологічним, політичним впливам країни-агресора.

Проте державі тут необхідно діяти в тісному партнерстві зі зрілими організаціями громадянського суспільства, бізнесовими структурами, зарубіжними організаціями. В Глобальній стратегії

зовнішньої політики та політики безпеки Європейського Союзу, зокрема, наголошується: «Ми будемо розвивати стійкість суспільства також шляхом поглиблення роботи в галузі освіти, культури та молоді для сприяння плюралізму, співіснування та поваги» [10, с. 27].

Вартим уваги щодо підходів до визначення напрямів забезпечення стійкості, є, на нашу думку, досвід Нової Зеландії. Там розроблена Національна стратегія протидії катастрофам і забезпечення стійкості, в якій визначено сім типів стійкості [11, с. 19]. З них першою зазначена соціальна стійкість, що включає в себе сприяння соціальним зв'язкам і згуртованість, а також ефективність функціонування ключових функцій соціальної підтримки, таких як охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення та правосуддя для захисту та зміцнення соціального та людського капіталу.

На другому ж місті — саме культурна стійкість, що включає в себе культурні цінності, місця, інститути та практики, ідентичність, історію та спадщину.

Далі йдуть економічна стійкість, стійкість критичної інфраструктури, стійкість природного середовища. За ними — управління ризиками та стійкістю: у тому числі лідерство, політика, стратегія, безпека та верховенство права для ефективного контролю, координації, співпраці та злагодженості діяльності. І завершують перелік типів стійкості базові знання [11, с. 19].

Вважаємо, що такий підхід, де приділяється належна увага культурній стійкості, варто впроваджувати і на вітчизняних теренах. Передбачаючи можливі зауваження науковців і практиків на рахунок того, що в умовах війни ці питання не є першочерговими, хочемо застерегти від поспішних висновків, нагадавши слова директора Ермітажу М. Піотровського, сказані минулого року: «Наші останні виставки за кордоном — це просто потужний культурний наступ. Якщо хочете, свого роду спецоперація. Яка багатьом не подобається. Але ми наступаємо. І нікому не можна дати завадити нашому наступу... До початку спецоперації в Україні виставки російських музеїв були всюди... Це і була наша, якщо хочете, спецоперація, великий культурний наступ» [12]. Це відверте зізнання вкотре переконує, що у ворогів давно вже було абсолютно чітке розуміння ролі культурної політики для досягнення своїх цілей.

Повертаючись до Новозеландської Національної стратегії протидії катастрофам і забезпечення стійкості, вважаємо з необхідне навести ще одну цитату: «Ці типи стійкості можуть діяти в тій чи іншій формі на кількох рівнях, від окремих осіб і сімей до підприємств і організацій, громад, міст і районів, а також на національному рівні. Наприклад, на рівні громади атрибути захищеної і стійкої спільноти проявляються в тому, що вона ... має культурні норми: має сильну ідентичність, прив'язаність до місця та почуття громадянської відповідальності. Вона інклюзивна і орієнтується на культурні норми та цінності, щоб мати підтримку в часи потрясінь» [11, с. 20].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Політика у сфері культури є важливим напрямом державної політики для будь-якої країни. А для держави, що змушена захищати свою незалежність у жорсткому воєнному протистоянні, вона є критично важливою. Актуальним питанням для України є пошук освітніх, наукових, інформаційних інструментів для розвитку культурної самобутності нації, подолання управлінцями інерційності мислення.

Оскільки російська загроза носить довгостроковий характер, розвитку культури, захисту культурних надбань для зміцнення національної стійкості України як стратегічного завдання, що відповідає національним інтересам, слід приділяти набагато більше уваги, аніж це робиться на даний час.

Розвиваючи формат системних зусиль держави і суспільства у протидії сучасним загрозам національній безпеці, що носять гібридний характер, для посилення власної стійкості ми не повинні обмежуватися розумінням культури лише як загроженої сфери життєдіяльності. Культура в усьому її різноманітті має розглядатися як ресурс, потенціал якого на даний час є недостатньо задіяним. Спрямувати ж цей досі належно неоцінений і водночас неоціненний ресурс разом із посиленням інформаційної компоненти необхідно в конструктивне русло формування єдиного соціогуманітарного простору держави. А це, в свою чергу, сприятиме утвердженню моделі відповідальної поведінки громадян, що стане підґрунтям для зміцнення національної єдності й неодмінно позитивно позначиться на забезпеченні готовності до реагування на зазіхання держави-терориста.

Подальші наукові розвідки, на нашу думку, варто спрямувати на дослідження ролі культурної дипломатії в посиленні національної стійкості, узгодженості культурної політики зі стратегічним курсом розвитку держави, формування в свідомості громадян розуміння спільної історії та усвідомлення спільних світоглядних установок.

Література

1. Malysh N., Shevchenko V., Tkachuk-Miroshnychenko O. State policy in the sphere of protection of cultural heritage in Ukraine. Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development. 2021. Vol. 11 No. 3. P. 262–279. doi: https://doi.org/10.1108/JCHMSD-03-2020-0047 (дата звернення: 18.05.2023)

2. Кошиков Д.О. Охорона культурних цінностей української держави як складова економічної безпеки. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 2. С. 334–336. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/77.pdf (дата звернення: 18.05.2023)

3. Малімон В.І. Пріоритети державної культурної політики України в умовах війни. Наукові перспективи. 2022. № 7(55). С. 152–165. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/2076 (дата звернення: 18.05.2023)

4. Валевський О.Л. Розвиток культурної політики в контексті формування суспільної стійкості. Наукові перспективи. 2022. № 5(53). С. 35–47. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1632/1630 (дата звернення: 18.05.2023)

5. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Ст. 54. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 19.05.2023)

6. В Україні понад 550 пам'яток та об'єктів культурної спадщини зруйнували або пошкодили окупанти — Мінкультури. Інтерфакс-Україна. URL: https://interfax.com.ua/news/general/904674.html (дата звернення: 19.05.2023)

7. Майже 1,5 тис. об'єктів культурної інфраструктури України постраждали через російську агресію — Мінкультури. Інтерфакс-Україна. URL: https://interfax.com.ua/news/general/909418.html (дата звернення: 19.05.2023)

8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про запровадження національної системи стійкості»: Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 479/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ 479/2021#Text (дата звернення: 19.05.2023).

9. Резнікова О.О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища: монографія. Київ: НІСД, 2022. 456 с.

10. European Union. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (дата звернення: 19.05.2023)

11. New Zealand. National Disaster Resilience Strategy. 2019. URL: https://www.civildefence.govt.nz/assets/Uploads/publications/National-DisasterResilience-Strategy/National-Disaster-Resilience-Strategy-10-April-2019.pdf (дата звернення: 19.05.2023)

12. «Усі ми мілітаристи та імперці. Війна — це самоствердження нації» Директор Ермітажу Михайло Піотровський дав інтерв'ю «Російській газеті». Медуза. URL: https://meduza.io/feature/2022/06/24/vse-my-militaristy-i-impertsy-voyna-eto-samoutverzhdenie-natsii (дата звернення: 19.05.2023)

References

1. Malysh N., Shevchenko V. and Tkachuk-Miroshnychenko O. State policy in the sphere of protection of cultural heritage in Ukraine. Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development, Vol. 11 No. 3, 2021, pp. 262–279. URL: https://doi.org/10.1108/JCHMSD-03–2020–0047 (date of access: 18.05.2023)

2. Koshykov D.O. Okhorona kulturnykh tsinnostei ukrainskoi derzhavy yak skladova ekonomichnoi bezpeky. Juridical scientific and electronic journal. 2023. № 2. pp. 334–336. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/77.pdf (date of access: 18.05.2023)

3. Malimon V.I. Priorytety derzhavnoi kulturnoi polityky Ukrainy v umovakh viiny. Scientific perspectives. 2022. № 7(55). pp. 152–165. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/2076 (date of access: 18.05.2023)

4. Valevskyi O.L. Rozvytok kulturnoi polityky v konteksti formuvannia suspilnoi stiikosti. Scientific perspectives. 2022. № 5(53). pp. 35–47. URL: http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/1632/1630 (date of access: 18.05.2023)

5. Konstytutsiia Ukrainy, pryiniata na piatii sesii Verkhovnoi Rady Ukrainy 28 chervnia 1996 r. Art. 54. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr (date of access: 19.05.2023)

6. V Ukraini ponad 550 pamiatok ta obiektiv kulturnoi spadshchyny zruinuvaly abo poshkodyly okupanty — Minkultury. Interfaks-Ukraina. URL: https://interfax.com.ua/news/general/904674.html (date of access: 19.05.2023)

7. Maizhe 1,5 tys. obiektiv kulturnoi infrastruktury Ukrainy postrazhdaly cherez rosiisku ahresiiu — Minkultury. Interfaks-Ukraina. URL: https://interfax.com.ua/news/general/909418.html (date of access: 19.05.2023)

8. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 20 serpnia 2021 «Pro zaprovadzhennia natsionalnoi systemy stiikosti»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 27.09.2021 № 479/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479/2021#Text (date of access: 19.05.2023).

9. Reznikova O.O. Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyshcha: monohrafiia. Kyiv: NISD, 2022. 456 p.

10. European Union. A Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy. Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf (date of access: 19.05.2023)

11. New Zealand. National Disaster Resilience Strategy. 2019. URL: https://www.civildefence.govt.nz/assets/Uploads/publications/National-DisasterResilience-Strategy/National-Disaster-Resilience-Strategy-10-April-2019.pdf (date of access: 19.05.2023)

12. «Usi my militarysty ta impertsi. Viina — tse samostverdzhennia natsii» Dyrektor Ermitazhu Mykhailo Piotrovskyi dav interviu «Rosiiskii hazeti». Meduza. URL: https://meduza.io/feature/2022/06/24/vse-my-militaristy-i-impertsy-voyna-eto-samoutverzhdenie-natsii (date of access: 19.05.2023)

Стаття надійшла до редакції 22.05.2023

УДК 331.5.024.5

Мельниченко Анатолій Анатолійович
кандидат філософських наук, професор
професор кафедри теорії та практики управління
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»
Melnychenko Anatolii
Candidate of Philosophical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Theory and Practice of Management
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»
ORCID: 0000-0002-3474-8477

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-8837

НАПРЯМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ РИНКУ ПРАЦІ ТА РИНКУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

DIRECTIONS OF STATE REGULATION OF THE INTERACTION OF THE LABOR MARKET AND THE MARKET OF EDUCATIONAL SERVICES OF UKRAINE

Анотація. *Дослідження присвячено обґрунтуванню напрямів державного регулювання взаємодії суб'єктів економіки та закладів вищої освіти для забезпечення потреб ринку праці. Проаналізовано стан та динаміку зайнятості та безробіття населення з урахуванням його рівня освіти. З'ясовано, що в Україні рівень безробіття протягом чотирьох передвоєнних років зріс, що обґрунтовується розповсюдженням пандемії COVID-19, яка негативно вплинула на більшість країн світу. Проведений аналіз рівня безробіття у регіональному розрізі показав, що в регіональному розподілі серед безробітного населення, яке має вищу освіту, найвищий рівень безробіття спостерігається в Дніпропетровській області, м. Києві, Харківській та Львівській областях. Високий рівень безробітного населення серед осіб з вищою та професійно-технічною освітою пояснюється в статті загальним високим освітнім потенціал в державі. Проте, негативні тенденції світової кризи та пандемії COVID-19 вплинули на зростання безробітного населення в Україні та її регіонах. Визначено, що для стабілізації ситуації, з урахуванням потреби відновлення держави в повоєнний період, необхідно вже сьогодні готувати професіоналів з новими фаховими компетентностями. Обґрунтовано, що для успішної реалізації стратегічних напрямів щодо узгодженості потреб ринку праці та ринку освітніх послуг необхідно забезпечити тісну співпрацю між закладами освіти, органами влади різного рівня та бізнес-структурами.*

До основних напрямів щодо узгодженості взаємодії, яка сприятиме забезпеченості зайнятості населення за рахунок задоволення потреб ринку праці, віднесено: адаптацію існуючих робочих місць сучасним потребам розвитку економіки та виробництва; формування якісно нового складу робочої сили за рахунок навчання та підвищення кваліфікації; створення державою умов, які сприятимуть самозайнятості населення та розвитку підприємницьких ініціатив; формування дієвих механізмів щодо працевлаштування випускників закладів освіти; активізація на рівні органів державної влади прогнозування та побудови сценаріїв розвитку ринку праці та економіки загалом.

Ключові слова: *освітні послуги, освітня сфера, ринок праці, зайнятість, безробіття, державне регулювання.*

Summary. *The study is devoted to substantiating directions of government regulation of the interaction of economic entities and institutions of higher education to meet the needs of the labor market. The state and dynamics of employment and unemployment of the population are analyzed, taking into account their level of education. It was found that the unemployment rate in Ukraine during the four pre-war years. The increase in unemployment during this period is explained by the spread of the COVID-19 pandemic, which negatively affected most countries of the world. The regional analysis of unemployment showed that in the regional distribution among the unemployed population with higher education, the highest level of unemployment is observed in Dnipropetrovsk region, Kyiv, Kharkiv and Lviv regions. The high level of the unemployed population among persons with*

higher and vocational education is explained in the article by the general high educational potential in the state. However, the negative trends of the world crisis and the pandemic affected the growth of the unemployed population in Ukraine and its regions. It was determined that in order to stabilize the situation, taking into account the restoration of the state in the post-war period, it is necessary to train professionals with new professional competences. It is substantiated that for the successful implementation of strategic directions regarding the coordination of the needs of the labor market and the market of educational services, it is necessary to ensure close cooperation between educational institutions, authorities of various levels and business structures.

The main directions for coordination of interaction, which will contribute to ensuring the employment of the population by meeting the needs of the labor market, include: adaptation of existing workplaces to the modern needs of economic development and production; formation of a qualitatively new workforce through training and advanced training; creation by the state of conditions that will promote self-employment of the population and the development of entrepreneurial initiatives; formation of effective mechanisms for employment of graduates of educational institutions; activation at the level of state authorities of forecasting and building scenarios for the development of the labor market and the economy in general.

Key words: *educational services, educational sphere, labor market, employment, unemployment, government regulation.*

Постановка проблеми. Людський капітал, для формування якого необхідно забезпечувати відповідну якість та рівень освіти населення, відіграє ключову роль у забезпеченні сталого суспільного розвитку. Саме освіта має стає базисом для забезпечення економічного зростання і активного повоєнного відновлення у подальшій перспективі. При цьому в Україні вже тривалий час існує певна неузгодженість між ринком праці та сферою освіти, що може призводити до диспропорцій на ринку праці та зростання безробіття, у тому числі прихованого. Така неузгодженість тільки посилилася у зв'язку з неспровокованою агресією РФ проти України. Ці та інші виклики вимагають розроблення напрямів державного регулювання взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг і визначення напрямів подальших досліджень у цій площині.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Питання публічного управління у сфері функціонування ринку праці та його взаємозв'язку із освітньою сферою активно досліджується вітчизняними науковцями та були висвітлені у працях О. Амбражей, І. Безсонової, Н. Вишневської, О. Грішнової, Е. Лібанової, Н. Лещенко, Л. Лавриненко, О. Огієнко, О. Хоми, Л. Яценко та інших. Однією з ґрунтовних праць, які з'явилися протягом останніх років в межах наукових дискусій щодо державного регулювання ринку праці, є дисертаційна робота В. Близнюк [4].

У монографії «Взаємодія ВНЗ та ринку праці в дзеркалі соціології» [7] автором цієї статті спільно з колегами проаналізовані проблеми функціонування ринку праці та системи надання освітніх послуг через призму соціологічного аналізу.

Надаючи належне науковцям, необхідно зазначити, що обґрунтування теоретичних засад державного регулювання взаємодії суб'єктів економіки для забезпечення зайнятості населення та закладів вищої освіти із урахуванням сучасних викликів ринку праці залишаються недостатньо дослідженими та вимагають подальших наукових пошуків.

Метою дослідження є обґрунтування напрямів державного регулювання взаємодії суб'єктів економіки та закладів вищої освіти у контексті забезпечення потреб ринку праці високоякісним людським капіталом. Для досягнення поставленої мети було:

– проаналізовано тенденції рівня безробіття в Україні та країнах Європейського Союзу до оголошення в Україні правового режиму воєнного стану;
– проаналізовано рівень безробіття населення України за рівнем освіти у регіональному розрізі;
– визначено розподіл зайнятого та безробітного населення за рівнем освіти в період 2018–2021 рр.;
– запропоновано напрями формування взаємодії держави, освітньої сфери та бізнес-структур для забезпечення потреб ринку праці.

Результати дослідження. Взаємодія ринку праці та ринку освітніх послуг ще не стала повноцінним об'єктом державного регулювання в нашій державі. Водночас, маємо погодитися з Л. Лавриненко, що «неодмінною умовою даної взаємодії є активна регулююча та координуюча роль держави в особі органів державної влади» [6, с. 47]. Формами участі держави в даному процесі, які вищезгадана авторка вважає прийнятними, є такі: розробка та реалізація регіональних програм підтримки молодих фахівців із дефіцитними спеціальностями, моніторинг ринку праці, організація освітньо-виробничих комплексів тощо [6]. Нагадаємо, що певна традиція планування кадрів для потреб економіки була в колишньому Радянському Союзі, проте це відбувалося не з огляду на функціонування ринкових механізмів. В перші роки незалежності та розвитку ринкової економіки в Україні не відбулося активізації науково-обґрунтованого регулювання у цій царині саме тоді, коли це було максимально необхідно. Відтак, неузгодженість ринку праці і ринку освіти призвели до необґрунтованості і низької ефективності витрат виділених державою бюджетних коштів на підготовку фахівців в системі вищої освіти. Адже склалася ситуація, коли значна частка випускників в результаті не могли знайти місця на ринку праці. В такому випадку постає питання: чи є доцільність державного фінансування сфери вищої освіти

через механізм державного замовлення? О. Амбражей вважає, що «держава може здійснювати фінансування вищої освіти або вкладаючи кошти в різні фактори виробництва освітніх послуг, або фінансуючи конкретні навчальні заклади, або надаючи фінансову підтримку безпосередньо тим, хто навчається — кінцевим споживачам освітніх послуг» [1, с. 500–501].

Для розробки та впровадження стратегічних напрямів державного регулювання взаємодії ринку праці та ринку освітніх послуг важливо проаналізувати стан та тенденції розвитку зайнятості та безробітного населення з врахуванням його рівня освіти.

Якщо порівнювати рівень безробіття в Україні та деяких країнах Європейського Союзу за чотири довоєнні роки, то можна зробити висновок, що за період 2018–2021 років він в більшості країн збільшився (рис. 1). Зокрема, в Україні рівень безробітного населення у 2021 році збільшився в порівнянні з 2018 роком і становив 9,9%. Серед європейських країн найбільший рівень безробітного населення за аналізований період спостерігався в Іспанії (14,85%), Греції (14,7%), Італії (9,5%). Найнижчий рівень безробіття в 2021 році мали Чеська Республіка (2,85%), Польща (3,4%), Мальта (3,5%). Збільшення рівня безробіття в цей період можна пояснити розповсюдженням пандемії COVID-19, яка негативно вплинула на більшість виробничих відносин всіх країн Європи та світу. В Україні негативні тенденції до 2022 року також пояснюються поширенням пандемії COVID-19, яка призвела до суттєвого обмеження в роботі виробництв, особливо сфери послуг та комунікацій. Такі обмеження негативно вплинули на здійснення логістичних операцій, сферу послуг тощо. Не всі працівники та суб'єкти господарювання змогли швидко адаптуватися до нових умов свого функціонування. В цей період активно почали використовуватися нові форми зайнятості населення, більше стали використовуватися засоби для дистанційного спілкування та ведення бізнесу. Такі тенденції, водночас, мали й позитивний ефект, а саме заощадження витрат на офісних приміщеннях, підвищення рівня вмотивованості персоналу. Не всі виробничі компанії через специфіку своєї діяльності були спроможними перейти на дистанційний режим, проте в таких ситуаціях було застосовано обмеження в часі роботи суб'єктів господарювання, змінність роботи та інше. Адаптованість персоналу до нових умов праці багато в чому залежить від вміння та бажання набувати нові компетентності та навички.

За оцінками Міжнародної організації праці вже у 2022 році у зв'язку з активними бойовими діями рівень безробіття зріс порівняно з 2021 роком і в абсолютних цифрах зростання відбулося на 2,4 млн безробітних.

Для обґрунтування стратегічних напрямів взаємодії освіти та ринку праці доцільно проаналізувати рівень безробітного населення з урахуванням його освіти за регіональним розподілом, адже такі показники варто враховувати регіональним та державним освітнім установам при формуванні конкурсних пропозицій при наборі вступників.

В регіональному розподілі серед безробітного населення, яке має вищу освіту, найвищий рівень безробіття спостерігався протягом 2018–2021 років в Дніпропетровській області, м. Києві, Харківській

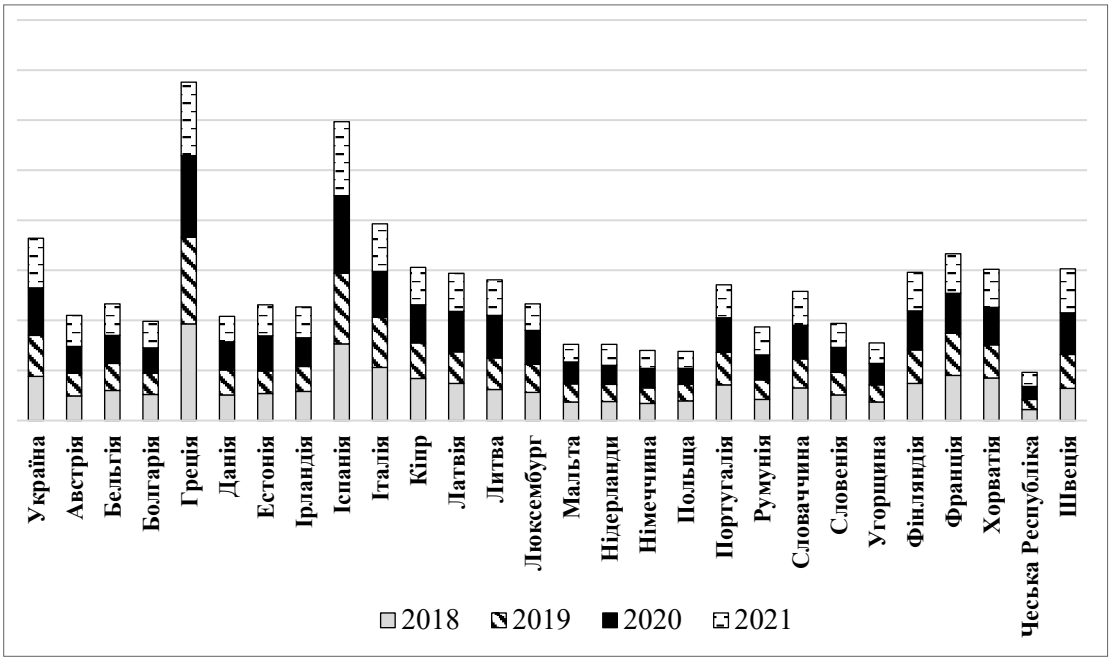

Рис. 1. Рівень безробіття населення в Україні та країнах Європейського Союзу (%)

Джерело: узагальнено автором на основі [8]

області, Львівській області. Такі високі показники пояснюються загальним високим рівнем освіченості населення в цих регіонах.

Серед безробітного населення, яке має професійно-технічну освіту, лідером були Донецька, Запорізька, Львівська області. Такий розподіл характеризується тим, що в промислових регіонах робітничі професії не потребували вищої освіти, а професійно-технічні заклади готували саме такі професії для великих промислових підприємств.

Найвищий рівень безробітного населення з початковою базовою освітою або взагалі без освіти в Одеській (7,3%), Закарпатській (5,3%), Херсонській областях (3,8%). Загальний освітній потенціал регіону впливає на розподіл зайнятого та безробітного населення з урахуванням його рівня освіти.

Розподіл зайнятого населення за рівнем освіти в період 2018–2021 рр. наведено на (рис. 2). Так, в цей період найбільший рівень зайнятого населення в Україні був серед людей, які мають повну вищу освіту. В 2021 році цей показник знизився в порівнянні з 2018 роком на 334,7 тис. осіб. На другому місці серед зайнятого населення люди, які мають професійно-технічну освіту. Так, в період 2018–2021 рр. цей показник знизився на 98,7 тис. осіб.

Така негативна тенденція пояснюється загальним скороченням працевлаштування через пандемію в світі, що вплинуло на скорочення зайнятості населення. Найнижчий рівень серед зайнятого населення мають особи, які здобули базову, початкову загальну середню освіту, або взагалі не мають такої (281,7 тис. осіб). Цей показник також знизився в 2021 році в порівнянні з 2020 роком на 24,6 тис. осіб.

Однією із причин високого рівня безробіття населення, яке має вищу та професійно-технічну освіту, є неузгодженість отриманої освіти (якості і змісту) потребам ринку праці. В Україні відсутня на належному рівні система прогнозування потреб в кваліфікованих кадрах. Для успішної реалізації напрямів узгодження потреб ринку праці та пропозицій ринку освітніх послуг необхідно забезпечити тісну співпрацю між закладами освіти, органами влади різного рівня та бізнес-структурами.

До основних напрямів участі держави щодо узгодження взаємодії ринку праці і ринку освітніх послуг з метою підвищення рівня зайнятості населення можна віднести такі:

1. Розвиток системи підготовки фахівців, характер і рівень кваліфікації яких відповідали б

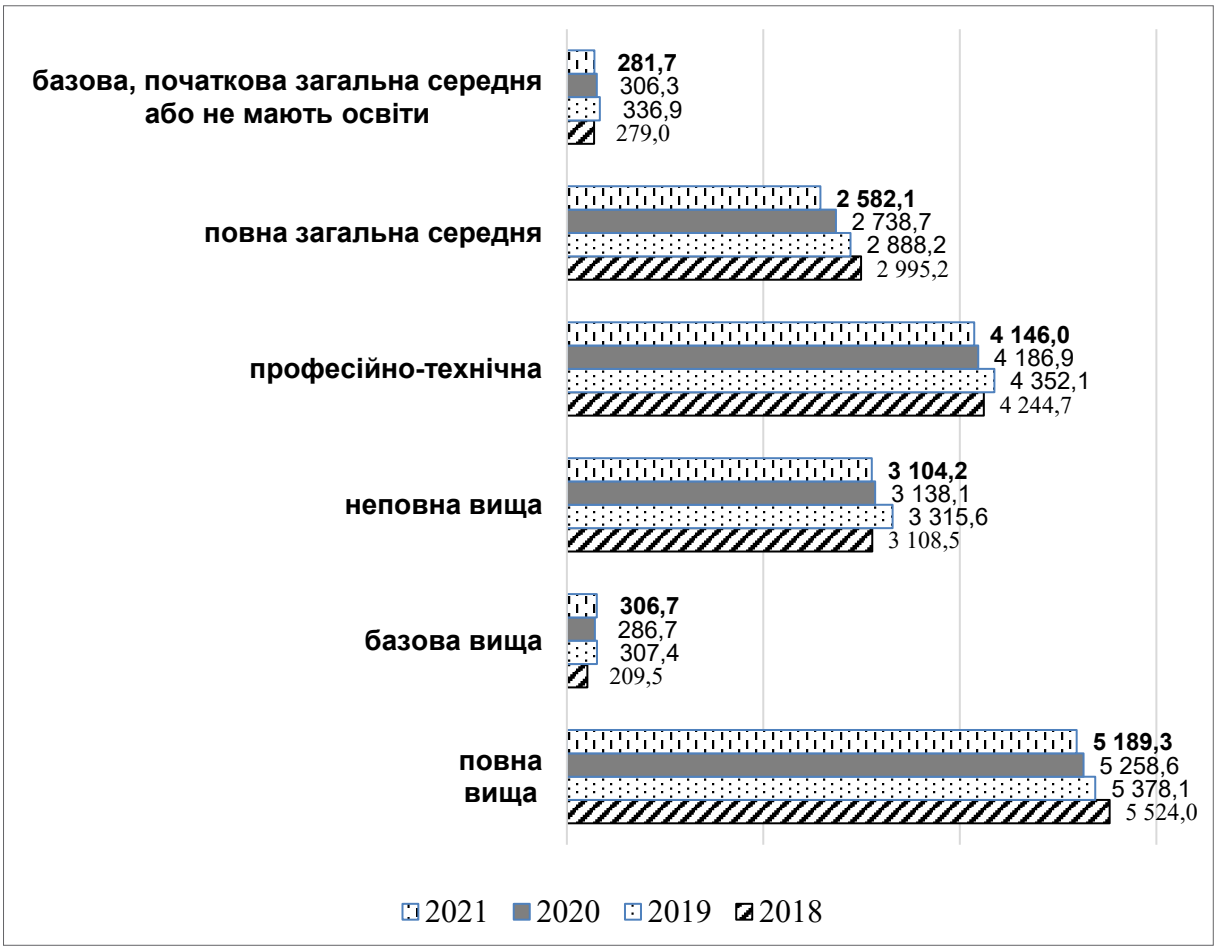

Рис. 2. Розподіл зайнятого населення за рівнем освіти в період 2018–2021 рр. (тис. осіб)

Джерело: узагальнено автором на основі [8]

сучасним потребам ринку праці. Як влучно вважає в цьому контексті В. Близнюк: «Необхідно наблизити обсяги і структуру підготовки кадрів вищими та професійно-технічними закладами до обсягів і структури попиту на ринку праці» [4, с. 79]. Плануючи майбутнє повоєнне відновлення, варто звернути увагу на галузі, які найбільше потребуватимуть робочої сили. Так, за даними порталу Career hub, сферами, де будуть найбільш затребувані відповідні фахівці, є: будівництво і архітектура, безпека і оборонна промисловість, медичні послуги тощо (рис. 3). Відтак, постає необхідність розширення підготовки фахівців за цими напрямами як в межах системи вищої освіти, так і в системі професійної (професійно-технічної) освіти.

2. Адаптація існуючих робочих місць до сучасних потреб розвитку економіки та виробництва. Йдеться як про поширення практики дистанційної роботи навіть після пандемії COVID-19, так і про «цифрову модернізацію» (інфраструктурну та програмну) існуючих робочих місць, а також про створення умов високого рівня безпеки, зокрема в контексті загроз під час дії правового режиму воєнного часу.

3. Створення умов, які сприятимуть самозайнятості населення та розвитку підприємницьких ініціатив. Наприклад, однією з ідей, яка запропонована автором статті в складі дослідницького колективу, стала підготовка інженерів-підприємців, шляхом формування у здобувачів вищої освіти, що здобувають технічний фах, компетентностей у сфері економіки, бізнесу та менеджменту. Це дало б змогу розвинути культуру створення власних інженерних стартап-проєктів, а відтак — забезпечити самозайнятість інженерних кадрів. Для цього освітні програми за інженерними спеціальностями мали б містити потужну бізнес-компоненту.

4. Державна підтримка підприємств, які беруть участь в реалізації програм дуальної освіти із закладами вищої чи професійної (професійно-технічної) освіти.

5. Формування дієвих механізмів щодо працевлаштування випускників закладів освіти. Йдеться не про повернення до неефективної системи направлення випускників на підприємства, а про напрацювання рішень, які забезпечать взаємне бажання закладів вищої освіти і високотехнологічного бізнесу взаємодіяти на постійній основі.

6. Підсилення аналітичної діяльності щодо тенденцій розвитку економіки у поєднанні з тенденціями розвитку освіти, зокрема шляхом застосування інструментів прогнозування та форсайту (побудови сценаріїв). Зокрема, відповідним центральним органам виконавчої влади потрібно удосконалити систему інформаційного забезпечення процесу прогнозування потреб ринку праці та запровадити механізм середньо- та довгострокового прогнозування потреб економіки країни у працівниках в розрізі професійно-кваліфікаційних груп. В цьому контексті також важливо врахувати моделі зарубіжних країн, зокрема і досвід, про який згадують О. Чумак, О. Бринюк, а саме: «прогнозування ринку праці у різних країнах забезпечується відповідними національними органами (самостійними, структурними підрозділами урядових міністерств та відомств, науковими установами) шляхом здійснення системи заходів у загальному механізмі прогнозування: опитування роботодавців; опитування випускників; моніторинг вакансій; створення регіональної та місцевої мережі формування баз даних про потреби ринку праці; аналіз невідповідності професій пріоритетним галузям економіки; створення спільних

Рис. 3. Галузі та професії для відновлення України та актуальні напрями перекваліфікації для українців
Джерело: [5]

органів управління, до повноважень яких входить узгодження компетенцій відповідно до затребуваних ринком професій» [11].

7. Як пропонує Л. Яценко, Міністерству освіти і науки України необхідно запровадити систему моніторингу працевлаштування випускників ЗВО в освітньо-кваліфікаційному розрізі, який має стати основою для оцінки якості підготовки фахівців та оптимізації державних коштів, що спрямовуються на фінансування ЗВО [12]. Варто відзначити, що на сьогодні дієвих механізмів моніторингу не напрацьовано, а ті пропозиції, які мали місце (оцінка кількості зареєстрованих в центрах зайнятості випускників того чи іншого ЗВО та ін.) володіють суттєвими недоліками. Наприклад, за методикою, яка в пілотному режимі застосовувалася МОН України у 2021 році, випускники найзатребуваніших спеціальностей (ІТ) низки провідних ЗВО були визначені як безробітні, хоча це не відповідало дійсності.

8. Серед важливих напрямів державного регулювання взаємодії ринку праці варто звернути й на ті, які запропоновані групою дослідників під керівництвом академіка М. Згуровського. Йдеться про визначення ними необхідності реалізацій такої послідовності дій:

– проведення аналізу стану і здатності науково-педагогічних шкіл України здійснювати підготовку людського капіталу відповідно до групи критеріїв міжнародної кооперації праці з подальшим наданням державної підтримки групі базових науково-педагогічних шкіл;
– науково-педагогічне забезпечення фундаментально-природничої та інженерної підготовки на всіх освітніх рівнях з одночасним обґрунтуванням і визначенням необхідної кількості випуску фахівців, які формують фундаментальну та інженерну підготовку для економіки України;
– розробка та ухвалення низки законів і нормативних актів, спрямованих на створення привабливого інноваційного клімату в країні з метою поєднання інтересів високотехнологічного бізнесу, освіти, науки, венчурних та інвестиційних фондів. Формування інноваційного середовища, яке базується на трикутнику освіта–наука–інновації, для підготовки фахівців нового покоління [10].

Висновки та пропозиції. Проведений аналіз дає можливість зазначити, що в постпандемійний період для збереження робочих місць доцільно впроваджувати нові форми зайнятості населення з урахуванням потреб виробничого процесу, що є особливо актуальним в умовах повоєнного відновлення економіки країни. В університетах необхідно забезпечити оновлення діючих та запровадження нових освітніх програм. Потрібна підтримка роботодавців з боку регіональних та державних органів влади за рахунок надання їм дотацій, пільг при працевлаштуванні працездатних громадян, молодих фахівців, забезпечення підвищення кваліфікації та перенавчання працевлаштованого населення.

Основними напрямами щодо досягнення розвитку освітньо-професійного потенціалу є вдосконалення структури трудових ресурсів територій, створення механізму забезпечення взаємодії закладів освіти та ринку праці.

Подальших досліджень вимагають завдання державного регулювання взаємодії ринку праці та закладів освіти різних рівнів для підвищення працевлаштування випускників освітніх закладів та зайнятості в країні, особливо в умовах повоєнної відбудови.

Література

1. Амбражей О. А. Державне регулювання ринків праці й освітніх послуг як чинник економічного розвитку. Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. Київ: КНЕУ, 2014. № 31.1. С. 498–505.

2. Аналіз державної політики зайнятості. Лабораторія законодавчих ініціатив. 2005. URL: https://parlament.org.ua/2005/08/16/employment-policy-research-ukraine/ (дата звернення: 15.04.2023)

3. Аналітичний звіт щодо професійно-кваліфікаційного прогнозування в Україні. Робочий проект для обговорення 9 листопада 2017 р. у м. Києві. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/Analitychni-materialy/2-analitichniy-zvit-shchodo-profesiyno-kvalifikatsiynogo-prognozuvannya-v-ukraini.pdf (дата звернення: 15.04.2023)

4. Близнюк В. В. Ринок праці України: процеси державного регулювання та розвитку: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.03. Київ, 2020. 568 с.

5. Галузі та професії для відновлення України та актуальні напрями перекваліфікації для українців. Career Hub. 2022. URL: https://careerhub.in.ua/galuzi-ta-profesii-dlya-vidnovlennya-uk/ (дата звернення: 30.03.2023)

6. Лавриненко Л. М. Особливості ринку освітніх послуг і проблема взаємодії ВНЗ з роботодавцями. International Journal of Innovative Technologies in Economy. 2020. 2(29). С. 42–47.

7. Мельниченко А. А., Іщенко А. М., Касаткіна О. А., Мельниченко С. В. Взаємодія ВНЗ та ринку праці в дзеркалі соціології: монографія. К.: Освіта України, 2009. 188 с.

8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 15.04.2023)

9. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17#Text (дата звернення: 25.04.2023)

10. Форсайт 2018: Аналіз підготовки і перепідготовки фахівців природничого і технічного спрямування, виходячи з цілей сталого соціально-економічного розвитку України до 2025 року. К.: НТУУ «КПІ імені Ігоря Сікорського». Вид-во «Політехніка», 2018. 32 с.

11. Чумак О., Бринюк О. Зарубіжний досвід прогнозування показників ринку праці для сфери вищої освіти. Освітня аналітика України. 2018. Вип. 1. С. 46–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/educanalukr_2018_1_6 (дата звернення: 25.04.2023)

12. Яценко Л. Д. Проблеми неузгодженості вищої освіти та ринку праці в Україні. Аналітична записка. Серія «Соціальна політика». 2020. № 14. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020–02/analit-yatsenko-social-policy-14-2020.pdf (дата звернення: 15.04.2023)

References

1. Ambrazhei O. A. (2014). Derzhavne rehuliuvannia rynkiv pratsi y osvitnikh posluh yak chynnyk ekonomichnoho rozvytku. Formuvannia rynkovoi ekonomiky: zb. nauk. prats. Kyiv: KNEU. № 31.1. P. 498–505.

2. Analiz derzhavnoi polityky zainiatosti. Laboratoriia zakonodavchykh initsiatyv. 2005. URL: https://parlament.org.ua/2005/08/16/employment-policy-research-ukraine/ (date of access: 15.04.2023)

3. Analitychnyi zvit shchodo profesiino-kvalifikatsiinoho prohnozuvannia v Ukraini. Robochyi proekt dlia obhovorennia 9 lystopada 2017 r. u m. Kyievi. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/nrk/Analitychni-materialy/2-analitichniy-zvit-shchodo-profesiyno-kvalifikatsiynogo-prognozuvannya-v-ukraini.pdf (date of access: 15.04.2023)

4. Blyzniuk V. V. (2020). Rynok pratsi Ukrainy: protsesy derzhavnoho rehuliuvannia ta rozvytku: dys. ... dokt. ekon. nauk: 08.00.03. Kyiv. 568 p.

5. Haluzi ta profesii dlia vidnovlennia Ukrainy ta aktualni napriamy perekvalifikatsii dlia ukraintsiv URL: https://careerhub.in.ua/galuzi-ta-profesii-dlya-vidnovlennya-uk/ (date of access: 30.03.2023)

6. Lavrynenko L. M. (2020). Osoblyvosti rynku osvitnikh posluh i problema vzaiemodiп VNZ z robotodavtsiamy. International Journal of Innovative Technologies in Economy. 2(29). P. 42–47.

7. Melnychenko A. A., Ishchenko A. M., Kasatkina O. A., Melnychenko S. V. (2009). Vzaiemodiia VNZ ta rynku pratsi v dzerkali sotsiolohii: monohrafiia. K.: Osvita Ukrainy. 188 p.

8. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/ (date of access: 15.04.2023)

9. Pro zainiatist naselennia: Zakon Ukrainy vid 05.07.2012 № 5067-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067–17#Text (date of access: 25.04.2023)

10. Forsait 2018: Analiz pidhotovky i perepidhotovky fakhivtsiv pryrodnychoho i tekhnichnoho spriamuvannia, vykhodiachy z tsilei staloho sotsialno-ekonomichnoho rozvytku Ukrainy do 2025 roku. (2018). K.: NTUU «KPI imeni Ihoria Sikorskoho». Vyd-vo «Politekhnika». 32 p.

11. Chumak O., Bryniuk O. (2018). Zarubizhnyi dosvid prohnozuvannia pokaznykiv rynku pratsi dlia sfery vyshchoi osvity. Osvitnia analityka Ukrainy. V. 1. P. 46–55. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/educanalukr_2018_1_6 (date of access: 25.04.2023)

12. Yatsenko L. D. (2020). Problemy neuzghodzhenosti vyshchoi osvity ta rynku pratsi v Ukraini. Analitychna zapyska. Seriia «Sotsialna polityka». № 14. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-02/analit-yatsenko-social-policy-14-2020.pdf (date of access: 15.04.2023)

Стаття надійшла до редакції 03.05.2023

УДК 351

Шевчук Роман Володимирович
кандидат медичних наук,
докторант кафедри публічного адміністрування
Міжрегіональна Академія управління персоналом
Shevchuk Roman
Candidate of Medical Science, Doctoral Student
Interregional Academy of Personnel Management
ORCID: 0000-0002-9716-2561

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-9028

ЕФЕКТИВНІСТЬ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗПЕКИ ТА ЯКОСТІ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ І МЕДИЧНОГО ОБЛАДНАННЯ В УКРАЇНІ

EFFICIENCY OF PUBLIC ADMINISTRATION IN ENSURING THE SAFETY AND QUALITY OF MEDICINES AND MEDICAL EQUIPMENT IN UKRAINE

Анотація. *Автором досліджено що, ця стаття зосереджена на проблемі недостатньої ефективності публічного управління в Україні у забезпеченні безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання. Вона аналізує основні виклики, з якими стикається система управління в цій галузі, такі як недостатня регуляторна база, недостатній нагляд та контроль, обмежений доступ до інформації, недостатня залученість громадськості та недостатня координація між органами управління. З'ясовані рекомендації, щодо поліпшення ефективності публічного управління, включаючи оновлення нормативно-правової бази, встановлення ефективних механізмів нагляду та контролю, забезпечення доступу до інформації, залучення громадськості та покращення координації між різними органами управління. Мета полягає у тому, щоб привернути увагу до проблеми та підкреслити необхідність вжиття заходів для покращення ефективності публічного управління у забезпеченні безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання в Україні. Підкреслені детально різні аспекти проблеми, включаючи недостатню регуляторну базу, неефективний нагляд та контроль, обмежений доступ до інформації, відсутність залученості громадськості та проблеми з координацією між органами управління. Підкреслені важливості покращення ефективності публічного управління в Україні в контексті забезпечення безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання. Шляхом реалізації запропонованих рекомендацій, можна збільшити довіру громадськості до медичної системи, покращити безпеку пацієнтів і підвищити якість медичних послуг в Україні.*

Ключові слова: *публічне управління, безпека, якість, лікарські засоби, медичне обладнання, ефективність, міжнародна співпраця.*

Summary. *The author researched that, this article focuses on the problem of insufficient effectiveness of public administration in Ukraine in ensuring the safety and quality of medicines and medical equipment. It analyzes the main challenges facing the governance system in this field, such as insufficient regulatory framework, insufficient oversight and control, limited access to information, insufficient public involvement and insufficient coordination between governing bodies. Recommendations for improving the efficiency of public administration, including updating the legal framework, establishing effective mechanisms of supervision and control, ensuring access to information, involving the public and improving coordination between various management bodies, have been clarified. The goal is to draw attention to the problem and emphasize the need to take measures to improve the effectiveness of public administration in ensuring the safety and quality of medicines and medical equipment in Ukraine. Different aspects of the problem are highlighted in detail, including insufficient regulatory framework, ineffective supervision and control, limited access to information, lack of public involvement and problems with coordination between governing bodies. The importance of improving the efficiency of public administration in Ukraine in the context of ensuring the safety and quality of medicines and medical equipment is emphasized. By implementing the proposed recommendations, it is possible to increase public trust in the medical system, improve patient safety, and improve the quality of medical services in Ukraine.*

Key words: *public administration, safety, quality, medicines, medical equipment, efficiency, international cooperation.*

Постановка проблеми. Проблема полягає в недостатній ефективності публічного управління в Україні у забезпеченні безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання. Існуючі механізми нагляду та контролю можуть бути неефективними або недостатньо прозорими. Це може призводити до недостатньої виявлення невідповідностей, побічних реакцій або недоліків у якості та безпеці медичних продуктів. Відсутність доступу до достовірної інформації про якість та безпеку лікарських засобів і медичного обладнання ускладнює здійснення свідомого вибору та прийняття обґрунтованих рішень з боку фахівців та пацієнтів. Ці проблеми перешкоджають досягненню високих стандартів безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти проблеми ефективності публічного управління у забезпеченні безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання в Україні досліджували такі науковці, як: А. Барзилович, Г. Лопушняк, Є. Іваненко, О. Машкевич В. Карлаш та інші.

Мета статті. Метою даної статті є огляд проблеми недостатньої ефективності публічного управління в Україні у забезпеченні безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Публічне управління грає важливу роль у забезпеченні безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання в Україні. Ефективне публічне управління сприяє розвитку системи забезпечення якості, нагляду та контролю за лікарськими засобами та медичним обладнанням, а також забезпеченню високої безпеки пацієнтів.

Варто зазначити, що один з ключових аспектів ефективного публічного управління полягає у розробці та впровадженні належного законодавства, що регулює якість та безпеку лікарських засобів і медичного обладнання. Це включає стандартизацію, сертифікацію, ліцензування та акредитацію продукції, а також установлення вимог до її якості та безпеки. Крім того, важливим аспектом є створення ефективної системи нагляду та контролю за якістю та безпекою продукції на різних етапах її життєвого циклу, від виробництва до використання [5].

Проте, для забезпечення ефективності публічного управління у цій сфері необхідно також розвивати механізми співпраці між відповідними органами влади, науково-дослідними установами, виробниками лікарських засобів та медичного обладнання, представниками громадськості та пацієнтськими організаціями. Це сприятиме обміну інформацією, координації дій та спільним рішенням проблем, пов'язаних із якістю та безпекою медичних продуктів.

Також важливо забезпечити відкритість та прозорість в процесі публічного управління у цій сфері. Це означає доступ до інформації про якість та безпеку лікарських засобів та медичного обладнання, результати перевірок та аудитів, а також механізми звернення громадян із скаргами та пропозиціями. Відкритість та прозорість сприяють виявленню проблем та вжиттю відповідних заходів для їх вирішення [4].

Доречно наголосити, що розвиток кваліфікованого персоналу у сфері публічного управління є важливим фактором ефективності. Необхідно забезпечити належний рівень знань та навичок спеціалістів, які займаються питаннями якості та безпеки медичних продуктів, а також розвивати систему навчання та підвищення кваліфікації.

Крім цього, ефективне публічне управління в сфері забезпечення безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання в Україні є важливим для забезпечення безпеки та задоволення потреб пацієнтів, а також розвитку української медичної системи.

Необхідно звернути увагу, що на думку вчених Ю. Сенюка та З. Надюка, що на шляху до покращення ефективності публічного управління у забезпеченні безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання в Україні можна розглянути кілька конкретних заходів:

- *посилення законодавчого регулювання:* Важливо забезпечити розробку та прийняття комплексного законодавства, яке враховуватиме міжнародні стандарти та найкращі практики в галузі якості та безпеки лікарських засобів і медичного обладнання. Це може включати встановлення чітких вимог до виробництва, дистрибуції, використання та контролю цих продуктів;
- *посилення нагляду і контролю:* Необхідно створити ефективну систему нагляду та контролю за якістю та безпекою лікарських засобів і медичного обладнання. Це може включати підвищення потенціалу відповідних державних органів і агентств, проведення перевірок, аудитів та моніторингу виробництва, дистрибуції та використання цих продуктів;
- *забезпечення доступності інформації:* Важливо забезпечити доступ до актуальної та достовірної інформації про якість та безпеку лікарських засобів і медичного обладнання для фахівців, пацієнтів і громадськості. Це може бути реалізовано через створення централізованих баз даних, публікацію результатів оцінки якості та безпеки продуктів, а також інформаційну кампанію для свідомого вибору пацієнтами;
- *залучення зацікавлених сторін:* Важливо активно залучати виробників лікарських засобів і медичного обладнання, науково-дослідні установи, фахівців та громадські організації до процесу прийняття рішень та впровадження заходів щодо якості та безпеки цих продуктів. Це сприятиме врахуванню різноманітних поглядів

і експертної думки, а також забезпечить впровадження ефективних рішень;

– *навчання та підвищення кваліфікації*: Важливо розвивати систему навчання та підвищення кваліфікації фахівців, які займаються питаннями якості та безпеки лікарських засобів і медичного обладнання. Це може бути досягнуто через проведення тренінгів, семінарів, розробку спеціалізованих курсів та сертифікаційних програм [6].

Отже, реалізація цих заходів допоможе підвищити ефективність публічного управління у забезпеченні безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання в Україні, що має прямий вплив на здоров'я і безпеку пацієнтів та розвиток медичної галузі в країні.

Важливо наголосити, що залучатися до міжнародних ініціатив, співпрацювати з міжнародними організаціями та іншими країнами для обміну досвідом і передачі найкращих практик у сфері якості та безпеки лікарських засобів і медичного обладнання. Це може допомогти унормувати та гармонізувати вимоги до продуктів з міжнародними стандартами.

Необхідно забезпечити належне фінансування та наявність необхідних ресурсів для здійснення ефективного публічного управління. Це включає виділення достатніх коштів на розвиток і підтримку інфраструктури, підвищення кваліфікації персоналу, проведення досліджень та інших заходів для забезпечення якості та безпеки продуктів [7].

Крім того, важливо активно залучати громадськість до процесу контролю та нагляду за якістю та безпекою лікарських засобів і медичного обладнання. Це можна здійснити шляхом створення механізмів звернень та скарг громадян, організації публічних обговорень та консультацій з питань якості та безпеки, а також залучення громадських організацій до моніторингу цих питань.

Варто зауважити, що використання сучасних інформаційних технологій може значно полегшити процеси збору, обробки та аналізу даних про якість та безпеку лікарських засобів і медичного обладнання. Це допоможе вчасно виявляти проблеми, швидко реагувати на них і забезпечити ефективний обмін інформацією між різними зацікавленими сторонами.

Важливо встановити чітку систему відповідальності за порушення стандартів якості та безпеки лікарських засобів і медичного обладнання. Це може включати встановлення суворих санкцій для недотримання вимог, проведення розслідувань та накладення адміністративних та кримінальних покарань для осіб, які порушують законодавство.

Слід зазначити, що впровадження електронних систем управління та моніторингу може значно сприяти покращенню ефективності в області забезпечення безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання. Наприклад, це може включати електронну систему реєстрації та відстеження продуктів, електронні бази даних про випадки побічних реакцій та недоліків, а також систему електронного моніторингу якості під час виробництва та постачання [2].

Варто наголосити, що співпрацювати зі спеціалістами та науково-дослідними установами у галузі медицини, фармацевтики та безпеки, щоб отримати наукову експертизу та консультації. Експерти зможуть надавати рекомендації та допомагати впроваджувати найкращі практики в галузі якості та безпеки лікарських засобів та медичного обладнання.

Окремо, необхідно зазначити, ефективні механізми збору зворотного зв'язку від пацієнтів, медичних працівників та інших зацікавлених сторін. Це дозволить виявляти проблеми швидко та ефективно, а також приймати заходи для їх вирішення. Зворотний зв'язок може бути забезпечений через систему гарячих ліній, онлайн-форми звернень та регулярні опитування.

Очевидно проводити освітні кампанії та інформувати громадськість про важливість якості та безпеки лікарських засобів і медичного обладнання. Це можна зробити за допомогою медіа, публікацій, семінарів, конференцій та інших масових заходів. Підвищена свідомість сприятиме більш активному взаємодії громадськості та пацієнтів у сфері якості та безпеки медичних продуктів.

Отже, важливо сприяти інноваціям у галузі якості та безпеки лікарських засобів і медичного обладнання. Це можна здійснити через сприяння дослідженням та розробкам нових технологій, методик та процедур, які сприятимуть покращенню якості та безпеки продуктів. Крім того, необхідно сприяти комерціалізації та впровадженню інновацій в практику [8].

Варто зауважити, що з метою забезпечення ефективного публічного управління у галузі якості та безпеки лікарських засобів і медичного обладнання, важливо постійно оновлювати нормативно-правову базу. Законодавство повинно враховувати швидки зміни в медичній технології та вимоги до якості та безпеки продуктів. Регулярне перегляданння та оновлення законів та нормативних документів допоможе адаптуватися до нових викликів і забезпечити високий рівень безпеки та якості.

Важливо перейти до системи управління, яка базується на оцінці ризиків та приділяє особливу увагу продуктам з високим ризиком. Це означає ідентифікацію, оцінку та управління ризиками на всіх етапах життєвого циклу лікарських засобів і медичного обладнання. Застосування системи ризик-орієнтованого підходу дозволить спрямувати ресурси та заходи на ті продукти та процеси, які мають найбільший вплив на безпеку та якість.

Крім того, важливо створити механізми незалежної експертизи, які здійснюватимуть оцінку

якості та безпеки лікарських засобів і медичного обладнання. Це можуть бути незалежні експертні комісії, лабораторії та інші організації, які проводитимуть тестування, перевірки та оцінку продуктів згідно з встановленими стандартами. Незалежна експертиза забезпечить надійну оцінку якості та безпеки, а також збільшить довіру до продуктів.

Важливо враховувати думку та потреби пацієнтів у процесі прийняття рішень щодо якості та безпеки лікарських засобів і медичного обладнання. Залучення пацієнтів до консультацій, публічних слухань та комітетів допоможе врахувати їхній досвід, потреби та впливати на політику у цій сфері.

Варто зауважити, що для забезпечення ефективності публічного управління важливо встановити систему моніторингу та оцінки результативності. Це включає визначення показників ефективності, збір та аналіз даних, оцінку досягнень та виявлення можливостей для поліпшення. Моніторинг та оцінка результативності допоможуть ідентифікувати сильні та слабкі сторони системи та впроваджувати коригувальні заходи [1].

Важливо мати в межах публічного управління швидкі та ефективні механізми реагування на виявлені невідповідності у якості та безпеці лікарських засобів і медичного обладнання. Це може включати процедури вилучення з ринку небезпечних продуктів, вжиття заходів щодо виправлення недоліків та усунення причин невідповідностей. Швидка реакція на невідповідності допоможе попередити можливі шкоди та забезпечити безпеку пацієнтів.

Треба підтримувати активну співпрацю з галузевими організаціями, такими як фармацевтична асоціація, медичні спілки та інші професійні організації. Це дозволить об'єднати зусилля у покращенні якості та безпеки медичних продуктів, обмінюватися досвідом та знаннями, а також спільно розробляти рекомендації та стандарти.

Крім цього, важливо створити сприятливе середовище для інноваційного розвитку у сфері якості та безпеки лікарських засобів і медичного обладнання. Це може включати підтримку досліджень та розробок нових технологій, прискорення процесу впровадження новаційних продуктів, а також сприяння стартапам та підприємництву в цій галузі [3, с. 61–79].

Підтримувати ефективну комунікацію та обмін інформацією між різними зацікавленими сторонами, такими як виробники, лікарі, регулюючі органи та пацієнти. Це допоможе виявляти проблеми швидко, швидко передавати важливу інформацію та координувати дії для їх вирішення.

Отже, з огляду на глобалізацію ринку лікарських засобів і медичного обладнання, важливо підвищити ефективність контролю за міжнародними постачальниками. Це означає зміцнення механізмів перевірки якості та безпеки продуктів, які імпортуються в країну, а також співпрацю з відповідними регуляторними органами інших країн.

Висновок. Проаналізувавши вищезазначене можна дійти висновку, що забезпечення безпеки та якості лікарських засобів і медичного обладнання в Україні вимагає ефективного публічного управління. Покращення ефективності цього процесу можливо шляхом посилення законодавчого регулювання, підвищення нагляду і контролю, забезпечення доступності інформації, залучення зацікавлених сторін та підвищення кваліфікації фахівців. Крім того, важливими аспектами є міжнародна співпраця, належне фінансування та ресурси, залучення громадськості, використання інформаційних технологій та закріплення відповідальності. Також важливими є система ризик-орієнтованого підходу, незалежна експертиза, залучення пацієнтів до прийняття рішень, моніторинг та оцінка результативності.

Таким чином, реалізація цих заходів сприятиме створенню ефективної системи публічного управління, яка гарантує безпеку та якість лікарських засобів і медичного обладнання. Це важливо для підвищення довіри громадськості до медичної системи, покращення якості медичного обслуговування та забезпечення безпеки пацієнтів. Необхідно продовжувати працювати над розвитком та вдосконаленням практики управління в цій сфері, залучаючи всіх зацікавлених сторін до спільних зусиль для досягнення високих стандартів якості та безпеки в медичній галузі України.

Література

1. Барзилович А. Д. Реформування системи охорони здоров'я в Україні: стратегічні аспекти. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 2. URL: http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7011&i=20 (дата звернення: 12.04.2023)

2. Карлаш В. В. Державне регулювання сучасним станом охорони здоров'я України. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 1. С. 161. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2020/28.pdf (дата звернення: 12.04.2023)

3. Лопушняк Г. С., Іваненко Є. О. Реформування системи охорони здоров'я в контексті реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна-2020». 2017. С. 61–79. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/84323532.pdf (дата звернення: 12.04.2023)

4. Машкевич О. Стратегія охорони здоров'я 2030 дозволить громадянам отримувати якісні безкоштовні медпослуги по всій Україні. 2021. URL: https://rpr.org.ua/news/stratehiia-okhorony-zdorov-ia-2030-dozvolyt-

hromadianam-otrymuvaty-iakisni-bezkoshtovni-medposluhy-po-vsiy-ukraini-kerivnytsia-dyrektoratu-moz/ (дата звернення: 13.04.2023)

5. Національна стратегія реформування системи охорони здоров'я в Украйні на період 2015–2020 року. URL: https://uoz.cn.ua/strategiya.pdf (дата звернення: 13.04.2023)

6. Сенюк Ю.І., Надюк З.О. Сучасна державна політика у сфері охорони здоров'я: аналіз реформування системи. Право та державне управління. 2020. № 2. С. 211–220. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2020/34.pdf (дата звернення: 13.04.2023)

7. Стартувала загальнодержавна программа «Здоров'я-2020: український вимір». URL: https://med.oits.pro/2017/10/19/startuvala-zagalnoderzhavna-program/ (дата звернення: 14.04.2023)

8. Стратегія розвитку охорони здоров'я до 2030 р.: очікування та пріоритети. 19 січня 2022 року. URL: https://www.apteka.ua/article/625280 (дата звернення: 14.04.2023)

9. Semenets-Orlova, I.A. Tendencies in reforming the educational system of modern Ukraine: national and regional aspects. Public management. 2018. 2. P. 191–200.

10. Semenets-Orlova I. Strateghichne upravlinnja jak systemnyj zasib upravlinnja osvitnimy zminamy. Theory and practice of public administration. 2015. 3. P. 52–60.

11. Семенець-Орлова І.А. Державне управління освітніми змінами: наукові категорії, методологія та актуальна проблематика досліджень на основі досвіду України та США. Університетські наукові записки. 2015. 1. С. 302–311.

References

1. Barzylovych A.D. Reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini: stratehichni aspekty. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 2/2020. URL: http://www.investplan.com.ua/?op=1&z=7011&i=20 (date of access: 12.04.2023)

2. Karlash V.V. Derzhavne rehuliuvannia suchasnym stanom okhorony zdorov'ia Ukrainy. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 1/2020, s. 161. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2020/28.pdf (date of access: 12.04.2023)

3. Lopushniak H.S., Ivanenko Ye.O. Reformuvannia systemy okhorony zdorovia v konteksti realizatsii Stratehii staloho rozvytku «Ukraina-2020». 2017r. S. 61–79. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/84323532.pdf (date of access: 12.04.2023)

4. Mashkevych O. Stratehiia okhorony zdorovia 2030 dozvolyt hromadianam otrymuvaty yakisni bezkoshtovni medposluhy po vsii Ukraini. 2021r. URL: https://rpr.org.ua/news/stratehiia-okhorony-zdorov-ia-2030-dozvolyt-hromadianam-otrymuvaty-iakisni-bezkoshtovni-medposluhy-po-vsiy-ukraini-kerivnytsia-dyrektoratu-moz/ (date of access: 13.04.2023)

5. Natsionalna stratehiia reformuvannia systemy okhorony zdorovia v Ukraini na period 2015–2020 roku. URL: https://uoz.cn.ua/strategiya.pdf (date of access: 13.04.2023)

6. Seniuk Yu.I., Nadiuk Z.O. Suchasna derzhavna polityka u sferi okhorony zdorovia: analiz reformuvannia systemy. Pravo ta derzhavne upravlinnia. 2020 r., № 2. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2020/34.pdf (date of access: 13.04.2023)

7. Startuvala zahalnoderzhavna prohramma «Zdorovia-2020: ukrainskyi vymir». URL: https://med.oits.pro/2017/10/19/startuvala-zagalnoderzhavna-program/ (date of access: 14.04.2023)

8. Stratehiia rozvytku okhorony zdorovia do 2030 r.: ochikuvannia ta priorytety. 19 Sichnia 2022 roku. URL: https://www.apteka.ua/article/625280 (date of access: 14.04.2023)

9. Semenets-Orlova I.A. (2018). Tendencies in reforming the educational system of modern Ukraine: national and regional aspects. Public management, (2), 191–200.

10. Semenets-Orlova I. (2015). Strateghichne upravlinnja jak systemnyj zasib upravlinnja osvitnimy zminamy [Strategic management as a systemic tool for managing educational change]. Theory and practice of public administration, 3, 52–60.

11. Semenets-Orlova I.A. (2015). Derzhavne upravlinnia osvitnimy zminamy: naukovi katehorii, metodolohiia ta aktualna problematyka doslidzhen na osnovi dosvidu Ukrainy ta USA. Universytetski naukovi zapysky, (1), 302–311.

Стаття надійшла до редакції 05.05.2023

УДК 334.021

Горобинська Маріанна Володимирівна
кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
Gorobynskaya Marianna
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
ORCID: 0000-0002-4296-8234

Бестужева Світлана Василівна
кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
Bestuzheva Svitlana
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
ORCID: 0000-0001-9658-3500

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-8861

МЕТОДИ ТА ЗАСОБИ УПРАВЛІННЯ ОРГАНІЗАЦІЄЮ В УМОВАХ VUCA-СВІТУ

METHODS AND TOOLS FOR MANAGING AN ORGANIZATION IN THE VUCA WORLD

Анотація. *У статті досліджено методи та засоби управління організацією в умовах VUCA-світу. З'ясовано, що швидкість зростання мінливості сучасного світу, його невизначеності та складності вимагають від організацій своєчасного реагування та прийняття управлінських рішень щодо стратегічних змін усередині компаній. Розкрито специфіку управління організаціями у VUCA-світі та представлено моделі рішень, спрямовані на подолання кризових ситуацій та нівелювання їх наслідків. Крім цього, у статті наведено залежність факторів, що впливають на пристосованість до мінливого VUCA-світу від якості управління персоналом, кваліфікації співробітників, їхнього рівня довіри до керівництва та атмосфери всередині компанії.*

Розкрито можливості побудови системи управління організацією, адекватної зростаючим вимогам споживачів в умовах цифрової економіки та високої невизначеності зовнішнього середовища на основі дивергентного мислення, принципів agile-філософії та методології дизайн-мислення. Подано вимоги, яким має відповідати система менеджменту організації в умовах цифрової революції та геополітичних ризиків. Проведено аналіз технології scrum та обґрунтовано ефективність її використання в корпоративному управлінні. Сформульовано рекомендації щодо застосування у стратегічному управлінні технік та прийомів дизайн-мислення.

Перераховані методи та засоби спрямовані на спроби уникнути кризових ситуацій або нівелювання їх наслідків шляхом безпосередньої взаємодії керівників організацій зі своїми співробітниками. На відміну від методів, що застосовуються в SPOD-світі, коли робота вибудовувалася на основі управлінських рішень прогнозованого майбутнього і їх баченню прогнозованого майбутнього, в VUCA-світі необхідно враховувати досвід і бачення всіх ланок співробітників. Тим самим, підвищення кваліфікації, рівня довіри до керівництва, атмосфери всередині організацій має бути спрямоване на спільні цілі підвищення конкурентоспроможності та усунення ризиків мінливого сучасного світу.

Ключові слова: *невизначеність середовища, концепція VUCA, цифрова економіка, аналітика, прогнозування, управлінська ідеологія, адаптивне управління.*

Summary. *The article examines the methods and means of managing the organization in the conditions of the VUCA world. It was found that the rate of growth of variability of the modern world, its uncertainty and complexity require organizations to respond in a timely manner and make management decisions regarding strategic changes within companies. The specifics of managing organizations in the VUCA world are revealed and decision models aimed at overcoming crisis situations and leveling their consequences are presented. In addition, the article shows the dependence of factors affecting adaptation to the chang-*

ing VUCA world on the quality of personnel management, employee qualifications, their level of trust in management and the atmosphere within the company.

The possibilities of building an organization management system adequate to the growing demands of consumers in the conditions of the digital economy and high uncertainty of the external environment based on divergent thinking, principles of agile philosophy and design thinking methodology are revealed. The requirements that the organization's management system must meet in the conditions of the digital revolution and geopolitical risks are presented. The scrum technology was analyzed and the effectiveness of its use in corporate management was justified. Recommendations on the use of design thinking techniques and methods in strategic management are formulated.

The listed methods and tools are aimed at trying to avoid crisis situations or leveling their consequences through direct interaction of the heads of organizations with their employees. Unlike the methods used in the SPOD world, when work was built on the basis of managerial decisions of the projected future and their vision of the projected future, in the VUCA world, it is necessary to take into account the experience and vision of all levels of employees. Thus, the improvement of qualifications, the level of trust in management, the atmosphere within organizations should be aimed at the common goals of increasing competitiveness and eliminating the risks of the changing modern world.

Key words: *environmental uncertainty, VUCA concept, digital economy, analytics, forecasting, managerial ideology, adaptive management.*

Постановка проблеми. Нові технологічні та ринкові умови ведення бізнесу доповнюються зростаючими вимогами до утримання та умов праці з боку співробітників організацій. Зростаючий рівень освіти, підвищуються доходи населення в розвинених і країнах, що розвиваються ведуть до того, що персонал прагне до підвищення творчої складової праці, гнучкого графіка роботи, можливостей реалізації потенціалу кожного співробітника. Матеріальні мотиви поступаються місцем духовним. Глобалізація економіки створює умови для швидкого перетікання найбільш креативних співробітників на підприємства тих країн і регіонів, де створені найбільш привабливі умови праці. Така реальність VUCA-світу для роботодавців.

Радикальні зміни відбуваються в змісті та методах конкурентної боротьби. VUCA-реальність обумовлює залежність конкурентоспроможності організацій не тільки від рівня її внутрішнього середовища, але і від її здатності використовувати переваги інших господарюючих суб'єктів для ефективного забезпечення необхідними ресурсами і найбільш повного задоволення попиту споживачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти управління організацією в умовах невизначеності розглянуті в працях як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Вагомий внесок у дослідження побудови системи управління організацією адекватної зростаючим вимогам споживачів зробили такі вчені Гросул В.А. [1], Жилякова О.В. [1], Ареф'єва О.В. [2], Левковець О.М. [3], Попова Н.В. [4], Ремньова Л.М. [5], Сагайдака М.П. [6], Соболєва Т.О. [6], Воронкової В.Г. [7], Метеленко Н.Г. [7], Ілляшенко Н.С. [8], Сазерленд Дж. [10] та ін. Однак, незважаючи на численні дослідження, слід зазначити наявність низки невивчених питань при побудові системи управління організацією у VUCA-світі, що свідчить про актуальність обраної тематики цієї статті.

Формулювання цілей (мети) статті. Метою даної статті є дослідження методів та засобів управління організацією в умовах VUCA-світу та надання пропозицій з їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Поняття VUCA-світу, спочатку запропоноване американськими військовими фахівцями для позначення постійно мінливої бойової обстановки, з початку XXI ст. широко використовується для опису середовища сучасного бізнесу. Акронім VUCA утворений за першими літерами слів volatility — нестабільність, uncertainty — невизначеність, complexity — складність і ambiguity — неоднозначність. VUCA-світ приходить на зміну SPOD-світу, який був стійким (steady), передбачуваним (predictable), простим (ordinary) і певним (definite) [4, с. 17]. Концепція VUCA є частиною четвертої промислової революції, адже з метою виживання, організаціям необхідно рухатися швидкими і динамічними кроками, пристосовуючись до мінливості сучасного світу.

У VUCA-світі організаціям допомагають вижити лідерські та управлінські якості керівників і менеджерів організацій. Концепція VUCA передбачає, що лідерські якості — якості людини. Деякі якості управлінців, наприклад, як парадоксальне мислення, допомагають досягти успіху в кризові часи і ефективно управляти ризиками. VUCA-світ сприяє народженню тактичного мислення у грамотних керівників, здатних до гнучких змін. Контроль обстановки і її аналіз сприятливо позначаються при очікуванні руйнування усталеного ходу речей.

При всьому при цьому, керівник і менеджер будь-якої організації в VUCA-світі, повинен акцентувати свою увагу на наступних методах та засобах:

1. Цінності. Нинішні реалії змушують менеджерів все частіше справлятися із завданнями, здійснення яких вимагає прийняття швидких і ясних рішень, обмежених за часом. Часто, такі рішення

мають на увазі, що учасникам їх здійснення необхідно перебудувати звичний хід дій. Нерідко це призводить до опору з боку співробітників. Це викликано тим, що, на жаль, менеджери не завжди здатні простежити за запропонованими змінами, адже за ними ховається загроза негативного впливу приватних кордонів переконань співробітників і їх особистісних цінностей, які, в цілому, і створюють культуру в колективі, скріплюють життя спільнот колег і співробітників [1, с. 394].

Щоб уникнути труднощів і неясностей менеджеру необхідно враховувати всі точки зору. На цьому будуються принципи взаємної поваги всередині організації, коли враховується цінність кожного співробітника і той внесок, який він вносить в спільну справу для досягнення спільної мети [5, с. 100].

Перевага ціннісного методу виникає в умовах зміни організаційної ідентичності — в цій ситуації корпоративні цінності відіграють інтегруючу функцію (в тому числі серед управлінської команди організації). У наявності прагнення менеджменту підвищити керованість організації та її конкурентний потенціал. Як правило, організація в цей момент стає дуже сприйнятливою до сигналів із зовнішнього і внутрішнього середовища: шукає передові практики, в основному міжнародні, а також прагне посилити узгодженість зсередини — скануються конкурентне середовище і кращі практики та одночасно аналізується зворотний зв'язок дочірніх бізнесів.

2. Understanding (розуміння SCARF та управління стресом). За часів мінливості і неоднозначності, типових для сучасного світу, важливу значимість має вміння менеджерів розбиратися в фізіологічних аспектах мотивації. Вони необхідні, для подальшого обліку специфічності прояви характеру співробітників в стресових умовах, викликаних граничними навантаженнями. Цей ризик також актуальний, з урахуванням того, що статистика психічних захворювань в наш час у всьому світі зросла.

Велику популярність в наш час здобула модель бізнес-тренера з США Д. Рока SCARF, яка успішно використовується багатьма організаціями. Його модель зображує по п'ять основних мотиваторів і демотиваторів, які дають можливість менеджерам отримати доступ до ключових соціальних важелів впливу на поведінку співробітників. До цих важелів відносяться:

- Status (статус) — необхідність для інших членів організації;
- Certainty (визначеність) — впевненість у власному майбутньому;
- Autonomy (автономія) — самовладання і право вибирати;
- Relatedness (Зв'язаність) — безпека в колективі, теплі взаємини з іншими співробітниками;
- Fairness (справедливість) — почуття рівності серед колег [3, с. 24].

Розуміння про наявні небезпечні фактори дає можливість вибудувати взаємини, які знижують загрози, а розуміння про важелі, які відчуваються як винагорода, надає можливість правильно мотивувати співробітників за допомогою нематеріальної мотивації, без застосування сторонніх бонусів.

Перевагою даного методу є можливість підвищення продуктивності праці організації шляхом надання систем мотивації співробітникам в їх роботі.

3. Впевненість і наставницька підтримка. У світі постійних трансформацій і змін технологій організаціям потрібно забезпечити спокійну і впевнену атмосферу, в якій вони б регулярно опановували нові вміння і підвищували свою майстерність. Для цього необхідно існування в колективі лідера, на якого співробітники могли б рівнятися і до якого могли б звернутися за консультацією при необхідності [2, с. 92].

Проведення тренінгів та семінарів з ключовими співробітниками, в яких Керівник бере найактивнішу участь, розвиває на прикладі успіх ключових співробітників своєї організації, тим самим допомагаючи співробітникам рости в організації, збільшуючи позитивно налаштованих співробітників, підвищує ефективність функціонування організації в цілому.

4. Гнучкість і жвавість (agility). З'являються методи і методики управління, що виходять з сформульованих цінностей, об'єднуються в рамках agile-філософії. Термін «agile», дослівно перекладається з англійської мови як «живий, спритний, моторний, верткий», в діловій лексиці зазвичай трактується як «гнучкий». Згідно agile-філософії система управління повинна забезпечити інтерактивну взаємодію команди виконавців замовлення і клієнта. Це дає можливість останньому вносити суттєві зміни в параметри замовлення вже в процесі його виконання, що є невід'ємним атрибутом економіки сприйняття. Науковці відзначають, що ми рухаємося від організованих, прописаних процесів і процедур в системний хаос, який працює на agile-методах [7, с. 89].

Відомо, що активно використовувані Agile-методи є вихідцями з IT-сфери. В цілому сенс agile-підходу полягає в живому спілкуванні колег між собою, причому визначення цілей, їх досягнення і аналіз кінцевого результату замикаються в короткочасні кола, так звані міні-проекти. Такий режим сприяє ефективній і швидкої зворотного зв'язку як всередині системи (організації), так і з зовнішнім світом, даючи відмінну можливість зменшити витрати і знизити ризики.

Agile-підхід показує, наскільки важливо живе людське спілкування, дає співробітнику відчуття того, що саме він впливає на все, що відбувається з ним і навколо нього. Тим самим підвищується

розуміння ясності і послідовності того, що відбувається. Однак для створення дійсно якісного зв'язку всередині організації, необхідно використовувати і коучингові технології, орієнтуючись при цьому на принципи партнерства, взаємоповаги і розподілу відповідальності. Таким чином, можна вважати з високою часткою впевненості, що при практичному застосуванні всіх перерахованих вище методів в організації піде справжній потік позитивних змін [8, с. 82].

Agile вже досить давно користується популярністю у сучасних організацій. Гнучкість цієї методики допомагає стати організаціям більш адаптивними, розвинути творчий підхід до організації управління і справлятися з труднощами в нестабільні часи. Однак існує важливий елемент, який складно піддається змінам і не такий гнучкий — це фінанси.

Найбільш універсальною, що вийшла далеко за рамки IT-сектора методикою agile-філософії є технологія scrum, елементи якої використовуються передовими банками, страховими компаніями та промисловими підприємствами. На Scrum-підхід у світі припадає 58% організацій, що використовують agile-методології, а в Україні цей показник становить 48% [6, с. 159].

5. Методику scrum як новий підхід до управління проектами з розробки програмного забезпечення запропонували ще в середині 90-х рр. XX ст. Д. Сазерленд та К. Швабер, запозичивши термін з гри в регбі. У цьому виді спорту scrum позначає техніку командної гри з оволодіння м'ячем і ведення його по полю [10, с. 35]. Технологія scrum дозволяє замовнику змінювати параметри замовлення в міру його виконання в зв'язку з новими відриваються обставинами. Згідно з цією методикою формування системи цілей здійснюється не тільки на початковому етапі виконання замовлення, а триває протягом усього часу його виконання. Спочатку формулюються найбільш значущі цілі, а їх деталізація і доведення до кожного співробітника конкретної мети здійснюється тільки на дуже короткий період, який обчислюється однією або декількома тижнями. Внесення змін до системи цілей на замовлення відразу призводить до зміни завдань, над якими працюють і конкретні виконавці.

При цьому scrum-прийоми дозволяють уникнути дезорганізації робіт за проектом внаслідок мінливості його параметрів. Методика scrum передбачає таку модель координації дій учасників проекту, коли ключова роль у виконанні замовлення відводиться команді розробки (Development team). В основу її діяльності покладено принцип самоврядування і відповідальність всієї команди за виконувану роботу. Особливу роль в команді грає scrum-майстер. Д. Сазерленд називає його лідером команди [10, с. 25]. На нарадах, покликаних скоординувати дії членів команди, scrum-майстер виступає в якості фасилітатора, тобто ведучого, який допомагає команді зрозуміти мету проекту і сприяє обговоренню того, як її досягти, не захищаючи при цьому жодну з позицій. Scrum-майстер допомагає команді ідентифікувати проблему, яку необхідно вирішити, підтримує атмосферу співпраці і довіри, докладаючи зусиль по вирішенню виникаючих конфліктних ситуацій. При цьому він не є керівником проекту, а виступає в якості сполучної ланки між керівництвом організації та командою.

Функції управління відповідно до технології scrum розподілені між product owner (власником продукту), що виконує і функції керівника проекту, і функції представника замовника, і scrum-майстром, що узгоджує роботу членів команди-розробників, що представляє її бачення керівництву.

Як зазначає Дж. Сазерленд, в даний час такі світові гіганти, як Microsoft, Siemens, Oracle, SAP, Google в тій чи іншій мірі використовують методику scrum [10, с. 94].

6. Якщо Scrum-підхід ефективний на оперативному рівні управління, то технологія design thinking може бути використана як в управлінні проектами, так і для формування та реалізації стратегії організацій в умовах VUCA-реальності. Основоположником дизайн-мислення (design thinking methodology) як методу вирішення проблем є створена в 1991 р дизайн-консалтингова компанія IDEO. У 2006 р. Boston Consulting Group поставила IDEO на 15-е місце в списку двадцяти найбільш новаторських компаній у світі. Фахівці IDEO розробили підхід, що дозволяє використовувати методологічні положення зі сфери естетики в області бізнес-стратегій.

Один з методологів дизайн-мислення Т. Браун вказує на те, що компанія IDEO здійснила перехід від дизайну до дизайн-мислення, який можна розглядати як еволюцію від створення товарів каналізу відносин, що виникають між людьми і продуктами, а також відносин, що складаються між людьми [9, с. 89].

Методологія дизайн-мислення ефективна для вирішення так званих wicked problems, тобто важких, підступних, слабо структурованих проблем, якими рясніє VUCA-реальність. Характерними рисами технік дизайн-мислення є їх клієнтоорієнтованість і антропоцентричність, що повною мірою відповідає запитам цифрового суспільства і економіки сприйняття. Дизайнерські методики спрямовані на роботу з tacit knowledge, тобто «неявним знанням» споживача, яке він сам не в змозі усвідомити і сформулювати. Максимально повне задоволення запитів клієнта досягається за рахунок різноманітних технік, що реалізують ідею співучасті таким чином, щоб опинитися в положенні споживача

і зрозуміти, що йому дійсно потрібно. Методики дизайн-мислення спираються на використанні прийомів, що сприяють емпатії і розуміння сприйняття проблеми з позиції всіх залучених сторін.

Практика дизайн-мислення пропонує ефективні прийоми для генерації ідей, відбору кращої і створення умов організації для її ринкового втілення.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Внесення стратегічних змін в організацію повинно йти на користь, в якості здійснення допомоги в частині реалізації обраної стратегії, при цьому саме впровадження змін не повинно бути самоціллю.

Перераховані методи та засоби спрямовані на спроби уникнути кризових ситуацій або нівелювання їх наслідків шляхом безпосередньої взаємодії керівників організацій зі своїми співробітниками. На відміну від методів, що застосовуються в SPOD-світі, коли робота вибудовувалася на основі управлінських рішень прогнозованого майбутнього і їх баченню прогнозованого майбутнього, в VUCA-світі необхідно враховувати досвід і бачення всіх ланок співробітників. Тим самим, підвищення кваліфікації, рівня довіри до керівництва, атмосфери всередині організацій має бути спрямоване на спільні цілі підвищення конкурентоспроможності та усунення ризиків мінливого сучасного світу.

Таким чином, при проведенні стратегічних змін, в першу чергу, необхідно грамотно оцінити всі складові навколишньої ситуації, які, так чи інакше, впливають на діяльність організації. Виходячи з отриманих даних, необхідно поетапно перетворювати елементи організації, спостерігаючи і аналізуючи наслідки змін.

Література

1. Гросул В.А., Жилякова О.В. Сутність та особливості формування антикризової стратегії підприємства в умовах VUCA-світу. Бізнесінформ. 2015. № 11. С. 393–399.

2. Конкурентоспроможність підприємств у міжнародному цифровому просторі: монографія / за редакцією Ареф'євої О.В. Київ: ФОП Маслаков, 2019. 342 с.

3. Левковець О.М. Організаційний розвиток в епоху VUCA: концепція, технології, потенціал. Економічна теорія та право. 2020. № 4 (43). С. 46–71.

4. Попова Н.В. Розвиток підприємств транспортно-логістичної системи в умовах VUCA-світу: монографія. Харків: Видавництво «В справі», 2016. 320 с.

5. Ремньова Л.М. Основні виклики та детермінанти нової моделі управління персоналом у VUCA-світі. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2019. № 3(19). С. 99–105.

6. Трансформація менеджменту бізнес-організацій: сучасні тренди та виклики: монографія / за заг. ред. Сагайдака М.П., Соболєвої Т.О. Київ: КНЕУ, 2021. 378 с.

7. Управління сталим розвитком промислового підприємства: теорія і практика: колективна монографія / за ред. Воронкової В.Г., Метеленко Н.Г. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 588 с.

8. Управління стратегіями випереджаючого інноваційного розвитку: монографія / за. ред. Ілляшенко Н.С. Суми: Триторія, 2020. 440 с.

9. Brown T. Design Thinking. Harvard Business Review, 2008. № 86, P. 84–92.

10. Sutherland J, Coplien J. A Scrum Book: The Spirit of the Game. Pragmatic Programmers. 2019. 572 p.

References

1. Hrosul V.A., Zhyliakova O.V. (2015), Sutnist ta osoblyvosti formuvannia antykryzovoi stratehii pidpryiemstva v umovakh VUCA-svitu. [The essence and features of the formation of the anti-crisis strategy of the enterprise in the conditions of the VUCA world.]. Biznesinform — Business information. 11. 393–399. [in Ukrainian].

2. Arefieva O.V. (2019), Konkurentospromozhnist pidpryiemstv u mizhnarodnomu tsyfrovomu prostori. [Competitiveness of enterprises in the international digital space]. Kyiv: FOP Maslakov. [in Ukrainian].

3. Levkovets O.M. (2020), Orhanizatsiinyi rozvytok v epokhu VUCA: kontseptsiia, tekhnolohii, potentsial. [Organizational development in the era of VUCA: concept, technologies, potential]. Ekonomichna teoriia ta pravo. — Economic theory and law. 4 (43). 46–71. [in Ukrainian].

4. Popova N.V. (2016), Rozvytok pidpryiemstv transportno-lohistychnoi systemy v umovakh VUCA-svitu. [Development of enterprises of the transport and logistics system in the conditions of the VUCA world]. Kharkiv: Vydavnytstvo "V spravi". [in Ukrainian].

5. Remnova L.M. (2019), Osnovni vyklyky ta determinanty novoi modeli upravlinnia personalom u VUCA-sviti. [The main challenges and determinants of the new personnel management model in the VUCA world] Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnia. — Problems and prospects of economics and management. 3(19). 99–105. [in Ukrainian].

6. Sahaidak M.P., Sobolieva T.O. (2021), Transformatsiia menedzhmentu biznes-orhanizatsii: suchasni trendy ta vyklyky. [Transformation of the management of business organizations: modern trends and challenges]. Kyiv: KNEU. [in Ukrainian].

7. Voronkovoi V.H., Metelenko N.H. (2021), Upravlinnia stalym rozvytkom promyslovoho pidpryiemstva: teoriia i praktyka. [Management of sustainable development of an industrial enterprise: theory and practice]. Zaporizhzhia: Vydavnychyi dim "Helvetyka". [in Ukrainian].

8. Illiashenko N.S. (2020), Upravlinnia stratehiiamy vyperedzhaiuchoho innovatsiinoho rozvytku. [Management of strategies of anticipatory innovative development]. Sumy: Trytoriia. [in Ukrainian].

9. Brown T. (2008). Design Thinking. Harvard Business Review, 86, 84–92. [in English].

10. Sutherland Jeff; Coplien James (2019). A Scrum Book: The Spirit of the Game. Pragmatic Programmers. [in English].

Стаття надійшла до редакції 10.05.2023

УДК 338.45:658.58

Назаренко Микола
(Орландо, Флорида, США)
Nazarenko Mykola
(Orlando, Florida, USA)

DOI: 10.25313/2617-572X-2023-4-9031

РЕМАНУФАКТУРИНГ ПРОМИСЛОВОГО ОБЛАДНАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

INDUSTRIAL EQUIPMENT REMANUFACTURING AS A TOOL FOR UKRAINE'S POST-WAR RECOVERY

Анотація. *Вступ. Повномасштабна війна завдала значних збитків виробничому капіталу України, і відновлення промисловості потребуватиме масштабного оновлення обладнання за умов обмеженого фінансування. У статті обґрунтовано, що одним з інструментів такого оновлення може стати ремануфактуринг. Під ним розуміють промислове відновлення використаного обладнання до характеристик, не гірших за нове, з наданням гарантії.*

Мета. Мета статті – оцінити потенціал ремануфактурингу промислового обладнання як інструменту повоєнного відновлення промисловості України, визначити бар'єри його розвитку і запропонувати практичні рекомендації.

Матеріали і методи. Джерельною базою дослідження є наукова література з циркулярної економіки, міжнародні галузеві дослідження ремануфактурингу, спільна оцінка збитків і потреб України (RDNA), нормативні акти України та матеріали про стан бізнесу в умовах війни. Застосовано порівняльний аналіз досвіду ЄС і США та його зіставлення з українськими умовами. Аналіз охоплює 2022 рік.

Результати. Розглянуто сутність ремануфактурингу та його місце в концепції циркулярної економіки. Проаналізовано міжнародний досвід ЄС і США та масштаб потреб України за першою швидкою оцінкою збитків і потреб (RDNA). Визначено бар'єри розвитку ремануфактурингу в Україні: ринкові, сировинні, кадрові та інституційні. Показано, що найвищий потенціал ремануфактурингу мають групи обладнання, які поєднують високу вартість, довговічність базових конструкцій і значну кількість пошкоджених одиниць. Запропоновано рекомендації для підприємств і державної політики.

Перспективи. Подальші дослідження доцільно спрямувати на кількісну оцінку обсягів пошкодженого обладнання, придатного до ремануфактурингу, на економічне порівняння ремануфактурингу та закупівлі нового обладнання на прикладі окремих галузей, а також на розроблення національного визначення та стандарту ремануфактурингу.

Ключові слова: *ремануфактуринг, циркулярна економіка, промислове обладнання, повоєнне відновлення, управління відходами, виробничий капітал, Україна.*

Summary. *Introduction. The full-scale war has caused significant damage to Ukraine's productive capital, and the recovery of industry will require a large-scale renewal of equipment under limited financing. The article argues that remanufacturing can become one of the tools for such renewal. Remanufacturing is understood as the industrial restoration of used equipment to characteristics no worse than new, backed by a warranty.*

Purpose. The purpose of the article is to assess the potential of industrial equipment remanufacturing as a tool for Ukraine's post-war industrial recovery, to identify the barriers to its development, and to propose practical recommendations.

Materials and methods. The study draws on the scholarly literature on the circular economy, international industry studies of remanufacturing, the joint Rapid Damage and Needs Assessment of Ukraine (RDNA), Ukrainian legislation, and materials on the state of business during the war. A comparative analysis of EU and U.S. experience was carried out and set against Ukrainian conditions. The analysis covers 2022.

Results. The essence of remanufacturing and its place in the concept of the circular economy are examined. The international experience of the EU and the United States and the scale of Ukraine's needs under the first Rapid Damage and Needs Assessment (RDNA) are analyzed. The barriers to the development of remanufacturing in Ukraine are identified: market, feedstock, human resources, and institutional. It is shown that the highest remanufacturing potential lies in equipment groups that combine high value, durable base structures, and a large number of damaged units. Recommendations are proposed for enterprises and for public policy.

Prospects. Further research should focus on a quantitative assessment of the volume of damaged equipment suitable for remanufacturing, an economic comparison of remanufacturing and the purchase of new equipment in specific industries, and the development of a national definition and standard for remanufacturing.

Key words: *remanufacturing, circular economy, industrial equipment, post-war recovery, waste management, productive capital, Ukraine.*

Постановка проблеми. Повномасштабна війна завдала української промисловості подвійного удару. По-перше, значна частина виробничих активів була зруйнована, пошкоджена або залишилася на окупованих територіях. За першою швидкою оцінкою збитків і потреб України (RDNA) станом на 1 червня 2022 року прямі збитки перевищили 97 млрд. дол. США. Особливо великих втрат зазнали житловий сектор, транспорт, торгівля та промисловість [8]. По-друге, різко скоротилася ділова активність: за даними опитування Європейської Бізнес Асоціації в березні 2022 року, лише 17% компаній працювали в повному обсязі, а кожна третя не працювала взагалі [1].

У цих умовах постає питання, як оновити виробничу базу швидко, з меншими витратами та з урахуванням курсу на європейську інтеграцію. Звичний підхід, тобто закупівля нового імпортного обладнання, вимагає значних валютних ресурсів і тривалих строків поставки. Для частини обладнання альтернативою може стати ремануфактуринг, який у світовій практиці вже сформувався як окрема галузь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади ремануфактурингу як прибуткової та менш шкідливої для довкілля альтернативи звичайному виробництву, а також принципи проєктування виробів з урахуванням їх подальшого ремануфактурингу розробили В. Іджома (W.L. Ijomah), К. Макмеон (C.A. McMahon), Дж. Гаммонд (G.P. Hammond) та С. Ньюмен (S.T. Newman) [3]. Місце ремануфактурингу в концепції циркулярної економіки дає змогу визначити аналіз 114 визначень циркулярної економіки, здійснений Ю. Кірххерром (J. Kirchherr), Д. Рейке (D. Reike) та М. Гекертом (M. Hekkert) [4]. Масштаби, структуру та бар'єри розвитку галузі в ЄС оцінено в дослідженні Європейської мережі ремануфактурингу, виконаному Д. Паркером (D. Parker) та співавторами [5], а у США та світі — у дослідженні Комісії з міжнародної торгівлі США [6]. Масштаб збитків і потреб України на перших етапах війни визначено в першій швидкій оцінці збитків і потреб, підготовленій Урядом України, Світовим банком і Європейською комісією [7]. Разом з тим можливості використання ремануфактурингу промислового обладнання для повоєнного відновлення промисловості України, як і бар'єри його розвитку в українських умовах, залишаються недостатньо дослідженими.

Формулювання цілей статті. Мета статті: оцінити потенціал ремануфактурингу промислового обладнання як інструменту повоєнного відновлення промисловості України, визначити бар'єри його розвитку і запропонувати практичні рекомендації.

Методологія. Дослідження має аналітичний характер. Його джерельною базою є наукова література з циркулярної економіки, міжнародні галузеві дослідження ремануфактурингу (Європейська мережа ремануфактурингу, Комісія з міжнародної торгівлі США), спільна оцінка збитків і потреб України (RDNA), нормативні акти України та матеріали про стан бізнесу в умовах війни. Застосовано порівняльний аналіз досвіду ЄС і США та його зіставлення з українськими умовами. Висновки мають якісний характер і потребують подальшої перевірки на даних конкретних підприємств і галузей.

Виклад основного матеріалу.

1. Теоретичне підґрунтя

1.1. Сутність ремануфактурингу. Ремануфактуринг слід відрізняти від звичайного ремонту чи відновлення. Європейська мережа ремануфактурингу спирається на визначення британського стандарту BS 8887–2. За ним ремануфактуринг означає повернення виробу щонайменше до первісних експлуатаційних характеристик із гарантією, еквівалентною гарантії на новий виріб або кращою за неї [5]. Комісія з міжнародної торгівлі США (USITC) визначає ремануфактуровані товари так само. Це вироби, деталі яких отримано розбиранням використаних виробів, оброблено, очищено, перевірено й випробувано до стану, не гіршого за первісний, і на які виробник надає гарантію [6]. Отже, ключова ознака ремануфактурингу полягає в поєднанні промислової технології відновлення з гарантійною відповідальністю.

1.2. Ремануфактуринг у концепції циркулярної економіки. Циркулярна економіка передбачає збереження цінності продуктів, компонентів і матеріалів в економічному обігу якомога довше. Аналіз 114 визначень циркулярної економіки показав, що її найчастіше зводять до поєднання скорочення, повторного використання та переробки. Водночас потреба системних змін у моделях виробництва і споживання часто залишається поза увагою [4]. Ремануфактуринг є саме таким системним елементом. На відміну від переробки, він зберігає не лише матеріал, а й вкладені в деталь працю, енергію та інженерну цінність.

1.3. Чому ремануфактуринг важливий для відбудови. Для економіки, що відновлюється після руйнувань, ремануфактуринг має три переваги. По-перше, він дешевший за закупівлю нового

обладнання. По-друге, він скорочує залежність від імпорту, бо значна частина доданої вартості створюється всередині країни. По-третє, він дає змогу повернути в експлуатацію пошкоджене, але придатне до відновлення обладнання, яке інакше стало б відходами.

2. Аналіз

2.1. Масштаб потреб України

Першу швидку оцінку збитків і потреб України (RDNA) підготували Уряд України, Світовий банк і Європейська комісія, а оприлюднили її у вересні 2022 року. Вона охоплює наслідки війни з 24 лютого по 1 червня 2022 року. За цією оцінкою, прямі збитки перевищили 97 млрд. дол. США, економічні втрати становили близько 252 млрд. дол., а потреби на відбудову та відновлення сягнули близько 349 млрд. дол. Це більш ніж у 1,5 раза перевищує ВВП України 2021 року [7; 8].

Для сектору торгівлі та промисловості RDNA оцінює прямі збитки приблизно в 9,7 млрд. дол., економічні втрати — близько 48 млрд. дол., а потреби на відбудову та відновлення — близько 20,8 млрд. дол. [7]. Отже, втрати сектору від зупинки та скорочення виробництва в кілька разів перевищують прямі фізичні збитки. Тому швидкість відновлення виробничих потужностей має не менше значення, ніж вартість. Саме тут ремануфактуринг може запропонувати економічно ефективний шлях: він дає змогу повернути обладнання в експлуатацію швидше, ніж закупівля нового.

2.2. Міжнародний досвід: ЄС і США

Європейський Союз. Перше комплексне дослідження європейського ринку ремануфактурингу виконано в межах програми Horizon 2020. Воно оцінило обіг галузі приблизно в 30 млрд. євро, а зайнятість у ній — близько 190 тис. осіб. Водночас інтенсивність ремануфактурингу, тобто співвідношення ремануфактурованої та нової продукції, становила лише 1,9%. За оцінкою авторів дослідження, і ця інтенсивність, і загальний обсяг галузі відстають від показників США, тому потенціал зростання значний. За сприятливої політики та інвестицій обсяг європейського ремануфактурингу до 2030 року може зрости в кілька разів [5]. Дослідження охопило дев'ять секторів, серед яких аерокосмічна та автомобільна галузі, важке й позашляхове обладнання, електротехнічне та електронне обладнання, машинобудування і медичне обладнання.

США. Сполучені Штати є найбільшим ремануфактурером у світі. За даними USITC, у 2009–2011 роках вартість ремануфактурованої продукції в США зросла на 15% і досягла щонайменше 43 млрд. дол., а галузь забезпечувала щонайменше 180 тис. робочих місць повної зайнятості. Ремануфактуровані товари становили близько 2% загального продажу в досліджених секторах. Важливу роль відіграють малі та середні підприємства: на них припадало близько 25% виробництва ремануфактурованої продукції [6].

Висновки для України. Досвід ЄС і США свідчить, що ремануфактуринг є не нішевою практикою, а повноцінною галуззю. Найрозвиненіший він у секторах з дорогим, довговічним і технічно складним обладнанням, тобто саме там, де українська промисловість зазнала значних втрат. Участь МСП показує, що для розвитку галузі не обов'язкова присутність великих оригінальних виробників обладнання.

2.3. Нормативна база України

Закон України «Про управління відходами» від 20.06.2022 № 2320-IX запровадив європейську ієрархію управління відходами. У порядку пріоритетності вона передбачає запобігання утворенню відходів, підготовку відходів до повторного використання, рециклінг, інші види відновлення відходів (зокрема виробництво енергії) та видалення [2]. Ремануфактуринг безпосередньо відповідає двом найвищим щаблям цієї ієрархії: він запобігає перетворенню обладнання на відходи і повертає компоненти в повторне використання. Водночас закон регулює насамперед поводження з відходами і не містить спеціального регулювання ремануфактурингу як промислової діяльності.

2.4. Бар'єри розвитку ремануфактурингу в Україні

Ринкові бар'єри. Опитування європейських ремануфактурерів виявило чотири головні бар'єри галузі: визнання продукції споживачами, обсяги й доступність «ядер» (використаних виробів, призначених для ремануфактурингу), якість цих ядер і високі витрати на робочу силу [5]. Дослідження USITC так само називає ключовими чинниками конкурентоспроможності доступність і ціну ядер, транспортні та трудові витрати, порівняльну ціну ремануфактурованих і нових товарів, а також сприйняття споживачами ціни та якості [6]. В Україні бар'єр сприйняття, ймовірно, ще вищий, оскільки ремануфактуровану продукцію часто ототожнюють з «вживаною».

Сировинні бар'єри. Для ремануфактурингу потрібен стабільний потік ядер. В Україні війна парадоксально створює великий обсяг пошкодженого обладнання, придатного до відновлення. Проте система його збирання, обліку, оцінки придатності та логістики відсутня.

Кадрові бар'єри. Ремануфактуринг є трудомістким і вимагає висококваліфікованих інженерів і техніків. Уже в перші тижні війни значну кількість чоловіків працездатного віку було мобілізовано, а частина працівників переїхала до відносно безпечних регіонів. Через це бізнес, що не може релокуватися, потерпає від нестачі робочих рук [1]. Водночас відносно нижча вартість праці в Україні порівняно з країнами ЄС може стати конкурентною перевагою українського

ремануфактурингу, якщо вдасться зберегти та підготувати кадри.

Інституційні бар'єри. За висновком USITC, відсутність спільного визначення ремануфактурованих товарів і регуляторні бар'єри в багатьох країнах стримують торгівлю такою продукцією [6]. В Україні бракує стандартизованого визначення ремануфактурингу, вимог до гарантії та сертифікації. Немає й механізмів, які відрізняли б ремануфактуровані вироби від вживаних і від відходів.

2.5. Оцінка потенціалу за групами обладнання

Таблиця 1

Потенціал ремануфактурингу для окремих груп промислового обладнання в Україні

Група обладнання	Технічна придатність до ремануфактурингу	Наявність ядер в Україні	Потенціал для відбудови
Важке, будівельне та позашляхове обладнання	Висока	Висока	Високий
Електродвигуни, насоси, компресори	Висока	Висока	Високий
Металообробні верстати	Середня–висока	Середня	Середній–високий
Гідравлічні та пневматичні системи	Висока	Середня	Середній–високий
Трансформатори та електротехнічне обладнання	Середня	Висока	Середній
Електроніка та системи керування	Низька–середня	Середня	Низький–середній

Джерело: складено автором

Найвищий потенціал мають групи обладнання, що поєднують високу вартість, довговічність базових конструкцій і значну кількість пошкоджених одиниць. Для електроніки та систем керування доцільніша заміна, оскільки моральне старіння таких компонентів відбувається швидше за фізичне.

3. Рекомендації

Для підприємств:

1. Перш ніж ухвалювати рішення про списання, проводити інвентаризацію пошкодженого та непрацюючого обладнання з оцінкою його придатності до ремануфактурингу.

2. Під час відновлення виробництва розглядати ремануфактуровані вузли та агрегати як альтернативу новому обладнанню. Порівнювати при цьому повну вартість володіння, а не лише ціну придбання.

3. Вимагати від постачальників ремануфактурованої продукції гарантії, еквівалентної гарантії на нове обладнання.

4. Розвивати власні ремонтно-відновлювальні підрозділи або кооперуватися з профільними підприємствами.

Для державної політики:

1. Закріпити на нормативному рівні визначення ремануфактурингу, гармонізоване з міжнародною практикою, а також вимоги до гарантії та маркування ремануфактурованої продукції.

2. Включити ремануфактуринг до програм відновлення промисловості та державних закупівель як рівноправну альтернативу новому обладнанню.

3. Створити механізм збирання, обліку та оцінки придатності пошкодженого обладнання, щоб забезпечити ремануфактурерам потік ядер.

4. Підтримувати підготовку інженерно-технічних кадрів для ремонтно-відновлювальних виробництв.

5. Залучати ресурси міжнародних фінансових організацій для стимулювання приватних інвестицій у ремануфактуринг.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Ремануфактуринг промислового обладнання є перевіреним світовою практикою інструментом, що поєднує економічну ефективність із принципами циркулярної економіки. Досвід ЄС і США свідчить про значні масштаби галузі та її потенціал зростання, особливо в секторах важкого обладнання, машинобудування та електротехніки. Україна зазнала великих втрат виробничого капіталу і стикається з обмеженим фінансуванням. Для неї ремануфактуринг може стати одним з інструментів швидкого та економного відновлення промисловості. Закон «Про управління відходами», ухвалений у 2022 році, створює для цього концептуальну основу. Проте реалізація потенціалу потребує окремого нормативного визначення ремануфактурингу, механізму забезпечення ядрами та підготовки кадрів. Підприємства та держава, які вже зараз почнуть розглядати пошкоджене обладнання не як відходи, а як ресурс, отримають конкурентну перевагу в процесі відбудови.

Дослідження має якісний характер і не містить первинних даних про обсяги ремануфактурингу в Україні, оскільки офіційна статистика окремо цю діяльність не обліковує. Оцінки в таблиці 1 є експертними. Міжнародні дані ERN і USITC стосуються 2009–2015 років і відображають стан ринків ЄС і США до початку повномасштабної війни. Оцінка RDNA охоплює лише перші місяці війни (до 1 червня 2022 року), тому фактичні збитки та потреби промисловості є більшими. Аналіз охоплює 2022 рік. Подальші дослідження доцільно спрямувати на три напрями: кількісну оцінку обсягів пошкодженого обладнання, придатного до ремануфактурингу; економічне порівняння ремануфактурингу та закупівлі нового обладнання на прикладі окремих галузей; розроблення національного визначення та стандарту ремануфактурингу.

Література

1. Бізнес в умовах війни: хто зазнав найбільших втрат та як відновлюються підприємства. *Економічна правда*. 2022. 23 берез. URL: https://epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549/ (дата звернення: 15.01.2023).

2. Про управління відходами: Закон України від 20.06.2022 № 2320-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20 (дата звернення: 15.01.2023).

3. Ijomah W.L., McMahon C.A., Hammond G.P., Newman S.T. Development of design for remanufacturing guidelines to support sustainable manufacturing. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*. 2007. Vol. 23, no. 6. P. 712–719. DOI: https://doi.org/10.1016/j.rcim.2007.02.017

4. Kirchherr J., Reike D., Hekkert M. Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*. 2017. Vol. 127. P. 221–232. DOI: https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005

5. Parker D., Riley K., Robinson S., Symington H., Tewson J., Jansson K., Ramkumar S., Peck D. Remanufacturing Market Study: European Remanufacturing Network (Horizon 2020, grant agreement No 645984). 2015. URL: https://www.remanufacturing.eu/assets/pdfs/remanufacturing-market-study.pdf (дата звернення: 15.01.2023).

6. Remanufactured Goods: An Overview of the U.S. and Global Industries, Markets, and Trade: Investigation No. 332–525, USITC Publication 4356 / United States International Trade Commission. Washington, DC: USITC, 2012. URL: https://www.usitc.gov/publications/332/pub4356.pdf (дата звернення: 15.01.2023).

7. Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: August 2022 / Government of Ukraine, World Bank, European Commission. Washington, DC: World Bank, 2022. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099445209072239810/pdf/P17884304837910630b9c6040ac12428d5c.pdf (дата звернення: 15.01.2023).

8. Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Estimated $349 Billion: press release / World Bank. 2022. 9 Sept. URL: https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/09/09/ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-estimated-349-billion (дата звернення: 15.01.2023).

References

1. Biznes v umovakh viiny: khto zaznav naibilshykh vtrat ta yak vidnovliuiutsia pidpryiemstva [Business in wartime: who suffered the greatest losses and how enterprises are recovering]. (2022, March 23). *Ekonomichna pravda*. Retrieved from https://epravda.com.ua/publications/2022/03/23/684549/ [in Ukrainian].

2. Pro upravlinnia vidkhodamy: Zakon Ukrainy vid 20.06.2022 № 2320-IX [On Waste Management: Law of Ukraine of 20.06.2022 No. 2320-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320-20 [in Ukrainian].

3. Ijomah, W.L., McMahon, C.A., Hammond, G.P., & Newman, S.T. (2007). Development of design for remanufacturing guidelines to support sustainable manufacturing. *Robotics and Computer-Integrated Manufacturing*, 23 (6), 712–719. https://doi.org/10.1016/j.rcim.2007.02.017

4. Kirchherr, J., Reike, D., & Hekkert, M. (2017). Conceptualizing the circular economy: An analysis of 114 definitions. *Resources, Conservation and Recycling*, 127, 221–232. https://doi.org/10.1016/j.resconrec.2017.09.005

5. Parker, D., Riley, K., Robinson, S., Symington, H., Tewson, J., Jansson, K., Ramkumar, S., & Peck, D. (2015). *Remanufacturing Market Study*. European Remanufacturing Network (Horizon 2020, grant agreement No 645984). Retrieved from https://www.remanufacturing.eu/assets/pdfs/remanufacturing-market-study.pdf

6. United States International Trade Commission. (2012). *Remanufactured Goods: An Overview of the U.S. and Global Industries, Markets, and Trade* (Investigation No. 332–525, USITC Publication 4356). Washington, DC: USITC. Retrieved from https://www.usitc.gov/publications/332/pub4356.pdf

7. Government of Ukraine, World Bank, & European Commission. (2022). *Ukraine Rapid Damage and Needs Assessment: August 2022*. Washington, DC: World Bank. Retrieved from https://documents1.worldbank.org/curated/en/099445209072239810/pdf/P17884304837910630b9c6040ac12428d5c.pdf

8. World Bank. (2022, September 9). *Ukraine Recovery and Reconstruction Needs Estimated $349 Billion* [Press release]. Retrieved from https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2022/09/09/ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-estimated-349-billion

НАУКОВЕ ФАХОВЕ ВИДАННЯ

Електронне наукове видання

«ПУБЛІЧНЕ АДМІНІСТРУВАННЯ ТА НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА»

Electronic scientific publication

«PUBLIC ADMINISTRATION AND NATIONAL SECURITY»

№ 4 (34)

Головний редактор — *Романенко Є.О.*

Київ 2023

Видано у авторській редакції

Підписано до публікації 31.05.2023

Адреса редакції:
04070, м. Київ, Андріївський узвіз, буд. 11, оф. 68
Контактний телефон: +38(044) 222 58 89
Контактний телефон: +38(067) 401 84 35
E-mail: editor@inter-nauka.com